

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

NACRT

**Analiza veleprodajnog tržišta poziva koji potiču
(originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže**

Podgorica, jul 2024. godine

SADRŽAJ:

1. REZIME.....	6
2. UVOD.....	10
2.1 Regulatorni okvir Evropske unije za elektronske komunikacije	10
2.2 Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija.....	15
2.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije	17
2.5. Pregled dosadašnjih aktivnosti	19
3. DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA	20
3.1. Opis postupka definisanja tržišta.....	20
3.2. Pregled i karakteristike Veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže	22
3.2.1. Crnogorski Telekom A.D. Podgorica.....	22
3.2.2. Mtel d.o.o. Podgorica	24
3.2.3. Telemach Crna Gora d.o.o. Podgorica.....	24
3.2.4. One Crna Gora d.o.o. Podgorica	25
3.2.5. IP Mont d.o.o. Podgorica	25
3.2.6. Orion Telekom d.o.o. Podgorica.....	26
3.3 Relevantno tržište u dimenziji usluga	26
3.3.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje/ponude	27
3.3.2. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje – maloprodajni nivo.....	28
3.3.2.1 Pozivi putem kablovskih mreža	29
3.3.2.2. Pozivi putem fiksnog bežičnog pristupa.....	31
3.3.2.3 Pozivi iz mobilnih mreža.....	32
3.3.2.4. Pozivi putem usluge izbora/predizbora operatora	34
3.3.2.5 Neupravljeni (eng. non-managed) VOIP pozivi.....	36
3.3.3 Analiza stepena supstitucije na strani ponude-maloprodajni nivo.....	36
3.3.4 Zaključak o stepenu supstitucije – maloprodajni nivo	36
3.3.5. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje – veleprodajni nivo	37
3.3.5.1. Korišćenje alternativnih usluga.....	38
3.3.5.2. Usluga pristupa lokalnoj petlji.....	38
3.3.5.3. Usluga posebnog virtuelnog kanala za govor (VoIP).....	39
3.3.5.4. Usluga visokokvalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji, ...	39
tj. usluga iznajmljenih linija	39

3.3.5.5. Izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika	40
3.3.5.6. Korišćenje usluge za sopstvene potrebe (eng. self supply).....	40
3.3.6. Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo.....	41
3.3.7. Zaključak o stepenu sustitucije – veleprodajni nivo	42
3.4. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji.....	42
3.5. Zaključak o određivanju relevantnog tržišta	43
4. TEST TRI KRITERIJUMA.....	44
4.1. Prvi kriterijum: postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište strukturne, pravne ili regulatorne prirode.....	44
4.1.1. Strukturne barijere ulaska na tržište	45
4.1.1.1. Nadzor infrastrukture koju nije lako replicirati.....	46
4.1.1.2. Prisustvo nenadoknadivih troškova (eng. sunk costs).....	47
4.1.1.3. Ekonomija obima.....	47
4.1.1.4. Ekonomija širine.....	48
4.1.1.5. Stepen vertikalne integracije	48
4.1.2. Pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište	50
4.1.2.1. Potreba za administrativnom odlukom, odnosno dozvolom, kako bi se moglo započeti sa komercijalnim radom	50
4.1.2.2. Ograničenja i uslovi povezani uz upotrebu radio–frekvencijskog spektra .	50
4.1.2.3. Uticaji načina na koji je postavljena regulacija na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište	50
4.1.3. Zaključak o prvom kriterijumu.....	51
4.2. Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine.....	51
4.2.1. Tržišno učešće operatora	52
4.2.1.1. Broj korisnika usluge izbora operatora (eng. Carrier Selection, CS)	52
4.2.1.2. Učešće ostvarenog saobraćaja korisnika usluge izbora operatora u ukupnim ostvarenom odlaznom saobraćaju posredstvom mreže Crnogorskog Telekoma.....	54
4.2.1.2. Broj korisnika samostalne javno dostupne telefonske usluge (eng. stand alone voice)	56
4.2.2. Nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke barijere razvoju infrastrukturne konkurencije.....	57
4.2.3. Potencijalna konkurencija	57
4.2.4. Zaključak o drugom kriterijumu.....	58

4.3.	Treći kriterijum: primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu	58
4.3.1.	Stepen opšteg nekonkurentnog ponašanja.....	58
4.3.2.	Stepen kompleksnosti uklanjanja nekonkurentnog ponašanja	58
4.3.3.	Nekonkurentno ponašanje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu ili na povezanim tržištima.....	59
4.3.4.	Potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu	59
4.3.5.	Zaključak o trećem kriterijumu.....	60
4.4.	Mišljenje Agencije o ispunjenosti uslova za sprovođenje ex ante regulacije na predmetnom relevantnom tržištu	60
5.	ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA	61
5.1.	Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu.....	61
5.2.	Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti.....	64
5.3.	Ekonomija obima i ekonomija širine	65
5.4.	Stepen vertikalne integracije.....	66
5.5.	Nedostatak kompenzacione kupovne moći.....	67
5.6.	Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom	68
6.	PREPREKE RAZVOJU KONKURENCIJE.....	69
6.1.	Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije	70
6.1.1.	Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	70
6.1.2.	Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage.....	71
6.1.3.	Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu.....	71
6.1.4.	Završavanje (terminacija) poziva	72
6.2.	Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju konkurencije.....	72
6.3.	Prepreke razvoju efikasne konkurencije na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.....	73
6.3.1.	Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa	73
6.3.2.	Prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnoj osnovi.....	74
6.3.3.	Prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi	77
7.	ODREĐIVANJE OBAVEZA OPERATORU SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM.....	79
7.1.	Obaveza objavljivanja podataka.....	80
7.2.	Obaveza obezbeđivanja nediskriminatornosti	84

7.3.	Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovo korišćenje	86
7.4.	Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija	89
7.5.	Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.....	90
Prilog 1: Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na Nacrt Odluke o pokretanju ponovnog postupka Testa Tri kriterijuma		93
Prilog 2: Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na Nacrt Testova tri kriterijuma		96
Prilog 3: Pregled odgovora Agencije na komentare, primjedbe i sugestije Crnogorskog Telekoma na nacrt Testova tri kriterijuma na pet relevantnih tržišta.....		98

1. REZIME

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost¹ je, shodno članu 8 Zakona o elektronskim komunikacijama² ("Sl. list Crne Gore" broj 40/13, 56/13, 2/17 i 49/19) nezavisni regulatorni organ koji, u vršenju javnih ovlaštenja u sektoru elektronskih komunikacija, obavlja regulatorne i druge poslove utvrđene ZEK-om. Agencija, shodno članu 11 tačka 18 ZEK-a, između ostalog, sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Osnovni cilj postupka analize tržišta je da se utvrdi da li postoji na određenom tržištu efikasna tržišna konkurencija ili na tom tržištu postoji operator ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize Agencija će odrediti, zadržati, izmijeniti ili ukinuti regulatorne obaveze navedene u članovima od 71 do 78 ZEK-a.

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, koji je propisan članom 64 ZEK-a, uzela u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske unije, odnosno drugih relevantnih međunarodnih organa ili organizacija. S tim u vezi Agencija je polazila od Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija podložnim prethodnoj (lat. *ex-ante*) regulaciji (2014/710/EC) i Smjernica Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage shodno zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge.

Tržišta obuhvaćena navedenom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex-ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna *ex-ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

Na relevantnim tržištima koja istovremeno zadovoljavaju sva tri kriterijuma iz člana 65 stav 3 ZEK-a, Agencija primjenjuje postupak analize tržišta čiji je osnovni cilj utvrditi postoji li na određenom tržištu efikasna tržišna konkurencija ili na tom tržištu postoji jedan ili više operatora koji imaju značajnu tržišnu snagu.

Ukoliko u navedenom postupku utvrdi da određeno relevantno tržište nije podložno prethodnoj regulaciji, Agencija donosi rješenje o ukidanju svih prethodno određenih regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom.

Agencija je pokrenula postupak provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma na relevantnim tržištima za koja su, saglasno Odluci o relevantnim tržištima usluga koja su

---

¹ u daljem tekstu Agencija

² u daljem tekstu ZEK

predmet ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije ("Sl. list CG", br. 31/2019), sprovedeni testovi tri kriterijuma i analize okončane sredinom 2020. godine, a imajući u vidu član 64 stav 4 Zakona o elektronskim komunikacijama koji propisuje obavezu da Agencija sprovodi postupak analiza relevantnih tržišta najmanje jednom u tri godine.

Savjet Agencije je usvojio Odluku o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije od 22.12.2022. godine na sljedećim relevantnim tržištima usluga:

1. Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica,
2. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
3. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
4. Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže,
5. Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža.

S obzirom da Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže nije sastavni dio Preporuke Evropske komisije (2014/710/EU), neophodno je sprovesti provjeru ispunjenosti uslova iz Testa tri kriterijuma, kao preduslova za primjenu *ex-ante* regulacije.

Pripremljen je upitnik kojim su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od poslednje tri godine od 2020. do 2022. godine (na godišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definicije relevantnog tržišta i sprovođenje Testa tri kriterijuma.

Nakon prijema popunjenih upitnika, Agencija je otpočela sprovođenje Testa tri kriterijuma za Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.

Osnovni koraci u sprovođenju Testa tri kriterijuma su sljedeći:

- Definicija relevantnog tržišta usluga na tržištu elektronskih komunikacija;
- Provjera ispunjenosti uslova iz Testa tri kriterijuma.

U uvodnom dijelu dokumenta dat je pregled regulative Evropske unije u oblasti elektronskih komunikacija sa naglaskom na razvoju efikasne konkurencije i sprečavanja monopolskog ponašanja operatora koji imaju značajnu tržišnu snagu. Na pregled regulative Evropske unije nadovezuje se pravni osnov za sprovođenje postupka analize tržišta u Crnoj Gori.

I Definicija relevantnog tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta

Na bazi sprovedene definicije relevantnog tržišta usluga Agencija je zaključila da Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže obuhvata sljedeće usluge:

- usluga započinjanja (originacije) poziva iz mreže svih operatora za potrebe terminacije na brojeve krajnjih korisnika, uključujući originaciju koja se pruža za sopstvene potrebe;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za usluge izbora operatora;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za pristup brojevima operatora, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, usluge posebnih službi, usluge hitnih službi i usluge od društvenog značaja u mreži drugog operatora.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji teritorija Crne Gore.

II Test tri kriterijuma

Prethodnoj regulaciji podliježe tržište na kome postoje strukturne, regulatorne i druge trajnije prepreke koje onemogućavaju ulazak novih konkurenata i na kome nije moguće obezbijediti razvoj konkurencije bez prethodne regulacije. Tržišta koja nijesu sastavni dio Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima (2014/710/EU), nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu regulisati, ali na način da dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Prema članu 65 stav 3 ZEK-a Agencija može utvrditi da prethodnoj regulaciji mogu biti podložna i druga tržišta koja istovremeno ispunjavaju sljedeće kriterijume:

1. postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode;
2. struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine i
3. primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

U slučaju da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma, Agencija je u mogućnosti da sprovede analizu kojom se utvrđuje nivo tržišne konkurencije, odnosno utvrđuje se postoje li na tržištu operatori sa značajnom tržišnom snagom.

Agencija je sprovela Test tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i utvrdila da su na istom sva tri kriterijuma ispunjena, čime je Test tri kriterijuma, shodno članu 65 ZEK-u, zadovoljen na ovom tržištu. Shodno navedenom, Agencija je zaključila da je ovo tržište podložno prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji.

III Analiza relevantnog tržišta

Agencija je na osnovu analize relevantnog veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže utvrdila da Crnogorski Telekom A.D. Podgorica ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike. Iz tog razloga, Agencija je zaključila da je Crnogorski Telekom A.D. Podgorica operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma A.D. Podgorica Agencija je utvrdila na osnovu visokog tržišnog učešća u posmatranom periodu, kao i analizom faktora uticaja iz člana 68 Zakona o elektronskim komunikacijama, kao što su: kontrola infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti, ekonomije obima i ekonomije širine, stepen vertikalne integracije i nedostatak kompenzacione kupovne moći.

IV Regulatorne obaveze propisane operatoru sa značajnom tržišnom snagom

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom snagom podrazumijeva propisivanje i nametanje *ex ante* obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problem, tj. odstupanju od efikasne konkurencije. Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz članova 71, 73, 74, 75 i 76 Zakona. U skladu sa tim, Crnogorskom Telekomu A.D. Podgorica, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, zadržavaju se obaveze koje su nametnute prethodnom analizom, odnosno određuju mu se sljedeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovo korišćenje;
4. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
5. Kontrola cijena i vođenje troškovnog računovodstva.

U skladu sa Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sljedeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

2. UVOD

2.1 Regulatorni okvir Evropske unije za elektronske komunikacije

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, koji je dopunjen i izmijenjen 2009. i 2018. godine, rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija.

Regulatorni okvir Evropske unije danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije, među kojima je i Crna Gora. Regulatorni okvir je u skladu sa tendencijom konvergencije i obuhvata sve mreže i usluge elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, sadrži sljedeće direktive:

- Direktiva Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva “)³;
- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciju elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („Direktiva o pristupu “)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („Direktiva o odobrenju “)⁵;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („Direktiva o univerzalnom servisu “)⁶;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama “)⁷.

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, dopunjen je i izmijenjen 2009. godine, donošenjem jednog pravilnika i dvije direktive. Regulatorni okvir izmijenjen je i dopunjen sljedećim dokumentima:

- Uredba 1211/2009 o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁸;
- Direktiva 2009/136/EC kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik
- 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača – Direktiva o pravima građana⁹;

3 Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002).

4 Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002).

5 Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002).

6 Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002).

7 Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002).

8 Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office.

9 Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws.

- Direktiva 2009/140/EC, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge – Direktiva o boljoj regulaciji¹⁰.

Evropska komisija je u decembru 2018. godine usvojila Direktivu (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine¹¹ o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge, koja predstavlja trenutno važeći regulatorni okvir na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga. U uvodnom dijelu Direktive pod stavkom (125) stavljaju se van snage Direktive 2002/19/EC, 2002/20/EC, 2002/21/EC, 2002/22/EC, a pri tome se upućivanja na direktive stavljene van snage smatraju upućivanjima na ovu Direktivu i čitaju se u skladu s korelacionom tablicom kako je definisano u Prilogu XIII navedene Direktive.

Evropska Komisija je na osnovu navedenih direktiva, preporuka i smjernica dodatno definisala regulatorni okvir. Evropska komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela o definisanju i analizi relevantnih tržišta¹², utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenjem iste metodologije definisanja i analize tržišta obezbjeđuje se da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15 Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

- Preporuku (2003/311/EC)¹³ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji, a koja je zamijenjena i
- Preporuku (2007/879/EC)¹⁴ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 7 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji.
- Preporuku (2014/710/EU)¹⁵ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 4 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji.

Na osnovu direktive iz 2018. godine (Direktiva (EU) 2018/1972), Evropska komisija je usvojila sljedeću preporuku o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

---

10 Directive 2009/140/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services.

11 Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code

12 Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002).

13 Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

14 Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

15 Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex_ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC 2014/710 from 9 October 2014).

- Preporuku (EU) 2020/2245 o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 2 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji.¹⁶

Preporuka iz februara 2003. godine (2003/311/EC) je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji (Tabela 1), što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine (2007/879/EC), postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio Preporuke o relevantnim tržištima iz 2007. godine, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Evropska komisija je 9. oktobra 2014. godine usvojila Preporuku (2014/710/EC) o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja podliježu *ex-ante* regulaciji u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge. Preporukom su definisana sljedeća tržišta usluga i to:

- 1) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
- 2) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u mobilnoj telefonskoj mreži;
- 3) a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
- 4) Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Tržišta obuhvaćena Preporukom (2014/710/EC) su relevantna tržišta koja su podložna *ex-ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna *ex-ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

Evropska komisija je 29. decembra 2020. godine usvojila Preporuku (EU) 2020/2245 o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja podliježu *ex-ante* regulaciji u skladu sa Direktivom (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine o Evropskom elektronskom komunikacionom kodu. Preporukom su definisana sljedeća tržišta usluga i to:

1. Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
2. Veleprodajni garantovani kapaciteti.

---

¹⁶ COMMISSION RECOMMENDATION (EU) 2020/2245 of 18 December 2020 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council establishing the European Electronic Communications Code

Kako ZEK Crne Gore nije usklađen sa odredbama Direktive (EU) 2018/1972, niti je Evropska komisija donijela smjernice za primjenu Preporuke (EU) 2020/2245, a države Evropske unije još uvijek nijesu počele sa njenom primjenom, iz tih razloga nijesu se stekli preduslovi za primjenu navedene Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima usluga u Crnoj Gori.

U Tabeli 1 dat je pregled svih relevantnih tržišta podložnih *ex-ante* regulaciji u skladu sa odredbama preporuka Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2003, 2007, 2014. i 2020. godine.

Naziv relevantnog tržišta	Preporuke Evropske komisije			
	2003/311/E3	2007/879/E3	2014/710/EU	(EU) 2020/2245
Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji	1-2	1		
Maloprodajno tržište javno dostupne telefonske usluge	3-6			
Maloprodajno tržište osnovnog skupa iznajmljenih linija	7			
Veleprodajno tržište originacije poziva u javnoj telefonskoj mreži	8	2		
Veleprodajno tržište terminacije poziva u javnoj telefonskoj mreži	9	3	1 Veleprodajno tržište terminacije poziva u javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji	
Veleprodajno tržište usluge tranzitiranja saobraćaja u fiksnoj javnoj telefonskoj mreži	10			
Veleprodajno tržište (fizičkog) pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezeni pristup na utvrđenoj lokaciji)	11	4	3a) Veleprodajno tržište lokalnog pristupa mreži na fiksnoj lokaciji	1 Veleprodajno tržište lokalnog pristupa mreži na fiksnoj lokaciji
Veleprodajno tržište širokopojasnog pristupa	12	5	3b) Veleprodajno tržište središnjeg pristupa za masovno tržište	
Veleprodajno tržište iznajmljivanja završnih segmenata telekomunikacione mreže	13	6	4)Veleprodajno tržište visokokva-litetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji	2 Veleprodajni garantovani kapaciteti
Veleprodajno tržište iznajmljivanja prenosnih segmenata telekomunikacione mreže	14			
Veleprodajno tržište pristupa i originacije poziva u mobilnoj mreži	15			
Veleprodajno tržište terminacije poziva u mobilnoj mreži	16	7	2 Veleprodajno tržište terminacije poziva u mobilnoj mreži	
Veleprodajno tržište za međunarodni roming	17			
Veleprodajno tržište usluga emitovanja prenosa	18			

Tabela br. 1: Tržišta podložna prethodnoj regulaciji (ex-ante) prema preporukama Evropske komisije

2.2 Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija

Prethodno navedene direktive (osim posljednje iz 2018. godine) implementirane su u crnogorsko zakonodavstvo kroz ZEK, kojim je u članu 11 utvrđena, između ostalih, nadležnost Agencije da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

U cilju obezbjeđenja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija prema ZEK-u u Poglavlju VI (članovi 63 – 78) definisan je postupak analize tržišta usluga elektronskih komunikacija, određivanja i analize relevantnih tržišta, određivanje operatora sa značajnom snagom i naganje obaveza, kao i skup obaveza koje se mogu naložiti operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Osnovni cilj postupka analize tržišta je utvrđivanje efikasnosti tržišne konkurencije na tom tržištu, tj. postojanje jednog ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize ili Testa tri kriterijuma određuju se, zadržavaju, mijenjaju ili ukidaju mjere iz članova 71 do 78 ZEK-a, pri čemu Agencija uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje naređenih mjera.

ZEK-om je propisano da se prilikom određivanja relevantnih tržišta iz člana 64 uzima u obzir praksa Evropske unije, što znači da se bez dokazivanja kumulativne ispunjenosti tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), može vršiti *ex-ante* regulacija samo onih relevantnih tržišta iz Preporuke.

Ostala tržišta se mogu regulisati ukoliko se utvrdi da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena sljedeća tri kriterijuma:

1. Postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode;
2. Struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine;
3. Primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

Shodno navedenom, u slučaju istovremene ispunjenosti sva tri kriterijuma, u skladu sa članom 66 ZEK-a, Agencija je u mogućnosti da vrši *ex-ante* regulaciju, kako preostalih tržišta koja su bila sastavni dio starih preporuka o relevantnim tržištima, tako i bilo kojih drugih tržišta koja su specifična za područje elektronskih komunikacionih mreža i usluga u Crnoj Gori.

U cilju određivanja relevantnog tržišta, ovim dokumentom Agencija će utvrditi relevantno tržište usluga, kao i geografsku dimenziju utvrđenog relevantnog tržišta. Ovaj postupak će se sprovesti shodno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne

tržišne snage, a u skladu sa zajedničkim regulatornim okvirom za elektronske komunikacione mreže i usluge, kao i relevantnom pravnom praksom Evropske unije iz područja tržišne konkurencije.

Nakon određivanja prethodno navedenih dimenzija relevantnog tržišta, Agencija će, u saradnji sa Agencijom za zaštitu konkurencije, ocijeniti efikasnost tržišne konkurencije na tom tržištu.

Agencija će u slučaju nedostatka efikasne tržišne konkurencije, a u skladu sa ZEK-om, procijeniti postoji li na tom relevantnom tržištu jedan ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Shodno članu 69 ZEK-a, Agencija rješenjem određuje operatora, odnosno operatore sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, pri čemu nalaže preduzimanje najmanje jedne od mjera iz članova 71 do 78 ZEK-a, uz primjenu načela racionalnosti i proporcionalnosti.

Predmetno Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže nije navedeno je u Preporuci (2014/710/EU), što znači da je Evropska komisija zaključila da na ovom tržištu nijesu zadovoljeni uslovi sva tri kriterijuma, odnosno da nije podložno *ex-ante* regulaciji.

Agencija je pokrenula postupak provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma na relevantnim tržištima za koja su, saglasno Odluci o relevantnim tržištima usluga koja su predmet ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije ("Sl. list CG", br. 31/2019), sprovedeni testovi tri kriterijuma i analize okončane sredinom 2020. godine, a imajući u vidu član 64 stav 4 Zakona o elektronskim komunikacijama koji propisuje obavezu da Agencija sprovodi postupak analiza relevantnih tržišta najmanje jednom u tri godine.

S tim u vezi Savjet Agencije je usvojio Odluku o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije od 22.12.2022. godine na sljedećim relevantnim tržištima usluga:

1. Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica,
2. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
3. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
4. Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže,
5. Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža.

2.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 65 ZEK-a propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati i preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u sektoru usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 66 ZEK-a Agencija sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije, 28.04.2009. godine Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije¹⁷ su potpisale Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

Savjet Agencije je, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: 04–354/22–857/2 od 19.12.2022. godine kojim je Agencija za zaštitu konkurencije iskazala saglasnost na predloženi tekst Odluke, donijela Odluku o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije imajući u vidu član 64 stav 4 ZEK-a koji propisuje obavezu da Agencija sprovodi postupak analiza relevantnih tržišta najmanje jednom u tri godine. Mišljenje Agencije u vezi sa pomenutom Odlukom se nalazi u Prilogu 1.

Savjet Agencije je, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: 01-354/23-628/3 od 22.11.2023. godine (Prilog 2. ovog Dokumenta) kojim je istakla da nema primjedbi na nacrtu Testova tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima, usvojio konačne tekstove Testova tri kriterijuma na pet relevantnih tržišta.

2.4. Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Savjet Agencije je odredio pet relevantnih tržišta, koja su predmet provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije.

- Savjet Agencije je na sjednici od 17.11.2022. godine usvojio Nacrt odluke o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije, saglasno Odluci o relevantnim tržištima iz 2019. godine („Sl. list Crne Gore“, broj 32/19), a na osnovu člana 64 stav 4 ZEK-a koji propisuje obavezu da Agencija sprovodi postupak analiza relevantnih tržišta najmanje jednom u tri godine.

---

¹⁷ Stari naziv za Agenciju za zaštitu konkurencije

- Tokom javnog konsultativnog postupka u vezi Nacrta odluke o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije, koji je trajao od 18.11.2022. godine do 16.12.2022. godine, Crnogorski Telekom je jedini dostavio svoje komentare.
- Savjet Agencije je, na sjednici održanoj 22.12.2023. godine, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: 04-354/22-857/2 od 19.12.2022. godine (Prilog 1. ovog Dokumenta) donio Odluku o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti uslova Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije.
- Pripremljen je upitnik koji se odnosi na relevantno tržište Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža. Upitnikom su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od posljednje tri godine od 2020. do 2022.godine (na godišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definicije relevantnog tržišta i sprovođenje Testa tri kriterijuma.
- Agencija je Upitnik za fiksnu mrežu dostavila operatorima 10.04.2023. godine uz obavezu da se traženi podaci po Upitniku dostave najkasnije do 17.04.2023. godine. Nakon zahtjeva predstavnika operatora, rok za dostavu popunjenih upitnika je produžen još 10 dana.

Upitnik je upućen slijedećim operatorima:

1. Crnogorski Telekom a.d., Moskovska 29, Podgorica
  2. One Crna Gora d.o.o, Rimski trg 4, Podgorica
  3. Mtel d.o.o., Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 143, Podgorica
  4. IPMONT d.o.o, Mitra Bakića bb, Podgorica
  5. Orion Telekom d.o.o, Ulcinjska br. 7D, Podgorica
  6. Telemach Crna Gora d.o.o., Bulevar revolucije 50/5, Podgorica
  7. SIMES NET d.o.o, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 118/5, Podgorica.
- Nakon prijema popunjenog upitnika Agencija je pristupila provjeri ispunjenosti Testa tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Popunjeni Upitnik nije dostavio jedino Simes Net d.o.o.
  - Savjet Agencije je na sjednici održanoj 19.10.2023. godine usvojio tekst Nacrta Testa tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Postupak javnih konsultacija, sproveden je u skladu sa Uputstvom o vođenju javnog konsultativnog procesa 0901-4451/1 od 19.05.2017. godine, i trajao je od 23.10. 2023. godine do 23.11.2023. godine.
  - U zadatom roku komentari, mišljenja i sugestije na tekst Nacrta Testa tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže pristigli su od Agencije za zaštitu konkurencije i Crnogorskog Telekom A.D. Podgorica.
  - Agencija za zaštitu konkurencije je u svom dopisu broj 01-354/23-628/3 od 22.11.2023. godine (Prilog 2. ovog Dokumenta) istakla da nema primjedbi na tekstove nacrta Testova tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima.
  - Komentari Crnogorskog Telekom su dostavljeni uz dopis broj 04-16519/1 od 22.11.2023.godine i dati su integralno za sve nacrte Testova tri kriterijuma.
  - Savjet Agencije je na sjednici održanoj 21.12.2023. godine usvojio Izvještaj o sprovedenom konsultativnom procesu u vezi tekstova Nacrta Testa tri kriterijuma za tržišta:

1. Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica,
  2. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
  3. Maloprodajno tržište javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
  4. Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže,
  5. Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža.
- U Prilogu br 3. ovog Dokumenta je dat Pregled odgovora Agencije na pristigle komentare tokom procesa javnih konsultacija na tekst Nacrt Testa tri kriterijuma.
  - Savjet Agencije je na sjednici održanoj 21.12.2023. godine usvojio Odluku o usvajanju testova tri kriterijuma na pet relevantnih tržišta i, između ostalih, konačan tekst Testa tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.
  - Odlukom Agencije o usvajanju Testova tri kriterijuma na pet relevantnih tržišta Agencija je, nakon sprovedenog Testa tri kriterijuma, zaključila da su na relevantnom Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže kumulativno ispunjeni uslovi iz Testa, čime su ispunjeni preduslovi za sprovođenje postupka analize i dokazivanja opravdanosti dalje ex- ante regulacije.
  - Savjet Agencije je na sjednici održanoj xx.xx.2024. godine usvojio Nacrt analize Veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i Nacrt analize Veleprodajnog tržišta pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža.
  - Postupak javnih konsultacija, sproveden je u skladu sa Uputstvom o vođenju javnog konsultativnog procesa 0901-4451/1 od 19.05.2017. godine, i trajao je od xx. xx. 2024. godine do xx. xx. 2024. godine.

2.5. Pregled dosadašnjih aktivnosti

Agencija je 2019. godine sprovedla postupak definicije tržišta i odredila dimenziju usluga i geografsku dimenziju relevantnog tržišta pod nazivom Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Nakon što je odredila relevantno tržište, Agencija je sprovedla Test tri kriterijuma kojim je dokazala kumulativnu ispunjenost uslova iz Testa, čime su ispunjeni preduslovi za sprovođenje postupka analize predmetnog relevantnog tržišta. Agencija je nadalje sprovedla postupak analize relevantnog tržišta, na osnovu kriterijuma potrebnih za procjenu operatora sa značajnom tržišnom snagom, a u skladu sa ZEK-om, a na osnovu utvrđenih prepreka na tržištu Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, odredila slijedeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;

4. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.

Navedeno je detaljno obrazloženo u dokumentu "Analiza veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže", dostupnim na internet stranicama Agencije.¹⁸

3. DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA

3.1. Opis postupka definisanja tržišta

Definisanje relevantnog tržišta je prvi korak u postupku sprovođenja analize relevantnog tržišta. Prilikom definisanja određenog relevantnog tržišta uzimaju se u obzir očekivani ili predviđeni tehnološki ili ekonomski razvoj u nekom budućem vremenskom periodu koji se obično podudara sa rokom za sprovođenje narednog kruga analize relevantnog tržišta. Dakle, sagledavanje operativnih podataka i performansi, koje se odnose na raniji vremenski period, omogućava Agenciji projekciju razvoja i trendova na relevantnom tržištu do očekivanog roka za sprovođenje sljedeće analize relevantnog tržišta.

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga, koje su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno supstitutivne na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena. Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Definicija relevantnih tržišta se može mijenjati i mijenja se sa promjenom osobina usluga i mogućnostima supstitucije kod ponude i tražnje. Saglasno propisima Evropske unije o zaštiti konkurencije, relevantna tržišta imaju dvije dimenzije i to: relevantno tržište usluga i relevantno geografsko tržište.

Relevantno tržište usluga čine one usluge, koje su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno supstitutivne zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Drugim riječima, dimenziju relevantnog tržišta usluga čine sve ponuđene usluge koje su po svojim karakteristikama, namjenama i cijenama međusobno supstitutivne, tako da postoje efekti supstitucije na strani tražnje, na strani ponude ili mogućnost ulaska potencijalne konkurencije.

U svrhu definisanja tržišta, pri određivanju supstituta, može se koristiti se tehnika hipotetičkog monopolističkog testa (*eng. SSNIP test – Small but Non Transitory Increase in Price*) koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno i trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usljed preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama. Primjena pomenutog testa ogleda se u postavljanju pitanja i traženju odgovora šta se događa u situaciji malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijena usluge uz pretpostavku da se cijene

---

¹⁸[https://www.ekip.me/media/documents/general/1601113672_Veleprodajno_trziste_poziva_koji_poticu_\(originiraju\)_iz_javne_fiksne_telefonske_mreze.PDF](https://www.ekip.me/media/documents/general/1601113672_Veleprodajno_trziste_poziva_koji_poticu_(originiraju)_iz_javne_fiksne_telefonske_mreze.PDF)

svih drugih usluga zadrže na istom nivou, pri čemu se po pravilu u obzir uzima trajni rast cijena od 5–10%.

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepenn supstitucije se određuje pomoću:

- Stepenn supstitucije na strani tražnje (*eng. Demand side substitutability*), i
- Stepenn supstitucije na strani ponude (*eng. Supply side substitutability*).

Kod analize stepenn supstitucije na strani tražnje utvrđuje se asortiman usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Stepenn supstitucije na strani tražnje predstavlja stepenn supstitucije javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga na relevantnom tržištu zbog kojih krajnji korisnici mogu odgovoriti na povećanje cijene jedne usluge prelaskom na korišćenje druge usluge istog operatora ili iste, odnosno supstitutivne usluge drugih operatora na relevantnom tržištu. Supstitucija na strani tražnje dešava se u trenutku kada korisnik određene usluge prelazi na druge, supstitutivne usluge kao odgovor na relativno povećanje cijene usluge koju koristi. Ukoliko operator koji nudi određenu uslugu, poveća cijenu te usluge, korisnici su u mogućnosti da pređu na supstitutivne usluge drugih operatora, pa na taj način operatora koji je poveća cijenu svoje usluge prisile da cijene vrati na nivo na koji su bile prije povećanja, iz razloga što će početi da gubi svoje korisnike, a samim tim i prihode. Primjena ovog argumenta zavisi od supstitucije na strani tražnje, odnosno, što je supstitucija na strani tražnje jače izražena, operatori su više ograničeni u povećanju cijena svojih usluga krajnjim korisnicima.

Kod supstitucije na strani ponude vrši se analiza koja treba da pokaže da li potencijalni pružalac javnih elektronskih komunikacionih usluga, koji pruža druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, može brzo (u kratkom, odnosno srednjem roku) i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator koji nudi uslugu odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja nenadoknadivih troškova (*eng. sunk costs*) za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova itd.

Geografsku dimenziju relevantnog tržišta čini područje na kojem su određeni operatori ili pružaoci usluga uključeni u ponudu i tražnju za proizvodima i uslugama, a na kojem su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja gdje su uslovi konkurencije bitno drugačiji.

3.2. Pregled i karakteristike Veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže

Tokom perioda koji je relevantan za ovu analizu (od 2020. do 2023. godine), na crnogorskom tržištu javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže krajnjim korisnicima pružali su slijedeći operatori:

3.2.1. Crnogorski Telekom A.D. Podgorica

Fiksna mreža Crnogorskog Telekom (CT) zasnovana je na IMS (IP Multimedia Subsystem) arhitekturi. IMS arhitektura je specificirana i standardizirana 3GPP preporukama, koristi se od strane operatora za pružanje multi-medijalnih servisa korisnicima a u Crnogorskom Telekomu koristi se za pružanje servisa fiksne i mobilne (VoLTE) telefonije korisnicima.

IMS mreža osim pružanja osnovne funkcionalnosti uspostave telefonskog poziva, fiksnim i mobilnim korisnicima (rezidencijalnim i poslovnim) daje mogućnost korištenja naprednih servisa ali isto tako obezbjeđuje i funkcionalnosti koje je Crnogorski Telekom regulatorno obavezan da pruža korisnicima po zahtjevu (Prenosivost broja, usluge Izbor a i Predizbor a operatora, bilježenje zlonamjernih poziva itd.)

Interkonekcijski saobraćaj sa drugim operatorima (nacionalnim i međunarodnim) ostvaruje se isključivo IP transportnim sistemima korištenjem SIP/RTP protokola. SIP/RTP protokoli specificirani su IETF RFC preporukama a interkonekcijski interfejs između operatora (Ici, Izi) implementiran je u skladu sa 3GPP preporukama.

Za povezivanje interkonekcijskih partnera koriste se *Kontroleri Interkonekcijskih Sesija* (ISBC – Interconnection Session Border Controller). Obzirom da Crnogorski Telekom interkonekcijski saobraćaj implementira u geo-redundnantom režimu, za potrebe interkonekcijskog povezivanja Crnogorski Telekom koristi dva Kontrolera Interkonekcijskih Sesija (interkonekcijske tačke) :

- CT ISBC Podgorica (lokacija : MTKC Podgorica) ;
- CT ISBC Bijelo Polje (lokacija : DRS Bijelo Polje).

Svaki interkonekcijski operator mora biti povezan na obje lokacije kako bi se obezbijedila zaštita saobraćaja kako sa transportnog tako i sa aplikacijskog aspekta. Za potrebe povezivanja sa nacionalnim i međunarodnim operatorima, Crnogorski Telekom koristi šemu javnog IPv4 adresiranja (CT i Operatori koriste javne IPv4 adrese za potrebe povezivanja).

Povezujući se na ove interkonekcijske tačke Crnogorskog Telekom a interkonekcijski partner može slati: odlazni i dolazni saobraćaj koji terminira u mreži Crnogorskog Telekom a, svoj odlazni i dolazni saobraćaj do elektronskih komunikacionih mreža drugih javnih operatora u Crnoj Gori, koji su interkonektovani na mrežu Crnogorskog Telekom a, svoj dolazni i odlazni saobraćaj u mreže međunarodnih operatora kao i ostale servise koji mogu biti dogovoreni i definisani Ugovorom o interkonekciji između operatora i Crnogorskog Telekom a.

Dolazni i odlazni saobraćaj operatora, koji je povezan na mrežu Crnogorskog Telekom, Crnogorski Telekom će proslijediti prema svojim pretplatnicima unutar pristupnog područja tačke na kojoj je realizovano povezivanje.

Usluga započinjanja (originacije) poziva obuhvata usluge u kojima operator prenosi, na osnovu koda za odabir operatora, pozive koje generišu krajnji korisnici operatora unutar sopstvene mreže ili prema drugim mrežama, na pristupnu tačku drugog operatora.

Usluga započinjanja (originacije) poziva pruža se zavisno od tačke međupovezivanja unutar nacionalnog pristupnog područja. Kod nacionalnog saobraćaja mogućnost je da operator može koristiti usluge nacionalnog polaznog saobraćaja.

Povezivanje mreže Crnogorskog Telekom i mreže operatora se realizuje preko jednog ili više interkonekcionih linkova. Svaki interkonekcioni link predstavlja vezu između jedne od pristupnih tačaka Crnogorskog Telekom i jednog od interkonekcionih čvorova u mreži operatora.

Crnogorski Telekom nudi slijedeće metode međusobnog povezivanja:

- a) Povezivanje na lokaciji operatora – Interkonekcioni vod obezbjeđuje Crnogorski Telekom
  - b) Povezivanje na lokacijama Crnogorskog Telekom – Interkonekcioni vod obezbjeđuje operator
- a) *Povezivanje na lokaciji operatora – Interkonekcioni vod obezbjeđuje Crnogorski Telekom.* – Crnogorski Telekom će na zahtjev operatora obezbijediti povezivanje mreže Crnogorskog Telekom i mreže operatora sa inicijalnim kapacitetom koji će biti dogovoren između operatora i Crnogorskog Telekom. Osnovni način realizacije interkonekcionih vodova je preko jednog prenosnog puta. Crnogorski Telekom od operatora zahtijeva obezbjeđivanje odgovarajućeg prostora i uslova za montažu svoje opreme na lokaciji operatora bez nadoknade, što podrazumijeva i obezbjeđivanje dostupnosti i prohodnosti kablovskih trasa po kojima će biti realizovan prenosni put u unutrašnjosti objekta u kojem se nalazi oprema operatora. Sva oprema instalirana od strane Crnogorskog Telekom na lokaciji operatora u svrhu realizacije interkonekcije ostaje u vlasništvu Crnogorskog Telekom.
- b) *Povezivanje na lokacijama Crnogorskog Telekom – Interkonekcioni vod obezbjeđuje operator.* – Ukoliko za to postoje tehnički i prostorni uslovi, Crnogorski Telekom će operatoru obezbijediti uslugu kolokacije opreme za potrebe interkonekcije u i na objektima Crnogorskog Telekom, kao i povezivanje kolocirane opreme sa svojim pristupnim tačkama. Sva oprema instalirana od strane operatora na lokaciji Crnogorskog Telekom u svrhu realizacije interkonekcije ostaje u vlasništvu operatora.

Prema Referentnoj interkonekcionoj ponudi Crnogorskog Telekom realizacija međusobne interkonekcije dva ili više operatora koji su kolocirani u objektima Crnogorskog Telekom moguća je samo putem usluga iznajmljenog voda ili nacionalnog tranzita posredstvom prenosne ili komutacione opreme Crnogorskog Telekom na komercijalnoj osnovi.

Crnogorski Telekom je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže krajnjim korisnicima na teritoriji svih opština (24) u Crnoj Gori.

3.2.2. Mtel d.o.o. Podgorica

Mrežna infrastruktura Mtela za pružanje servisa fiksne telefonije, prenosa podataka i pristupa Internet-u je trenutno zasnovana na optičkoj, i HFC kablovskoj mreži. Dalji razvoj mrežne infrastrukture se zasniva na realizaciji mreža zasnovanih na optičkoj GPON tehnologiji.

Mtel-ovi servisi fiksne telefonije za poslovne korisnike su zasnovani na IP Centrex modelu i IP telefoniji. Razvoj Mtel tehnologija se bazira na NGN (Next Generation Network) arhitekturi, što omogućava kompaniji kreiranje i pružanje usluga zasnovanih na IP tehnologijama i protokolima. Napredno IMS (IP Multimedia System) rješenje Ericsson-a, koje je implementirano kao Ericsson IMT (IMS Multimedia Telephony) sistem i potpuno integrisano u Mtel-ov poslovni i tehnički model i ponudu servisa, daje Mtel-u tehničku mogućnost pružanja servisa fiksne telefonije zasnovane na IP protokolu, omogućavajući u isto vrijeme integraciju servisa fiksne telefonije zasnovane na principima NGN arhitekture, uključujući njihovu realizaciju putem različitih transportnih i pristupnih tehnologija. Mtel je u prvom kvartalu 2017. godine započeo realizaciju mreža na bazi GPON optičke tehnologije odnosno migraciju postojećih HFC optičko-kablovskih mreža na GPON zasnovanu tehnologiju koja omogućava skalabilniju ponudu Internet servisa, povećanu stabilnosti servisa televizije, telefonije i Internet.

Mtel je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže krajnjim korisnicima u 21 opštini u Crnoj Gori: Andrijevića, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Gusinje, Herceg Novi, Kolašin, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plužine, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Tivat, Tuzi i Ulcinj.

3.2.3. Telemach Crna Gora d.o.o. Podgorica

Telemach Crna Gora d.o.o. je operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže i operator javnih fiksni elektronskih komunikacionih usluga koji krajnjim korisnicima pruža usluge pristupa internetu, distribucije AVM sadržaja i fiksne telefonije i to putem HFC mreže odnosno FTTH mreže, kao i usluge distribucije AVM sadržaja putem DTH (*Direct-to-Home*) sistema (satelitski prenos). Telemach FTTH mreže bazirane su na standardnoj GPON tehnologiji koja omogućava širok spektar video servisa, Broadband servise velikih brzina, kao i fiksnu telefoniju. Usluge fiksne telefonije pruža putem GPON optičke i HFC hibridno optičko-koaksijalne mreže. HFC mreže su međusobno povezane i funkcionišu kao jedinstven sistem.

Usluga prenosa glasa omogućava krajnjim korisnicima optičke mreže Telemach-a Crna Gora da obavljaju odlazne i dolazne nacionalne i međunarodne telefonske razgovore. Interkonekcije na SS7 mrežu su napravljene sa svim operatorima fiksne i mobilne telefonije, koristeći NPC koji je dodijeljen. Korisnici mogu da koriste uslugu telefonije samostalno ili u

kombinaciji sa drugim uslugama Telemach-a (*double* i *triple play*) i na taj način ostvare uštedu u kombinovanju različitih usluga.

Telemach Crna Gora je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže krajnjim korisnicima u 8 opština u Crnoj Gori: Bar, Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Pljevlja, Podgorica i Tivat, putem sopstvene mreže i veleprodajnih usluga zakupa telekomunikacione kanalizacije Crnogorskog Telekomu i Komunalnih usluga Podgorica.

3.2.4. One Crna Gora d.o.o. Podgorica

One Crna Gora d.o.o. operator javne mobilne elektronske komunikacione mreže i operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže za usluge: javno dostupnih usluga u mobilnoj elektronskoj komunikacionoj mreži, javno dostupnih telefonskih usluga u fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži, usluga pristupa internetu, usluga prenosa podataka, usluga iznajmljenih linija, usluga zakupa elektronske komunikacione infrastrukture, usluge prenosa govora preko mreža baziranih na Internet protokolu, usluge iznajmljivanja optičkih vlakana (dark fiber) i usluge sa dodatkom vrijednošću. Platforma na kojoj Telenor pruža uslugu fiksne telefonije je IMS (IP Multimedia Subsystem) platforma novim geo-redundantnim rješenjem na dva Core sajta, zasnovanim na ZTE virtualizovanoj platformi. Za potrebe izgradnje metro optičke mreže 12 opština One Crna Gora je zakupio TK kanalizaciju ili optička vlakna u tim opštinama. IMS (IP Multimedia Subsystem) je komercijalno pušten u 2015 godini u cilju pružanja servisa fiksne telefonije i drugih naprednijih servisa preko konvergencije mobilnih i fiksnih usluga.

One Crna Gora je u relevantnom periodu putem sopstvene mreže i veleprodajnih usluga zakupa telekomunikacione kanalizacije Crnogorskog Telekomu i Komunalnih usluga Podgorica pružao javno dostupne telefonske usluge za pravna i fizička lica koja se pruža na fiksnoj lokaciji samo pravnim licima.

One Crna Gora d.o.o. je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže u 8 opština u Crnoj Gori: Bar, Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Pljevlja, Podgorica i Tivat, putem sopstvene mreže i veleprodajnih usluga zakupa telekomunikacione kanalizacije Crnogorskog Telekomu i Komunalnih usluga Podgorica.

3.2.5. IP Mont d.o.o. Podgorica

IP Mont d.o.o. je operator javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga, registrovan za obavljanje elektronske komunikacione usluge prenosa govora putem mreža baziranih na Internet protokolu (izbor i predizbor operatora, prepaid calling cards, Call Shop i SIP korisnici).

IP Mont je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao usluge VoIP-a *postpaid* odnosno *prepaid* korisnicima koji su pretplatnici fiksne mreže Crnogorskog Telekom, korišćenjem servisa „Izbor operatora“ (eng. *Carrier Selection* – CS) biranjem kratkog koda 1011.

3.2.6. Orion Telekom d.o.o. Podgorica

Orion Telekom d.o.o. je licenciran za pružanje usluga javnih elektronskih komunikacionih mreža fiksne telefonije, interneta i IPTV. Tehničko rješenje teritorijalnog pokrivanja Crne Gore predviđa link veze sa lokacija stubova RDC-a do lokacija baznih stanica Orion Telekom. Bazne stanice su pozicionirane na dominantnim lokacijama u svakom mjestu koje se pokriva (najviši stambeni objekti i lokacije kojima se može pokriti najmanje 30 % teritorije grada). Broj baznih stanica zavisi i od broja klijenata gdje je predviđeno da zbog stabilnosti veze ne bude više od 40 klijenata po sektoru na baznoj stanici.

Orion Telekom je u periodu relevantnom za ovu analizu pružao javno dostupnu uslugu poziva iz javne fiksne telefonske mreže na teritoriji opština: Bar, Berane, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Tivat i Tuzi.

3.3 Relevantno tržište u dimenziji usluga

Važeća Preporuka Evropske komisije, ne obuhvata Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže kao tržište koje je podložno prethodnoj regulaciji. Evropska komisija je stala da je djelotvornom regulacijom na veleprodajnom nivou, moguće osigurati konkurenciju na maloprodajnom nivou. Međutim, nacionalna regulatorna tijela su ovlašćena i sama da utvrde pojedina tržišta, koja se razlikuju od onih koja su navedena u Preporuci, podložna prethodnoj regulaciji, zavisno od prilika u zemlji, i uz uslov da se dokaže da su na tom tržištu zadovoljena sva tri kriterijuma iz Testa tri kriterijuma.

Supstitutivna usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoja svojstva, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istu potrebu korisnika.

Polazna tačka za određivanje granica tržišta podložnih *ex-ante* regulaciji je analiza maloprodajnog nivoa, odnosno utvrđivanje zamjenjivosti usluga na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou.

Agencija je mišljenja da se Veleprodajno tržište usluge započinjanja (originacije) poziva ne može posmatrati nezavisno od odgovarajućeg maloprodajnog nivoa, koje obuhvata aktivnosti povezane s komercijalnim pružanjem usluge poziva krajnih korisnika iz određene fiksne mreže.

3.3.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje/ponude

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepen supstitucije se određuje pomoću:

- Stepena supstitucije na strani tražnje (eng. *Demand side substitutability*), i
- Stepena supstitucije na strani ponude (eng. *Supply side substitutability*).

Stepen supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou predstavlja stepen supstitucije javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga na relevantnom tržištu zbog kojih krajnji korisnici mogu odgovoriti na povećanje cijene jedne usluge prelaskom na korišćenje druge usluge istog operatora ili iste, odnosno supstitutivne usluge drugih operatora na relevantnom tržištu.

Ukoliko operator koji nudi određenu uslugu, poveća cijenu te usluge, korisnici su u mogućnosti da pređu na supstitutivne usluge drugih operatora, pa na taj način operatora koji je povećao cijenu svoje usluge prisile da cijene vrati na nivo na koji su bile prije povećanja, iz razloga što će početi da gubi svoje korisnike, a samim tim i prihode. Primjena ovog argumenta zavisi od supstitucije na strani tražnje, odnosno, što je supstitucija na strani tražnje jače izražena, operatori su više ograničeni u povećanju cijena svojih usluga krajnjim korisnicima.

Stepen supstitucije na strani ponude se utvrđuje na osnovu mogućnosti preduzeća, koja pružaju druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, da, usled relativnog porasta cijena razmatrane usluge u relativno kratkom vremenu, uđu na tržište i počnu da pružaju te usluge. Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici, odnosno privredni subjekti mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova, i dr.

Agencija će odrediti granice veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, na način što će utvrditi usluge koje korisnici smatraju supstitutivnim uslugama. Agencija smatra da, kao polaznu osnovu na kojoj se utvrđuju supstitutivne usluge, treba uzeti uslugu koja je najzastupljenija.

Prilikom određivanja usluga koje se mogu smatrati supstitutivnim uslugama, a za koje se korisnik može opredijeliti umjesto usluge poziva u određenu fiksnu mrežu, potrebno je proučiti ponašanje korisnika pri čemu se u obzir trebaju uzeti njegove navike i osjetljivost na promjene cijena usluga. Osnovno je pitanje, da li korisnik može u slučaju (hipotetičkog) povećanja cijene usluge jednog operatora, istu zamijeniti drugom uslugom istog ili nekog drugog operatora, kao odgovor na malo, ali značajno i trajno povećanje cijena.

3.3.2. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje – maloprodajni nivo

Usluga započinjanja (originacije) poziva je veleprodajna usluga na bazi koje operatori na maloprodajnom nivou pružaju krajnjim korisnicima, do kojih nemaju ostvaren direktni pristup, uslugu odlaznog poziva, odnosno javno dostupnu telefonsku uslugu.

Stoga, tražnja za uslugom započinjanja (originacije) poziva koja se pruža na fiksnoj lokaciji na veleprodajnom nivou proizlazi iz tražnje za javno dostupnom telefonskom uslugom na maloprodajnom nivou, iz kog razloga je potrebno sagledati zamjenjivost na strani tražnje na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou.

Crnogorski Telekom je trenutno najveći operator koji pruža javno dostupnu telefonsku uslugu u fiksnoj javnoj komunikacionoj mreži. Ova usluga se pruža putem IMS tehnologije tj. ista je zasnovana na internet protokolu (IP). Naime, Crnogorski Telekom je završio s postupkom modernizacije svoje elektronske komunikacione infrastrukture prelaskom sa PSTN hijerarhije na hijerarhiju mreža nove generacije (NGN).

Alternativni operatori svoje usluge takođe, uglavnom, nude putem IP priključaka koji se ostvaruju dijelom putem sopstvene infrastrukture (FTTH, kablovske mreže i fiksne bežične mreže), a dijelom korišćenjem veleprodajne usluge zakupa optičkih vlakana ili zakupa telekomunikacione kablovske kanalizacije.

U periodu koji je obuhvaćen analizom, na tržištu fiksnih mreža u Crnoj Gori javno dostupnu telefonsku uslugu u fiksnoj javnoj komunikacionoj mreži pružali su slijedeći operatori Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, Mtel d.o.o. Podgorica, Telemach Crna Gora d.o.o. Podgorica, One Crna Gora d.o.o. Podgorica, Ipmont d.o.o. Podgorica i Orion Telekom d.o.o. Podgorica.

Agencija smatra da je, kao polazište u odnosu na koje se utvrđuju supstitutivne usluge, potrebno uzeti uslugu koja je najzastupljenija. S obzirom da je najzastupljeniji način pristupa javnoj elektronskoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji u svrhu pružanja javno dostupne telefonske usluge pristup putem IP priključaka, Agencija je razmatrala postoje li na maloprodajnom nivou supstitutivne usluge usluzi pristupa javnoj komunikacionoj mreži putem IP priključka u svrhu pružanja javno dostupne telefonske usluge.

Takođe, Agencija je konstatovala da je usluga prenosa govora koja se pruža putem IP/IMS tehnologije, usluga kojom se garantuje kvalitet i koja kao takva u potpunosti odgovara kvalitetu javno dostupne telefonske usluge. Naime, IMS tehnologija koju koristi Crnogorski Telekom i IP tehnologija koju koriste alternativni operatori osiguravaju garantovani kvalitet govorne usluge, jer koriste poseban virtuelni kanal za prenos govora.

Maloprodajna usluga poziva odnosno javno dostupna telefonska usluga koja se pruža na fiksnoj lokaciji, a koja se po svojim tehničkim karakteristikama bazira na veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva, odnosi se na sve vrste poziva (nacionalnih i međunarodnih)

krajnjeg korisnika iz fiksne mreže, prema geografskim i negeografskim brojevima i kratkim kodovima, kao što su:

- pozivi prema geografskim brojevima (prema nacionalnim fiksnim mrežama – unutar iste ili ka drugoj fiksnoj mreži);
- pozivi prema brojevima u nacionalnim mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama;
- pozivi prema međunarodnim brojevima;
- pozivi prema negeografskim brojevima (brojevima za usluge s dodatkom vrijednošću, VoIP operatoru);
- pozivi prema brojevima posebnih službi i usluga (kratki kodovi);
- pozivi putem usluge izbora/predizbora operatora.

Riječ je o uslugama koje su dio cjeline, ali ne i o međusobno supstitutivnim uslugama. Zaključivanjem pretplatničkog odnosa krajnji korisnik ima mogućnost ostvarivanja svih navedenih vrsta poziva.

Javno dostupnu telefonsku uslugu koja se pruža na fiksnoj lokaciji krajnjim korisnicima operatori mogu ponuditi putem sopstvene infrastrukture (infrastruktura zasnovana na optičkim vlaknima, kablovska infrastruktura ili fiksni bežični pristup) ili korišćenjem veleprodajnih usluga, pri čemu mogu koristiti veleprodajne usluge direktnog pristupa i to: uslugu pristupa lokalnoj petlji, uslugu veleprodajnog širokopojasnog pristupa ili uslugu izbora operatora. Zajedno sa uslugom izbora operatora operatori imaju mogućnost da koriste i veleprodajnu uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija, kao uslugu indirektnog pristupa krajnjem korisniku.

Funkcionalno i cjenovno, javno dostupna telefonska usluga na maloprodajnom nivou jednaka je nezavisno od toga da li je pružaju operatori putem sopstvene infrastrukture ili putem neke od prethodno navedenih veleprodajnih usluga.

Agencija je razmatrala tehnologije putem kojih operatori pružaju uslugu poziva, a kako bi utvrdila na bazi kojih poziva na maloprodajnom nivou proizlazi tražnja za veleprodajnom uslugom započinjanja (originacije) poziva, odnosno koje su supstitutivne usluge koje bi korisnici mogli koristiti u slučaju da se poveća cijena započinjanja (originacije) poziva.

3.3.2.1 Pozivi putem kablovskih mreža

Pristup preko kablovskih mreža se postiže korišćenjem koaksijalnog kabla (ili preko hibridne fiber-koaksijalne mreže) koji prenosi i kablovska televiziju. Iako je osnovna svrha kablovske mreže bila da obezbijedi prenos televizijskih sadržaja, kablovski operatori svojim krajnjim korisnicima pružaju i javno dostupnu telefonsku uslugu prenosa govora i prenos podataka. U Crnoj Gori, usluge pristupa putem kablovskih mreža na kraju 2022. godine pružali su Telemach Crna Gora i Mtel.

Imajući u vidu istu ili sličnu funkcionalnost koju korisnici dobijaju ostvarivanjem usluga poziva putem kablovskih mreža u odnosu na usluge poziva bazirane na IP pristupu kod

Crnogorskog Telekom, Agencija je razmatrala stepen zamjenljivosti pomenutih usluga sa cjenovnog aspekta.

Upoređivanjem mjesečnih naknada za fiksni bežični pristup Telemacha i Mtela dolazi se do zaključka o približnom nivou cijena, jer mjesečna naknada za Tel BOX paket kod Mtel-a (u okviru kojeg je i pristup telefonskoj usluzi na fiksnoj lokaciji) iznosi 6,99 EUR, a naknada za Flat fiksni kod Telemach-a iznosi 6,00 EUR. Kako je cijena mjesečne naknade za pristup mreži Crnogorskog Telekom-a u iznosu od 6,17 EUR slična gore pomenutim cijenama mjesečnih naknada za fiksni bežični pristup Telemacha i Mtela, može se zaključiti da su ove dvije vrste usluga pristupa međusobno zamjenjive.

Na osnovu tabelarnog pregleda sa poređenjem cijena lokalnih, međumjesnih poziva, poziva ka drugim fiksnim i mobilnim mrežama koje primjenjuju Crnogorski Telekom, Mtel i Telemach Crna Gora može se konstatovati da su cijene pomenutih poziva na približno istom nivou.

Cijene u €/min sa PDV-om	Crnogorski Telekom	Mtel	Telemach
Cijena lokalnog poziva -peak	0.0136	0.015	0.014
Cijena međumjesnog poziva-peak	0.0128	0.015	0.014
Cijena poziva prema drugim fiksnim mrežama-peak	0.0231	0.045	0.014
Cijena poziva prema mobilnim mrežama-peak	0.0332	0.06	0.06

Tabela br.3: Poređenje cijena poziva operatora u nacionalnom saobraćaju

Iz navedenih razloga, realno je očekivati da će krajnji korisnici u slučaju malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijene usluge pristupa i cijene usluga nacionalnih poziva putem IP priključka zamijeniti takav pristup uslugom pristupa i uslugom odlaznih nacionalnih poziva putem kablovskih mreža.

Na osnovu tabelarnog pregleda sa poređenjem cijena poziva ka fiksnim i mobilnim mrežama Srbije, poziva ka fiksnim i mobilnim mrežama Regiona, poziva ka fiksnim i mobilnim mrežama SAD I Kanade koje primjenjuju Crnogorski Telekom, Mtel i Telemach Crna Gora može se konstatovati da su cijene pomenutih poziva na približno istom nivou, naročito u slučaju usluga poziva ka mobilnim mrežama.

Cijene u €/min sa PDV-om	Crnogorski Telekom	Mtel	Telemach
Cijena poziva prema fiksnim mrežama u Srbiji	0.12	0.14/0.30	0.11
Cijena poziva prema mobilnim mrežama u Srbiji	0.21	0.14/0.30	0.31
Cijena poziva prema fiksnim mrežama država regiona	0.12	0.21	0.11
Cijena poziva prema mobilnim mrežama država regiona	0.27	0.21	0.31
Cijena poziva prema fiksnim mrežama u Evrope	0.09	0.31	0.14
Cijena poziva prema mobilnim mrežama u Evrope	0.23	0.31	0.31
Cijena poziva prema fiksnim i mobilnim mrežama SAD i Kanade	0.05	0.41	0.10

Tabela br. 4: Poređenje cijena poziva operatora u međunarodnom saobraćaju

Iz navedenih razloga, realno je očekivati da će krajnji korisnici u slučaju malog, ali značajnog povećanja cijena pristupa i cijena međunarodnih poziva putem IP priključka zamijeniti takav pristup uslugom pristupa i uslugom odlaznih međunarodnih poziva putem kablovskih mreža.

Shodno tome, Agencija smatra da je usluga odlaznih nacionalnih poziva putem kablovskih mreža, s obzirom na cjenovne i funkcionalne karakteristike, supstitutivna usluga usluzi odlaznih nacionalnih poziva putem IP priključka na strani tražnje, odnosno da pripadaju istom relevantnom tržištu. Takođe, Agencija smatra da je usluga odlaznih međunarodnih poziva putem kablovskih mreža, s obzirom na cjenovne i funkcionalne karakteristike, supstitutivna usluga usluzi odlaznih međunarodnih poziva putem IP priključka na strani tražnje, odnosno da pripadaju istom relevantnom tržištu.

3.3.2.2. Pozivi putem fiksnog bežičnog pristupa

Fiksni bežični pristup koristi kapacitete mobilne javne komunikacione mreže. U početku, korisnicima je ponuđen fiksni Wi-Fi pristup samo kao kombinacija javno dostupnih telefonskih usluga i širokopojsnog pristupa internetu, a danas se ovaj pristup može koristiti samo u svrhu korišćenja javno dostupnih telefonskih usluga bez širokopojsnog pristupa internetu.

U slučaju malog, ali značajnog i trajnog porasta cijene usluge odlaznog poziva putem IP priključka, realno je očekivati da korisnik IP priključka se preorijentisati na fiksni bežični pristup radi pružanja javno dostupnih usluga jer mu omogućava istu ili vrlo sličnu funkcionalnost.

Međutim, s obzirom da se kapacitet mobilne javne komunikacione mreže koristi u ovom slučaju za realizaciju fiksnog bežičnog pristupa u ovoj usluzi su prisutni i nedostaci

karakteristični za sve mobilne javne komunikacione mreže. Kvalitet usluga u mobilnim javnim komunikacionim mrežama zavisi od nivoa prijemnog signala koji može biti prilično nizak u određenim oblastima, posebno u zatvorenim prostorima. Budući da se uređaji nalaze u kućama korisnika, tj. u zatvorenim prostorima, nivo signala za prijem može biti manji u određenim situacijama što predstavlja problem korisnicima ove usluge. Veći broj korisnika na jednom području baznih stanica može, takođe, imati negativan uticaj na kvalitet usluge. Međutim, ovi nedostaci su izraženiji i predstavljaju veće probleme korisnicima širokopojasnog pristupa internetu nego što je to slučaj sa javno dostupnim telefonskim uslugama, gdje je nivo prijema signala obično dovoljan da pruži zadovoljavajuće usluge.

U slučaju malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijene usluge odlaznog poziva putem IP priključka, realno je očekivati da bi korisnik IP priključak mogao zamijeniti pristupom na fiksnoj lokaciji putem mobilne javne komunikacione mreže, s obzirom da mu on za potrebe ostvarivanja telefonskih poziva omogućava istu ili vrlo sličnu funkcionalnost.

Na osnovu svega navedenog, Agencija smatra da je usluga odlaznog poziva putem fiksnog bežičnog pristupa supstitutivna usluga usluzi odlaznog poziva putem IP priključka.

3.3.2.3 Pozivi iz mobilnih mreža

Pri određivanju relevantnog tržišta usluga javno dostupne telefonske usluge prvenstveno se razmatra stepen supstitucije poziva iz javnih fiksnih telefonskih mreža pozivima iz javnih mobilnih telefonskih mreža. S obzirom da krajnji korisnik koji želi da ostvari poziv, može to učiniti koristeći fiksnu ili mobilnu telefonsku mrežu, izbor korisnika će opredijeliti funkcionalnost i cijene usluga, kao i njegova odluka da pozive iz fiksne telefonske mreže zamijeni pozivima iz mobilne telefonske mreže.

Za razliku od poziva koji potiču iz fiksnih mreža, pozivi realizovani putem mobilnih mreža omogućavaju krajnjim korisnicima da koriste javne govorne usluge nezavisno od lokacije na kojoj se nalaze. Mobilnost najjasnije prikazuje funkcionalne razlike između poziva iz fiksnih i poziva iz mobilnih telefonskih mreža. Dok je pristup mobilnim mrežama moguć nezavisno od lokacije, pristup fiksnim mrežama moguć je samo na fiksnoj lokaciji. Da bi se ove dvije vrste poziva mogle smatrati supstitutima, potrebno je da iste budu zamjenjive u oba smjera, a što ovdje nije slučaj. To potvrđuje i činjenica da krajnji korisnici žele imati mogućnost ostvarivanja usluga poziva iz mobilnih telefonskih mreža uprkos okolnosti da već imaju pristup fiksnoj mreži i ostvaruju pozive na fiksnoj lokaciji. Uprkos brojnim pogodnostima, i dalje postoje bitne razlike koje idu u prilog tome da se pozivi realizovani putem mobilnih mreža mogu smatrati komplementarnom a ne supstitutivnom uslugom pozivima koji se realizuju putem fiksnih mreža. Uz to, javno dostupnu telefonsku uslugu iz fiksne mreže koriste u velikoj mjeri pripadnici starije generacije, odnosno korisnici koji ne znaju u dovoljnoj mjeri koristiti novije tehnologije, koji se čak i uz neznatno ali trajno povećanje cijene poziva iz fiksnih mreža ne bi preorijentisali na isključivo korišćenje usluga poziva iz mobilnih mreža.

Nadalje, realizovanje poziva putem fiksnih mreža se može smatrati uslugom koja se, prije svega, vezuje za domaćinstva ili preduzeća i uobičajeno se koristi od strane više lica, dok je

pristup putem mobilnih mreža personalizovana usluga koja je namijenjena pojedincu, vlasniku mobilnog telefona i odgovarajuće SIM kartice.

Osim navedenih funkcionalnih razlika, između poziva započelih iz fiksnih telefonskih mreža i onih započelih iz mobilnih telefonskih mreža, postoje i značajne cjenovne razlike koje utiču na percepciju i navike krajnjih korisnika. Naime, cijene poziva realizovanih iz mobilnih mreža su i dalje više od cijene poziva realizovanih iz fiksnih mreža, što naročito dolazi do izražaja kada se prekorače besplatni minuti u okviru tarifnih paketa.

Naziv operatora	Cijena minute poziva u € sa PDV-om unutar sopstvene mobilne mreže	Cijena minute poziva u € sa PDV-om ka fiksnoj mreži
Crnogorski Telekom	0,1322 - 0,1800	0,1322-0,1800
One Crna Gora	0,1322	0,159-0,1627
Mtel	0,1520	0,1520

Tabela br.5: Uporedne maloprodajne cijene poziva iz mreža mobilnih operatora koje završavaju u mobilnim, odnosno fiksnim mrežama

Operatori mobilnih mreža sa svojom cjenovnom politikom predstavljaju snažan konkurentski pritisak na cijenu javno dostupne telefonske usluge poziva iz fiksne mreže, na način da u svojom paketima nude značajne resurse ili čak i neograničen broj poziva ka sopstvenim fiksnim mrežama. Takođe, kada se iskoriste besplatni minuti u okviru pretplate, cijene poziva ka fiksnoj mreži su, izuzev u slučaju jednog operatora, izjednačene sa cijenama za pozive unutar sopstvene mobilne mreže i za pozive ka drugim fiksnim mrežama.

Naziv operatora	Cijena minute poziva u € sa PDV-om unutar sopstvene fiksne mreže	Cijena minute poziva u € sa PDV-om ka ostalim fiksnim mrežama u CG	Cijena minute poziva u € sa PDV-om ka mobilnim mrežama u CG
Crnogorski Telekom (Standardna ponuda)	-u periodu jakog saobraćaja: 0,0136 lokal 0,0128 međugrad -u periodu slabog saobraćaja: 0,0097 lokal 0,0109 međugrad.	0,0231	-u periodu jakog saobraćaja: 0,0322 -u periodu slabog saobraćaja: 0,0321
Mtel	0,015	0,045	0,060
Telemach	0,014	0,014	0,060
IP Mont	0	0,04	0,10
Orion Telekom	0,027 lokal 0,036 međugrad.	0,036	0,085
One Crna Gora	0	0.0254 (paket jedna mreza 60) 0.0244 (paket jedna mreža 120)	0.1424(paket jedna mreza 60) 0.1322(paket jedna mreža 120)

Tabela br.6: Usporedne maloprodajne cijene poziva iz mreža operatora fiksne telefonije koji završavaju u fiksnim, odnosno mobilnim mrežama

Upoređivanjem cijena poziva iz fiksne mreže i poziva iz mobilne mreže, shodno prethodnim tabelarnim pregledima, Agencija zaključuje da čak i hipotetičko povećanje cijene usluge poziva iz fiksne mreže, ne bi uticalo na potpunu zamjenjivost istih pozivima iz mobilnih mreža. Naime, čak i nakon značajnog i trajnog povećanja cijene usluge poziva iz fiksnih mreža (*eng. SSNIP test*), cijene poziva iz fiksnih mreža ostale bi niže od cijena poziva iz mobilnih mreža prema fiksnim mrežama. Imajući u vidu da ove vrste poziva nisu međusobno potpuno zamjenjive, kao i usled prethodno utvrđenih cjenovnih razlika, pozivi započeti iz mobilnih mreža ne mogu se, na strani tražnje, smatrati supstitutivnom uslugom pozivima započetim iz fiksnih mreža.

U skladu sa navedenim, Agencija zaključuje da se pozivi započeti iz javnih mobilnih telefonskih mreža ne mogu smatrati supstitutivnom uslugom pozivima započetim iz javnih fiksnih telefonskih mreža.

3.3.2.4. Pozivi putem usluge izbora operatora

Krajnji korisnik koji koristi usluge odlaznih poziva od Crnogorskog Telekom-a, može odlučiti koristiti usluge odlaznih poziva od nekog drugog operatora, a koje taj operator pruža putem usluge izbora operatora. Funkcionalno, usluga poziva putem izbora operatora predstavlja uslugu identičnu pozivu iz mreže operatora koji pruža uslugu pristupa krajnjem korisniku. U skladu s referentnom ponudom, Crnogorski Telekom je nudio uslugu odlaznih poziva alternativnom operatoru putem servisa Izbora Operatora (*eng. Carrier Selection – CS*). Ovaj servis omogućava krajnjim korisnicima fiksne mreže Crnogorskog Telekoma da pri svakom pozivu automatski izaberu alternativnog operatora preko kojeg će ostvarivati određene kategorije poziva, bez potrebe za biranjem pristupnog koda alternativnog operatora.

Operator IP Mont, kao alternativni operator, je u ranijem periodu pružao uslugu govora putem internet protokola – VOIP putem usluge izbora operatora. Korisnici usluge izbora operatora kojima je operator IP Mont pružao VoIP uslugu su pretplatnici fiksne mreže Crnogorskog Telekoma. Naime, IP Mont je omogućavao pojednostavljenu uslugu korišćenja *prepaid* kartica “1011” korisnicima koji su je koristili samo sa jednog određenog telefonskog broja, pri čemu je korisnik zadržavao postojeći telefonski broj preko mreže Crnogorskog Telekoma.

Usluge koje su krajnjim korisnicima Crnogorskog Telekoma u analiziranom periodu bile dostupne putem usluge Izbora operatora (*eng. Carrier Selection – CS*) su: lokalni pozivi, međugradski pozivi, pozivi ka mobilnim 077 I 078 mrežama i međunarodni pozivi.

IP Mont je samostalno određivao uslove i cijene pružanja usluge korisnicima putem usluge Izbora operatora i u skladu sa tim samostalno uređivao svoj odnos sa korisnicima.

Tarifne zone	Cijene u € sa PDV-om	
	Crnogorski Telekom	IP MONT
Poziv prema Srbiji	0,1198	0,10
Poziv prema BiH	0,1198	0,12
Poziv prema Hrvatskoj	0,1198	0,12
Međunarodni poziv EVROPA	0,0881	0,10 (većina evropskih zemalja)
Međunarodni poziv (SAD i Kanada)	0,0503	0,16 (Kanada) 0,08 (SAD)
Međunarodni poziv SVIJET	0,2200	0,16 (Australija, Argentina)

Tabela br.7: Cijene poziva u trajanju od 1 minuta koji završavaju u fiksним mrežama

Tarifne zone	Cijene u € sa PDV-om	
	Crnogorski Telekom	IP MONT
Poziv prema Srbiji	0,2069	0,30
Poziv prema BiH	0,2723	0,30
Poziv prema Hrvatskoj	0,2723	0,24
Međunarodni poziv EVROPA	0,2287	0,20 (Njemačka, Luksemburg, Holandija) 0,24 (većina evropskih zemalja)
Međunarodni poziv (SAD i Kanada)	0,0503	0,16 (Kanada) 0,08 (SAD)
Međunarodni poziv SVIJET	0,3854	0,20 (Australija)

Tabela br. 8: Cijene poziva u trajanju od 1 minuta koji završavaju u mobilnim mrežama

Cijene usluga poziva prema Srbiji, BiH, većini evropskih država, SAD i Kanadi koje nudi IP Mont kao alternativni operator su više u poređenju sa cijenama referentnih usluga koje primjenjuje Crnogorski Telekom, što je rezultat regulacije cijena odlaznih nacionalnih i međunarodnih poziva Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Cijene međunarodnih poziva prema Njemačkoj, Luksemburgu, Holandiji i Australiji su niže kod alternativnog operatora. U prethodno analiziranom periodu IP Mont je nudio ove usluge po značajno nižim cijenama u poređenju sa cijenama Crnogorskog Telekoma.

Funkcionalno, usluga poziva putem izbora operatora predstavlja uslugu identičnu pozivu iz mreže operatora koji pruža uslugu pristupa krajnjem korisniku i u mogućnosti je stvoriti značajan konkurentski pritisak na povećanje cijene hipotetičkog monopoliste, odnosno, u slučaju povećanja maloprodajnih cijena poziva hipotetičkog monopoliste, krajnji korisnici mogu da pređu na identične usluge drugog operatora, odnosno na usluge koje se pružaju putem usluge izbora operatora.

U analiziranom periodu, nije postojao interes potencijalnih alternativnih operatera za korišćenjem usluge Predizbora Operatera (*eng. Carrier Pre-Selection – CPS*).

Shodno svemu navedenom, Agencija smatra da pozivi putem usluge izbora operatera, pa eventualno i putem usluge predizbora operatera, mogu predstavljati supstitutivne usluge pozivima iz javne fiksne telefonske mreže.

3.3.2.5 Neupravljeni (*eng. non-managed*) VOIP pozivi

Pored VoIP poziva koji osiguravaju poseban virtuelni kanal za prenos govora, postoje i tzv. “neupravljeni” pozivi koji se pružaju putem internetskog protokola, ali koji u isto vrijeme u jednom svom dijelu prolaze kroz javni internet i kao takvi nemaju garantovani kvalitet, iz čega proizilazi da je riječ o usluzi koja po kvalitetu ne odgovara javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, i kao takva ne predstavlja supstitut pozivima koji potiču iz fiksnih mreža. Neupravljeni pozivi najčešće se pružaju kao OTT (*eng. Over the Top*) usluge. Ovakve vrste usluga se u većini slučajeva ograničavaju na ostvarivanje poziva do drugih korisnika koji upotrebljavaju istu OTT aplikaciju. Pored toga, i korisnik koji zove i pozvani korisnik moraju biti ulogovani na istu aplikaciju, za čiju su im upotrebu neophodni posebni uređaji poput smart telefona, tableta ili računara.

U skladu s navedenim, Agencija smatra da se neupravljeni pozivi putem OTT aplikacija ne mogu se smatrati odgovarajućim supstitutom standardnoj javno dostupnoj telefonskoj usluzi sa aspekta analize stepena supstitutivnosti na strani tražnje.

3.3.3 Analiza stepena supstitucije na strani ponude-maloprodajni nivo

Supstitucija na strani ponude bila bi moguća u slučaju da operator, koji ne pruža usluge započinjanja (originacije) poziva iz fiksne mreže u svrhu pružanja javno dostupne telefonske usluge i koji ne posjeduje sopstvenu infrastrukturu, u slučaju povećanja cijene usluge hipotetičkog monopoliste istu počne pružati. U slučaju usluge započinjanja (originacije) poziva iz fiksne mreže ne bi bilo moguće tu uslugu pružiti u kratkom vremenu iz razloga što, ako operator ne posjeduje sopstvenu pristupnu infrastrukturu do krajnjeg korisnika, troškovi kopiranja, povlačenja medija i ostali troškovi i potrebne radnje su toliko finansijski zahtjevne da nije realno da se dogode u kratkom roku i budu brzi odgovor na malo, ali trajno povećanje cijena. Shodno navedenom, Agencija zaključuje da na strani ponude ne postoji dodatna supstitutivna usluga u odnosu na usluge koje su već uključene na strani tražnje.

3.3.4 Zaključak o stepenu supstitucije – maloprodajni nivo

Na osnovu prethodno navedenih razmatranja, Agencija zaključuje da tražnja za veleprodajnom uslugom započinjanja (originacije) poziva proizlazi iz tražnje za uslugama poziva na maloprodajnom nivou:

- pozivi koji se pružaju putem IP pristupa,

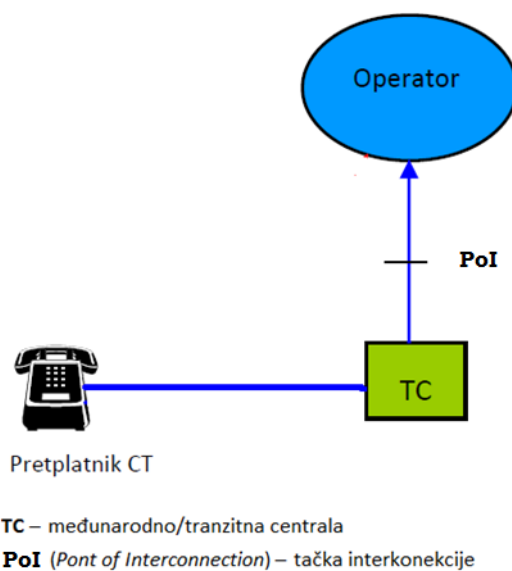
- pozivi koji se pružaju putem kablovskih mreža i
  - pozivi koji se pružaju putem fiksnog bežičnog pristupa,
- nezavisno od toga da li se ti pozivi pružaju putem sopstvene infrastrukture, putem veleprodajne usluge izbora/predizbora operatora, kao i nezavisno od toga prema kojim su brojevima upućeni (geografskim brojevima, negeografskim brojevima ili kratkim kodovima).

3.3.5. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje – veleprodajni nivo

Cilj analize na veleprodajnom nivou je da se utvrdi postoji li supstitutivna usluga veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva na način da, u slučaju da operator koji nudi uslugu započinjanja (originacije) poziva poveća cijenu, korisnici usluge započinjanja (originacije) poziva mogu preći na neku drugu istu ili sličnu uslugu, odnosno, uslugu koja se može smatrati supstitutivnom uslugom veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva.

U slučaju hipotetičkog povećanja cijene veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva od strane Crnogorskog Telekom, operatori korisnici ove usluge nemaju mogućnost da koriste istu ili sličnu veleprodajnu uslugu drugog operatora na tržištu pošto samo Crnogorski Telekom pruža ovu veleprodajnu uslugu.

Operator koji želi pružati maloprodajnu uslugu poziva krajnjem korisniku, a nema sopstvenu pristupnu infrastrukturu, može koristiti postojeću veleprodajnu uslugu započinjanja (originacije) poziva prema uslovima iz Referentne interkonekcionne ponude Crnogorskog Telekom.

Grafik br.1: Šematski prikaz usluge započinjanja (originacije) poziva

Veleprodajna usluga izbora operatora bazira se na usluzi započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji i omogućava operatorima pružanje usluge poziva na maloprodajnom nivou. U pitanju je usluga koja omogućava krajnjim korisnicima fiksne mreže Crnogorskog Telekom-a da pri svakom pozivu, biranjem

koda za izbor operatora 10XX, izaberu Operatora preko kojeg će ostvarivati određene kategorije poziva.

IP Mont je, kao alternativni operator, u ranijem periodu pružao usluge VoIP-a korisnicima koji su pretplatnici fiksne mreže Crnogorskog Telekomu, korišćenjem servisa „Izbor operatora“ (eng. *Carrier Selection – CS*) biranjem kratkog koda 1011.

Cijena koju je IP Mont plaćao Crnogorskom Telekomu za uslugu generisanja poziva indirektnog pristupa putem izbora operatora sastojala se od iznosa jednokratne takse za uspostavljanje usluge i naknade za realizovani odlazni saobraćaj u zavisnosti od trajanja poziva. Jednokratna taksa za uspostavljanje i testiranje usluge Izbora operatora (priprema sistema, programiranje i analiza podataka, implementacija usmjeravanja i konfiguracija podataka za sve centrale, izrada tehničke i administrativne dokumentacije) je iznosila 670, 00 EUR. Naknada za realizovani odlazni saobraćaj, tj. cijena nacionalne originacije je iznosila 0,0035EUR/min.

3.3.5.1. Korišćenje alternativnih usluga

Cilj analize na veleprodajnom nivou je da se utvrdi postoji li supstitutivna usluga veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva na način da, u slučaju da operator koji nudi uslugu započinjanja (originacije) poziva poveća cijenu, korisnici usluge započinjanja (originacije) poziva mogu preći na neku drugu istu ili sličnu uslugu, odnosno, uslugu koja se može smatrati supstitutivnom uslugom veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva.

Agencija će razmotriti supstitutivnost na strani tražnje na veleprodajnom nivou da bi ustanovila da li se veleprodajna usluga započinjanja (originacije) poziva, u svrhu pružanja usluga poziva krajnjim korisnicima, može zamijeniti sljedećim uslugama:

- usluga pristupa lokalnoj petlji;
- usluga posebnog virtuelnog kanala za govor (VoIP);
- usluga visokokvalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji, tj. usluga iznajmljenih linija i
- izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika.

3.3.5.2. Usluga pristupa lokalnoj petlji

Usluga pristupa lokalnoj petlji (potpunog ili zajedničkog) je veleprodajna usluga koju operatori uglavnom koriste radi pružanja usluge širokopojasnog pristupa internetu svojim krajnjim korisnicima. Kod zajedničkog pristupa lokalnoj petlji, operator koji je korisnik usluge ne pruža telefonsku uslugu, dok kod usluge potpunog pristupa lokalnoj petlji operator koji je korisnik usluge jednim dijelom ovu uslugu koristi za pružanje telefonske usluge, a drugim dijelom za pružanje širokopojasnog pristupa.

Za korišćenje usluge pristupa lokalnoj petlji operatorima korisnicima potrebna su značajna ulaganja u infrastrukturu tokom dužeg vremenskog perioda, od kojih je većina nenadoknadiva i koja ne bi mogli nadoknaditi samo pružanjem usluga poziva iz fiksne mreže.

Usluga potpunog pristupa lokalnoj petlji, takođe, zahtijeva dodatna ulaganja od strane alternativnih operatora imajući u vidu da se može, za razliku od usluge izbora operatora, koristiti i za pružanje ostalih elektronskih komunikacionih usluga koje operatori pružaju krajnjim korisnicima (usluga širokopojasnog pristupa internetu i IPTV usluga). Dakle, troškovi koji nastaju prilikom uspostave direktnog pristupa mreži (troškovi modema, troškovi DSLAM-a, troškovi prenosne mreže itd.) putem usluge potpunog pristupa lokalnoj petlji, a koja operatorima omogućava pružanje kompletne lepeze širokopojasnih usluga, ukazuju na činjenicu da bi bilo finansijski neisplativo alternativnim operatorima izabrati poslovno rješenje obezbjeđenja usluge potpunog pristupa lokalnoj petlji da bi krajnjim korisnicima pružali isključivo samostalnu javno dostupnu telefonsku uslugu.

Nadalje, velika ulaganja alternativnih operatora bila bi isplativa samo u onim područjima gdje bi operator uspio ostvariti veliki obim usluga potpunog pristupa lokalnoj petlji i na taj način iskoristiti troškovne prednosti koje se ogledaju u ekonomiji obima i širine, a što je teško ostvarivo, ukoliko se u navedena ulaganja ulazi samo radi pružanja javno dostupne telefonske usluge krajnjim korisnicima.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da, usluga potpunog pristupa lokalnoj petlji, zbog značajnih nepovratnih troškova koje bi podrazumijevala njena realizacija, ne predstavlja supstitutivnu uslugu usluzi započinjanja (originacije) poziva iz fiksne mreže.

3.3.5.3. Usluga posebnog virtuelnog kanala za govor (VoIP)

Veleprodajna usluga posebnog virtuelnog kanala za govor (VoIP usluga) putem optičke infrastrukture omogućava operatorima pružanje javno dostupne telefonske usluge zasnovane na IP tehnologiji putem mreže Crnogorskog Telekoma. Posebni virtuelni kanal za govor se ne može zakupiti samostalno već samo kao dodatak usluzi veleprodajnog širokopojasnog pristupa internetu.

Uzimajući u obzir navedeno, Agencija smatra da usluga posebnog virtuelnog kanala za (VoIP) ne predstavlja supstitutivnu uslugu usluzi započinjanja (originacije) poziva.

3.3.5.4. Usluga visokokvalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji, tj. usluga iznajmljenih linija

Usluga iznajmljenih linija se ne smatra supstitutivnom uslugom veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva. Naime, zbog svojih tehničkih karakteristika i cijena, iznajmljene linije predstavljaju održivo alternativno rješenje za uslugu započinjanja poziva isključivo za priključenje velikih poslovnih korisnika.

Isto tako, cijena veleprodajne usluge iznajmljenih linija je veća od cijene veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva. Važno je naglasiti da se usluga iznajmljenih linija naplaćuje prema kapacitetu iznajmljene linije, dok se usluga započinjanja (originacije) poziva naplaćuje po minuti razgovora.

Imajući u vidu navedene funkcionalne razlike i razlike u načinu tarifiranja usluga, Agencija zaključuje da usluga iznajmljenih linija nije supstitutivna usluga usluzi započinjanja (originacije) poziva.

3.3.5.5. Izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika

Slično kao u slučaju korišćenja veleprodajne usluge pristupa lokalnoj petlji, i izgradnja sopstvene mreže za pristup do krajnjeg korisnika zahtijeva velika ulaganja i dug vremenski period, s tim što su u slučaju izgradnje sopstvene pristupne mreže troškovi značajno veći, a vremenski period duži, te bi se mogla smatrati isplativom samo u slučaju kada na određenom području postoji dovoljno veliki broj potencijalnih korisnika.

Operator koji se odluči na ulaganja neće moći da u razumnom vremenskom roku nadoknadi svoje troškove pružanjem isključivo javno dostupne telefonske usluge, niti bi mogao da uslugu realizovanu putem sopstvene mreže za pristup ponudi brzo.

Raspoloživi podaci pokazuju da se operatori pretežno odlučuju da govornu uslugu nude korišćenjem sopstvene pristupne mreže koju realizuju putem koaksijalnih i/ili optičkih kablova i preko fiksnog bežičnog pristupa. Međutim, svi operatori koji nude govornu uslugu putem koaksijalne pristupne mreže, prethodno su nudili druge usluge, kao što su distribucija medijskih sadržaja ili širokopojasni pristup internetu, tako da izgradnja mreže do krajnjeg korisnika nije imala za cilj da se korisniku omogući govornu uslugu, već je mogućnost pružanja govorne usluge posledica proširenja ponude maloprodajnih usluga od strane operatora.

U skladu sa navedenim, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture bi bila supstitutivna usluzi započinjanja (originacije) poziva, jedino u situaciji postojanja ekonomije obima, što trenutno na ovom relevantnom tržištu nije slučaj.

Agencija zaključuje da izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika ne predstavlja supstitutivnu uslugu usluzi započinjanja (originacije) poziva.

3.3.5.6. Korišćenje usluge za sopstvene potrebe (eng. *self supply*)

Agencija je razmatrala, s obzirom da ne postoji supstitutivna usluga usluzi započinjanja (originacije) poziva na veleprodajnom nivou, da li u definiciju relevantnog tržišta treba uključiti i uslugu započinjanja (originacije) poziva koju operatori pružaju za sopstvene potrebe, tj. kapacitete samosnadbijevanja (eng. *self supply*). Naime, bitno je utvrditi postoji li mogućnost konkurentskog pritiska s maloprodajnog nivoa na određivanje veleprodajne cijene usluge započinjanja (originacije) poziva.

Veleprodajna usluga originacije poziva može biti obezbijedena za sopstvene potrebe, odnosno svom maloprodajnom segmentu ili obezbijedena alternativnim pružiocima usluga, poput operatora koji nudi usluge korisnicima putem usluge izbora operatora. Alternativni operator koji koristi uslugu originacije poziva može da se, u slučaju malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijene originacije poziva od strane hipotetičkog monopoliste, preorijentiše na uslugu originacije poziva korišćenjem mreže drugog operatora.

Faktori koji utiču na mogućnost preorijentacije su: stepen pokrivenosti mrežom, broj priključaka na mrežu, stepen pouzdanosti mreže i spremnost drugog operatora da ponudi veleprodajnu uslugu originacije poziva.

Povećanje cijene originacije poziva na veleprodajnom nivou može imati uticaj na povećanje cijena na maloprodajnom nivou. Ovo povećanje cijena kod veleprodajnog operatora će se odraziti i na povećanje cijena na njegovom maloprodajnom segmentu, zatim, povećanje cijena trećim licima koji traže uslugu originacije poziva. U takvoj situaciji, operator koji nudi uslugu originacije poziva suočio bi se sa umanjenim prihodima na maloprodajnom nivou, ali većim prihodima na veleprodajnom nivou. Za operatore koji koriste usluge originacije poziva povećanje cijene originacije poziva bi značilo ili smanjenje prihoda od maloprodaje ili povećanje cijene koja se obračunava krajnjim korisnicima. Ova okolnost dovodi veleprodajnog operatora u bolju konkurentsku poziciju u odnosu na korisnike usluge originacije poziva.

Međutim, krajnji korisnici će, u slučaju značajnog povećanja cijena maloprodajnih usluga, koje je rezultat povećanja cijene originacije poziva na veleprodajnom nivou, prelaziti na maloprodajne usluge drugih operatora. Upravo ta mogućnost krajnjih korisnika da migriraju ka drugim mrežnim operatorima ili uslugama koje nude operatori putem usluge izbora operatora stvara konkurentski pritisak na hipotetičkog monopolistu koji nudi uslugu originacije poziva.

Na osnovu navedenog, Agencija ocjenjuje da svi mrežni operatori koji nude usluge ostvarivanja poziva krajnjim korisnicima treba da budu uključeni u definiciju tržišta originacije poziva na veleprodajnom nivou. Drugim riječima, Agencija je u definiciju tržišta uključila i usluge i kapacitete započinjanja (originacije) poziva iz mreža svih operatora, koje se pružaju za sopstvene potrebe (*eng. self supply*) u svrhu pružanja usluga krajnjim korisnicima.

3.3.6. Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo

Kod analiziranja stepena supstitucije na strani ponude osnovno je utvrditi može li potencijalni pružalac usluge brzo i uz relativno male troškove započeti pružanje veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste.

U procjeni stepena supstitucije na strani ponude, Agencija može uzeti u obzir i vjerovatnoću da operator, koji trenutno nije aktivan na relevantnom tržištu usluge započinjanja (originacije) poziva, može odlučiti da uđe na tržište u razumnom roku, kao rezultat malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijene od strane hipotetičkog monopoliste. Isto tako, moguće je da operatori koji nude određenu veleprodajnu uslugu koja nije uporediva sa uslugom bivšeg monopoliste,

u kratkom vremenu ponude uporedivu uslugu i na taj način izvrše konkurentski pritisak na veleprodajnu uslugu bivšeg monopoliste, odnosno zadovolje načelo supstitutivnosti na strani ponude.

Agencija smatra da zbog visokih i nenadoknadivih troškova na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, kao i sve manjeg značaja maloprodajne usluge poziva iz fiksnih mreža, trenutno ne postoji operator koji bi mogao ponuditi sličnu uslugu i na taj način izvršiti konkurentski pritisak na cijene Crnogorskog Telekoma.

3.3.7. Zaključak o stepenu sustitucije – veleprodajni nivo

Na osnovu svega navedenog, Agencija je utvrdila da se relevantno Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, sastoji od slijedećih usluga:

- usluga započinjanja (originacije) poziva iz mreže svih operatora za potrebe terminacije na brojeve krajnjih korisnika, uključujući originaciju koja se pruža za sopstvene potrebe;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za usluge izbora operatora;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za pristup brojevima operatora, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, usluge posebnih službi, usluge hitnih službi i usluge od društvenog značaja u mreži drugog operatora.

3.4. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji

Relevantno tržište u geografskoj dimenziji obuhvata prostor na kom operatori i pružaoci usluga pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno, sva područja u kojima postoje istovjetni uslovu tržišne konkurencije. Preovladavajući uslovi konkurencije na tom prostoru su slični ili dovoljno homogeni i isti se bitno razlikuju od susjednog područja. Na relevantnom geografskom tržištu se primjenjuje ista cjenovna politika.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije u sektoru elektronskih komunikacija geografska dimenzija relevantnih tržišta najčešće se određuje imajući u vidu kriterijume koji se odnose na područje pokrivenosti mrežom i područje regulatorne nadležnosti. Pravni i regulatorni okvir vezan za područje elektronskih komunikacija je isti na čitavoj teritoriji Crne Gore.

Na osnovu navedenog, Agencija zaključuje da je relevantno geografsko tržište za pružanje veleprodajne usluge poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, u opsegu nacionalno, odnosno relevantno geografsko tržište čini teritorija Crne Gore.

3.5. Zaključak o određivanju relevantnog tržišta

Agencija je utvrdila da se relevantno Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, sastoji od slijedećih usluga:

- usluga započinjanja (originacije) poziva iz mreže svih operatora za potrebe terminacije na brojeve krajnjih korisnika, uključujući originaciju koja se pruža za sopstvene potrebe;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za usluge izbora operatora;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za pristup brojevima operatora, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, usluge posebnih službi, usluge hitnih službi i usluge od društvenog značaja u mreži drugog operatora.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji teritorija Crne Gore.

4. TEST TRI KRITERIJUMA

Prethodnoj regulaciji podliježe tržište na kome postoje strukturne, regulatorne i druge trajnije prepreke koje onemogućavaju ulazak novih konkurenata i na kome nije moguće obezbijediti razvoj konkurencije bez prethodne regulacije. Prethodna regulacija obuhvata određivanje posebnih uslova pod kojima operatori sa značajnom tržišnom snagom obavljaju djelatnost elektronskih komunikacija radi obezbjeđivanja razvoja konkurencije na tržištu.

Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže nije sastavni dio Preporuke o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji (2014/710/EU). Na osnovu navedenog, Agencija može prethodno regulisati navedeno tržište jedino u slučaju da su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma. Prema članu 65 stav 3 ZEK-a Agencija može utvrditi da prethodnoj regulaciji mogu biti podložna i druga tržišta koja istovremeno ispunjavaju sljedeće kriterijume:

1. postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne ili regulatorne prirode;
2. struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine i
3. primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

U slučaju da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma, Agencija je u mogućnosti da sprovede analizu kojom se utvrđuje nivo tržišne konkurencije, odnosno utvrđuje se postoje li na tržištu operatori sa značajnom tržišnom snagom. Glavna razlika između Testa tri kriterijuma i analize tržišta, kojom se utvrđuje nivo tržišne konkurencije, odnosno postoje li na tržištu operatori sa značajnom tržišnom snagom, je u tome što je kod Testa tri kriterijuma naglasak na razvoju i strukturi tržišta a kod analize tržišta naglasak je na odnosu između operatora koji djeluju na tom relevantnom tržištu.

4.1. Prvi kriterijum: postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište strukturne, pravne ili regulatorne prirode

U skladu s članom 65 stav 3 ZEK-a, odnosno u skladu s Preporukom Evropske komisije, dvije vrste barijera su ključne prilikom određivanja postoje li visoke i trajne barijere ulaska na to tržište:

1. strukturne barijere i
2. pravne ili regulatorne barijere.

Prvi kriterijum je statički kriterijum odnosno kriterijum na osnovu kojeg je Agencija u mogućnosti procijeniti da li u tačno određenom trenutku postoje snažne i trajne barijere za ulazak na tržište strukturne i pravne ili regulatorne prirode.

Prvi kriterijum pokazuje da li je tržište u određenom trenutku izloženo visokim i trajnim ulaznim (strukturnim, pravnim ili regulatornim) barijerama, što je prvi pokazatelj da je na njemu potrebna intervencija regulatora u cilju obezbeđivanja konkurencije i u cilju zaštite interesa krajnjih korisnika. Na tržištu na kojem nema ulaznih barijera postoji pritisak od strane potencijalne konkurencije na postojeće operatore i nema potrebe za prethodnom regulacijom. Imajući u vidu dinamičnost sektora elektronskih komunikacija određena tržišta mogu se kretati u pravcu uspostavljanja efikasne konkurencije, uprkos postojanju visokih i trajnih barijera, što je takođe potrebno uzeti u obzir prilikom ocjene ispunjenosti kriterijuma konkretnog relevantnog tržišta.

4.1.1. Strukturne barijere ulaska na tržište

Strukturne barijere postoje kada su postojeće tehnologije i priroda mreže, povezani troškovi ili nivo tražnje takvi da uzrokuju stvaranje asimetričnih uslova među operatorima, sprečavajući na taj način ulazak novih operatora ili razvoj konkurencije. Na primjer, visoke strukturne barijere mogu biti prisutne kada tržište karakterišu apsolutne prednosti u pogledu troškova, značajna ekonomija obima i/ili ekonomija širine, ograničenja kapaciteta i visoki nenadoknadivi troškovi. Povezana strukturna barijera, takođe, može postojati tamo gdje pružanje usluge zahtijeva komponentu mreže koja se ne može tehnički replicirati ili samo po cijeni koja je čini neekonomičnom za konkurente.

Na osnovu dokumenta evropske grupe regulatora iz 2003. godine¹⁹, regulatornim tijelima prilikom utvrđivanja da li na tržištu postoje visoke i trajne barijere ulaska mogu pomoći sljedeći podkriterijumi koji ne moraju biti kumulativno zadovoljeni:

- a) nadzor infrastrukture koju nije lako replicirati;
- b) prisustvo nenadoknadivih troškova (*eng. sunk costs*);
- c) ekonomija obima;
- d) ekonomija širine;
- e) stepen vertikalne integracije;
- f) tehnološke prednosti;
- g) stepen diversifikacije usluga i
- h) prepreke za krajnje korisnike da pređu na mrežu drugog operatora.

Agencija je u nastavku Testa koristila neke od prethodno navedenih podkriterijuma, a sve u svrhu utvrđivanja stvarnog stanja na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori, odnosno utvrđivanja postoje li ili ne strukturne barijere ulaska na Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.

---

¹⁹ ERG (08) 21 ERG Report on 3 criteria test final 080604. Tijelo evropske grupe regulatora promijenilo je ime u BEREC (Body of European Regulators for Electronic Communications).

4.1.1.1. Nadzor infrastrukture koju nije lako replicirati

Infrastruktura koja se ne može lako replicirati je jasna indikacija i za prisustvo statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom, a istovremeno ukazuje na prisustvo snažnih barijera za ulazak potencijalne konkurencije na ovo relevantno tržište.

Razmatranje ovog podkriterijuma prati procjenu apsolutne veličine operatora, korišćenja prednosti ekonomije obima i širine, kao i postojanje značajnog nivoa nenadoknadivih troškova. Kapitalna ulaganja neophodna za izgradnju pristupne mrežne infrastrukture mogu biti veoma finansijski zahtjevna i iziskivati dug vremenski period za povraćaj ulaganja.

Infrastruktura koja se karakteriše visokim nenadoknadivim troškovima i dugim vremenskim periodom izgradnje je infrastruktura bazirana na bakru i optici, koja se tradicionalno koristi za obezbjeđivanje usluge pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji, te predstavlja infrastrukturu koju nije lako replicirati u kraćem vremenskom periodu. Za ostale operatore, koji postoje na tržištu ili planiraju ući na tržište, izgradnja i početak korišćenja sopstvene pristupne infrastrukture zahtijeva visoka kapitalna ulaganja, detaljno razrađene poslovne planove i razumno vrijeme povraćaja ulaganja. Shodno navedenom, a uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekom, repliciranje pristupne infrastrukture Crnogorskog Telekom isključivo za pružanje javno dostupne telefonske usluge nije ekonomski opravdano.

Prisustvo visokih nenadoknadivih troškova za potencijalno repliciranje mreže Crnogorskog Telekom-a nameće potrebu analize postojećih referentnih ponuda veleprodajnih usluga putem kojih alternativni operatori mogu ostvarivanjem pristupa mreži Crnogorskog Telekom ponuditi javno dostupnu telefonsku uslugu krajnim korisnicima, a na osnovu kojih se može razmatrati da li iste doprinose ublažavanju ili potpunom uklanjanju visokih barijera ulasku na ovo relevantno tržište.

Operatori koji krajnjim korisnicima žele ponuditi isključivo javno dostupnu telefonsku uslugu mogu se odlučiti za korišćenje usluga izbora i/ili predizbora operatora, uz mogućnost obezbjeđenja usluga veleprodajnog iznajmljivanja preplatničkih linija, čime se mogu značajno umanjiti troškovi ulaska alternativnih operatora na predmetno relevantno tržište u poređenju sa poslovnim modelom repliciranja infrastrukture Crnogorskog Telekom.

U skladu sa uslovima sadržanim u referentnim ponudama Crnogorskog Telekom operatori imaju mogućnost pristupa veleprodajnim uslugama na cijeloj teritoriji gdje Crnogorski Telekom kao tradicionalni operator ima sopstvenu infrastrukturu i mrežu, u skladu sa obavezama proisteklim iz statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i to: obavezom omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, obavezom obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminacije, obavezom objavljivanja podataka, obavezom odvajanja računovodstvenih evidencija i obavezom kontrole cijena i troškovnog računovodstva. Međutim, iako su ove veleprodajne usluge, kao npr, veleprodajno iznajmljivanje pretplatničkih linija (WLR), iznajmljivanje potpunog ili djelimično razvezanog pristupa lokalnoj petlji (ULL), usluga iznajmljenih linija (LL) i usluga izbora/predizbora operatora (CS/CPS) u analiziranom periodu bile dostupne i objavljene u Referentnim ponudama

Crnogorskog Telekomu za njima nije bilo značajnijeg interesa ni tražnje, izuzev usluge izbora operatora u manjem obimu.

Uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekom-a i činjenicu da je ista izgrađivana tokom dugog vremenskog perioda, repliciranje pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekomu nije ekonomski opravdano. Pored toga, Agencija smatra da postojanje veleprodajnih ponuda, na bazi kojih ostali operatori mogu krajnjim korisnicima ponuditi javno dostupnu telefonsku uslugu, samo djelimično ublažava, ali ne i uklanja u potpunosti visoke i trajne strukturne prepreke ulasku operatora na ovo relevantno tržište.

4.1.1.2. Prisustvo nenadoknadivih troškova (eng. *sunk costs*)

Nenadoknadivi troškovi su inicijalni troškovi koje novi učesnik ima kada investira u usluge pristupa mreži incumbent operatora ili u sopstvenu infrastrukturu kako bi mogao ostvariti ulazak na maloprodajna tržišta usluga. S druge strane, Crnogorski Telekom je već nadoknadio ove troškove svojim dugotrajnim prisustvom na tržištu. Ova asimetrija između investicionih troškova i vremena potrebnog za povraćaj investicije bi bila ograničavajući faktor svakom novom učesniku na tržištu koji pretenduje da se efikasno takmiči sa aktuelnim operatorom na maloprodajnim tržištima usluga.

Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže pristupnom mrežom baziranoj na bakru i optici putem kojih pruža javne elektronske komunikacione usluge na gotovo čitavoj teritoriji Crne Gore.

S obzirom da je operatorima otežano izgraditi novu infrastrukturu sa nacionalnom pokrivenošću za pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji, prvenstveno zbog visokih nenadoknadivih troškova i potrebnog vremena izgradnje infrastrukture, Agencija smatra da je prisustvo nenadoknadivih troškova strukturna prepreka razvoju konkurencije na ovom tržištu.

4.1.1.3. Ekonomija obima

Ekonomija obima se odnosi na smanjenje troškova koje operator može da ostvaruje dok širi svoju pretplatničku bazu i osvaja tržište na kojem posluje. Ekonomija obima se generalno postiže kada se povećava obim pruženih usluga čime troškovi svake dodatne usluge opadaju, pod uslovom da se fiksni troškovi dijele na veći broj usluga.

Ako određeni operator uživa prednosti ekonomije obima ista može predstavljati barijeru za ulazak na tržište potencijalnim konkurentima sa aspekta usluga koje se nude na ovom relevantnom tržištu.

Raspoređivanje istih fiksnih troškova na povećani broj jedinica proizvoda ili usluga dovodi do pada fiksnih troškova po jedinici, a samim tim i ukupnih prosječnih troškova po jedinici. Drugim riječima, uz korišćenje izgrađene infrastrukture, povećanje broja pretplatnika će dovesti do pada prosječnih troškova po jedinici. Crnogorski Telekom je, kao tradicionalni operator fiksne telefonije, istorijski bio jedini operator koji je pružao usluge javne fiksne

telefonske mreže dostupne na gotovo čitavoj teritoriji Crne Gore, na osnovu čega je razvio široku pretplatničku bazu i ostvarivao prednosti po osnovu ekonomije obima. Sa pojavom alternativnih operatera, učešće Crnogorskog Telekoma u ukupnom broju pretplatnika je sa 80,60% na kraju 2017.godine opalo za skoro 30% na kraju 2022.godine, dok je broj pretplatnika alternativnih operatera udvostručen u istom periodu, tj, sa učešća od skoro 20% na kraju 2017.godine na 46,46% na kraju 2022.godine. Iako je pretplatnička baza Crnogorskog Telekoma i dalje najveća, primjetno je snažno osvajanje tržišta u proteklom periodu od strane alternativnih operatera.

S obzirom da Crnogorski Telekom, iz razloga što ima nadzor nad infrastrukturom koju je teško replicirati, većinu usluga pruža putem sopstvene mreže, dok alternativni operateri dijelom putem sopstvene mreže a dijelom putem iznajmljivanja veleprodajnih usluga pristupa mrežama drugih operatera, lako je zaključiti da je Crnogorski Telekom u poziciji u kojoj može koristiti prednosti ekonomije obima, dok kod alternativnih operatera to nije slučaj. Isto tako Crnogorski Telekom ima veću pretplatničku bazu koja generiše veći obim saobraćaja, čime ostvaruje prednosti ekonomije obima u odnosu na alternativne operatore.

4.1.1.4. Ekonomija širine

Ekonomija širine se odnosi na potencijalne prednosti koje operator ima kada koristi istu infrastrukturu za pružanje više različitih proizvoda ili usluga. Kada operator nastupa na više različitih tržišta, zajednički troškovi se raspodjeljuju na više različitih usluga, čime se ostvaruje pad jediničnih troškova. Crnogorski Telekom je, polazeći od mreže predviđene za pružanje elektronskih komunikacionih usluga na fiksnoj lokaciji, razvio mrežu koja, pored govorne usluge, omogućava korisnicima pružanje i drugih usluga, kao što su pristup internetu putem xDSL tehnologije i optike, kao i distribuciju medijskih sadržaja putem usluge IPTV. Dakle, Crnogorski Telekom koristi prednosti ekonomije širine budući da je istovremeno prisutan na više srodnih maloprodajnih tržišta i da koristeći iste mrežne elemente korisnicima pruža više različitih usluga, pojedinačno ili u paketu.

Pakete usluga nude i Crnogorski Telekom i alternativni operateri. Alternativni operateri koji su izgradili sopstvene mreže nijesu imali za primarni cilj pružanje govorne usluge, već je ona rezultat proširenja ponude usluga zbog kojih je njihova mreža prvobitno izgrađena, kao što su usluga distribucije medijskih sadržaja i usluga širokopojsnog pristupa internetu. Trenutna situacija govori u prilog mogućnosti korišćenja prednosti ekonomije širine i od strane alternativnih operatera, što će postati izraženije sa porastom njihovog tržišnog učešća.

Uprkos trendu izgradnje i razvoja sopstvenih mreža alternativnih operatera, Crnogorski Telekom je i dalje najveći operator javno dostupnih telefonskih usluga putem fiksne mreže.

4.1.1.5. Step en vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva da je operator istovremeno prisutan na više različitih, vertikalno povezanih tržišta. Operator može odlučiti da uđe na tržište ulaganjem u uzlazna (*eng.upstream*) veleprodajna pristupna tržišta infrastrukturi i silazna (*eng.downstream*) maloprodajna tržišta usluga. Prisustvo na višim i nižim nivoima u lancu pružanja usluga

stvora podsticaj takvom operatoru da diskriminiše postojeće i potencijalne konkurente koji su veleprodajni kupci, a takođe pruža i mogućnost za prenošenje značajne tržišne snage sa veleprodajnog na maloprodajni segment tržišta. Ova praksa je poznata kao tzv. vertikalna poluga (*eng. Vertical leveraging*).

Prisustvo vertikalno integrisanog operatora na veleprodajnom i maloprodajnom nivou u lancu usluga može hipotetički otežati alternativnim operatorima korišćenje neophodnih veleprodajnih usluga pristupa mreži u svrhu pružanja usluga krajnjim korisnicima. Naime, vertikalno integrisani operatori mogu hipotetički otežati ulazak potencijalnim učesnicima na tržište primjenom brojnih cjenovnih i ne-cjenovnih antikonkurentskih strategija. Međutim, Agencija je u ranijim postupcima sprovođenja analiza relevantnih tržišta identifikovala potencijalne i aktuelne antikonkurentske aktivnosti od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom nakon čega je propisivala adekvatne i proporcionalne regulatorne mjere kao efikasan instrument za spriječavanje ili ublažavanje cjenovnog i ne-cjenovnog diskriminatornog ponašanja.

Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom infrastrukturom na gotovo čitavom području Crne Gore, a istovremeno djelovanje na svim tržištima usluga javne fiksne elektronske komunikacione mreže pruža mu prednost u odnosu na konkurente. Crnogorski Telekom je u analiziranom periodu pružao veleprodajnu uslugu originacije poziva putem usluge izbora operatora, koja je IP Montu, kao alternativnom operatoru, omogućavala da krajnjim korisnicima koji su povezani na pristupnu mrežu Crnogorskog Telekoma nudi uslugu odlaznih poziva. Međutim, iako je ova usluga u prethodnom periodu bila dostupna i drugim alternativnim operatorima za njom nije bilo tražnje, već su se alternativni operatori pretežno opredjeljivali za izgradnju sopstvenih pristupnih mreža. Imajući u vidu dosadašnju cjenovnu regulaciju Agencije, kako na veleprodajnom tako i na maloprodajnom nivou, te nizak nivo tražnje za veleprodajnom uslugom originacije poziva putem usluge izbora operatora, nije vjerovatno da će ubuduće doći do većih promjena u pogledu zastupljenosti ove usluge, niti da će Crnogorski Telekom moći vršiti antikonkurentski uticaj kao vertikalno integrisani operator.

Stoga, pored činjenice da je broj korisnika usluge izbora operatora značajno opao u analiziranom periodu, Agencija smatra da postojanje veleprodajnih ponuda, na bazi kojih ostali operatori mogu koristiti veleprodajne usluge pristupa mreži Crnogorskog Telekoma kako bi krajnjim korisnicima mogli ponuditi javno dostupnu telefonsku uslugu, samo djelimično ublažava ali ne i uklanja u potpunosti visoke i trajne strukturne prepreke ulasku operatora na ovo relevantno tržište.

Na osnovu razmatranja svih podkriterijuma kojima se ocjenjuje prisustvo strukturnih barijera Agencija zaključuje da postojeća dobro razvijena mrežna infrastruktura Crnogorskog Telekoma i visoki nepovratni troškovi repliciranja takve infrastrukture predstavljaju visoke barijere za ulazak potencijalnih operatora na ovo relevantno tržište. Kao što je konstatovano, Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže mrežom zasnovanoj na bakru i optici putem koje pruža usluge javne fiksne telefonske mreže na gotovo čitavoj teritoriji Crne Gore.

4.1.2. Pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište

Na osnovu preporuke Evropske komisije, pravne ili regulatorne prepreke ne zavise od ekonomskih uslova, već proizlaze iz pravnih, administrativnih ili ostalih sličnih mjera koje indirektno utiču na ulazak novih operatora na tržište.

Prema dokumentu Evropske grupe regulatora (ERG), glavne pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište odnose se na slijedeće:

- potreba za administrativnom odlukom, odnosno dozvolom, kako bi se moglo započeti sa komercijalnim radom;
- ograničenja i uslovi povezani uz upotrebu radio-frekvencijskog spektra;
- uticaji načina na koji je postavljena regulacija na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište.

4.1.2.1. Potreba za administrativnom odlukom, odnosno dozvolom, kako bi se moglo započeti sa komercijalnim radom

Na osnovu Zakona o elektronskim komunikacijama, svako pravno ili fizičko lice dužno je da, prije početka korišćenja, odnosno operator prije prestanka ili izmjene režima korišćenja javnih elektronskih komunikacionih mreža ili pružanja javnih elektronskih komunikacionih usluga, u pisanoj formi, podnese prijavu Agenciji. Prijava se podnosi Agenciji, najmanje 15 dana prije početka korišćenja, odnosno prestanka ili izmjene režima korišćenja javnih elektronskih komunikacionih mreža ili pružanja javnih elektronskih komunikacionih usluga.

4.1.2.2. Ograničenja i uslovi povezani uz upotrebu radio-frekvencijskog spektra

Navedeni tip prepreke se ne odnosi na Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže koje je obrađeno u ovom dokumentu.

4.1.2.3. Uticaji načina na koji je postavljena regulacija na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište

Agencija smatra da ne postoje nikakve odredbe, u zakonskim ili podzakonskim aktima, koje bi onemogućile operatoru da ostvari ulazak na Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Nadalje, svaki operator koji ulazi na tržište ne mora izgraditi sopstvenu pristupnu mrežu da bi pružao usluge korisnicima, već je u mogućnosti da koristi veleprodajne ponude koje je Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na vertikalno povezanim veleprodajnim tržištima, obavezan

ponuditi svim operatorima koji djeluju na tržištu. Takođe, svaki operator će, nezavisno od tržišnog učešća i vremena u kojem je prisutan na tržištu, koristiti jednake, nediskriminatorne veleprodajne uslove koji su transparentno objavljeni.

Svaki operator koji ima poslovni plan ima mogućnost ulaska na tržište, ima pravo da postavi, upotrebljava i daje na korišćenje elektronsku komunikacionu mrežu i da pruža elektronske komunikacione usluge na području Crne Gore bez pribavljanja posebnog ovlašćenja, odnosno samo uz obavezu dostavljanja obavještenja Agenciji, o početku, promjenama i završetku obavljanja djelatnosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga.

Iz navedenog je očigledno sa su preduzete odgovarajuće aktivnosti koje su minimizirale, odnosno uklonile pravne i regulatorne prepreke ulaska na tržište odnosno koje su omogućile ulazak na tržište većeg broja operatora, a samim time i liberalizaciju tržišta.

4.1.3. Zaključak o prvom kriterijumu

Na osnovu svih činjenica iznesenih u prvom kriterijumu, Agencija zaključuje da na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i dalje postoje visoke i trajne strukturne prepreke ulaska na tržište.

U skladu s navedenim Agencija zaključuje da je prvi kriterijum zadovoljen.

4.2. Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine

Prvi kriterijum je statički kriterijum odnosno kriterijum na osnovu kojeg je Agencija u mogućnosti da procjeni postoje li u tačno određenom trenutku visoke i trajne strukturne, pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište. Drugi kriterijum je dinamički kriterijum, odnosno na osnovu tog kriterijuma Agencija je u mogućnosti da odredi teži li tržište u narednom periodu efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Iz navedenog je očigledno da se prva dva kriterijuma međusobno dopunjuju, odnosno Agencija na osnovu oba kriterijuma može izvući odgovarajući zaključak da li je neophodno prethodno regulisati određeno tržište.

Agencija, da bi bila u mogućnosti da prethodno reguliše određeno tržište, mora dokazati ispunjenost statičkog i dinamičkog kriterijuma, odnosno mora dokazati da tržište u tačno određenom trenutku i određenom budućem periodu ne teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

Obzirom da je, saglasno članu 64 stav 4 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija postupak analize tržišta obavezna sprovoditi svake tri godine, Agencija će drugi kriterijum posmatrati u periodu od naredne tri godine.

Kako bi bila u mogućnosti da prethodno reguliše određeno tržište, Agencija mora da dokaže da tržište u tačno određenom trenutku i određenom budućem razdoblju ne teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Analiza ovog kriterijuma se sprovodi tako da se utvrdi veličina tržišne konkurencije i pored postojanja mogućih barijera za ulazak na tržište, a imajući na umu

činjenicu da i tržište gdje postoje prepreke za ulazak na tržište može imati karakteristike po kojima teži razvoju efikasne tržišne konkurencije unutar odgovarajućeg vremenskog perioda. Težnja razvoju efikasne tržišne konkurencije u okviru odgovarajućeg vremenskog perioda ne znači da će se isto dogoditi brzo, već znači da je analizom utvrđeno da postoji određena dinamika tržišnih događaja koja bi mogla dovesti do efikasne tržišne konkurencije i bez prethodne regulacije.

Na osnovu dokumenta ERG-a regulatornim tijelima, prilikom određivanja teži li tržište u određenom periodu efikasnoj konkurenciji, mogu pomoći sljedeći podkriterijumi koji ne moraju biti kumulativno zadovoljeni:

- a) tržišno učešće operatora,
- b) nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke barijere razvoju infrastrukturne konkurencije,
- c) stepen diverzifikacije proizvoda,
- d) potencijalna konkurencija.

Agencija je u daljem tekstu koristila neke od prethodno pomenutih podkriterijuma, a sve u svrhu utvrđivanja stvarnog stanja na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori, odnosno utvrđivanja teži li Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže razvoju efikasne tržišne konkurencije unutar odgovarajućeg vremenskog perioda.

4.2.1. Tržišno učešće operatora

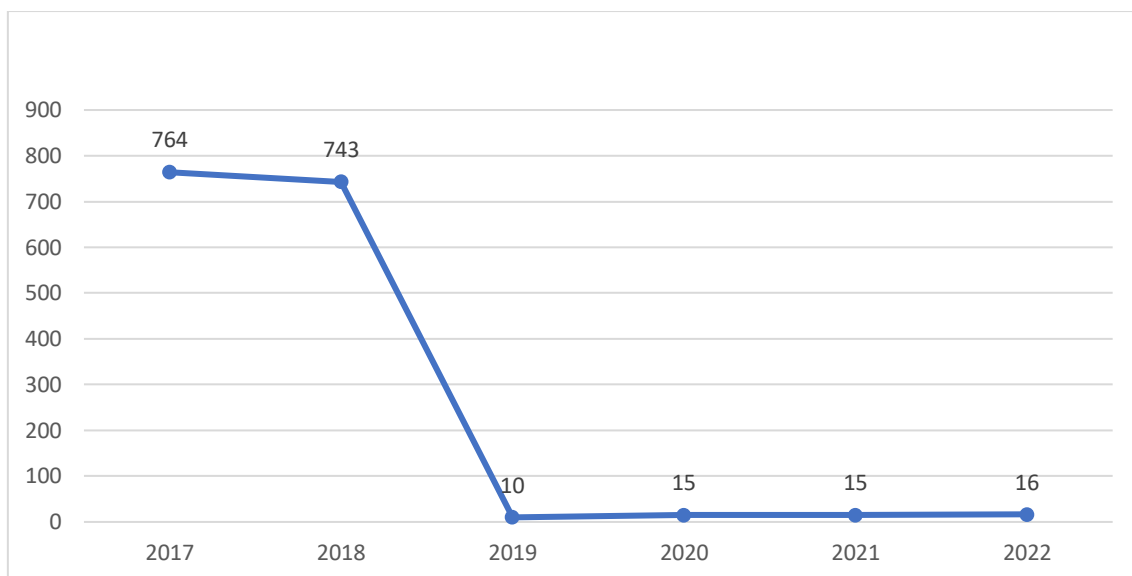
Prvi ekonomski kriterijum koji može poslužiti u svrhu ocjenjivanja u kvalitativnom i kvantitativnom smislu da li tržište teži razvoju efikasne konkurencije je određivanje tržišnog učešća operatora na relevantnom tržištu i njegova stabilnost u određenom vremenskom periodu.

Za potrebe donošenja zaključaka o ispunjenosti uslova iz drugog kriterijuma, Agencija je analizirala sljedeće podkriterijume:

- a) broj korisnika usluge izbora operatora;
- b) učešće saobraćaja korisnika usluge izbora operatora u ukupnim ostvarenim minutima odlaznog saobraćaja Crnogorskog Telekomu i
- c) broj korisnika samostalne javno dostupne telefonske usluge (*eng. stand alone voice*)

4.2.1.1. Broj korisnika usluge izbora operatora (*eng. Carrier Selection, CS*)

Operator IP Mont je u analiziranom periodu pružao uslugu govora putem internet protokola – VOIP putem usluge izbora operatora. Korisnici usluge izbora operatora kojima je operator IP Mont pružao VoIP uslugu su bili pretplatnici fiksne mreže Crnogorskog Telekomu.

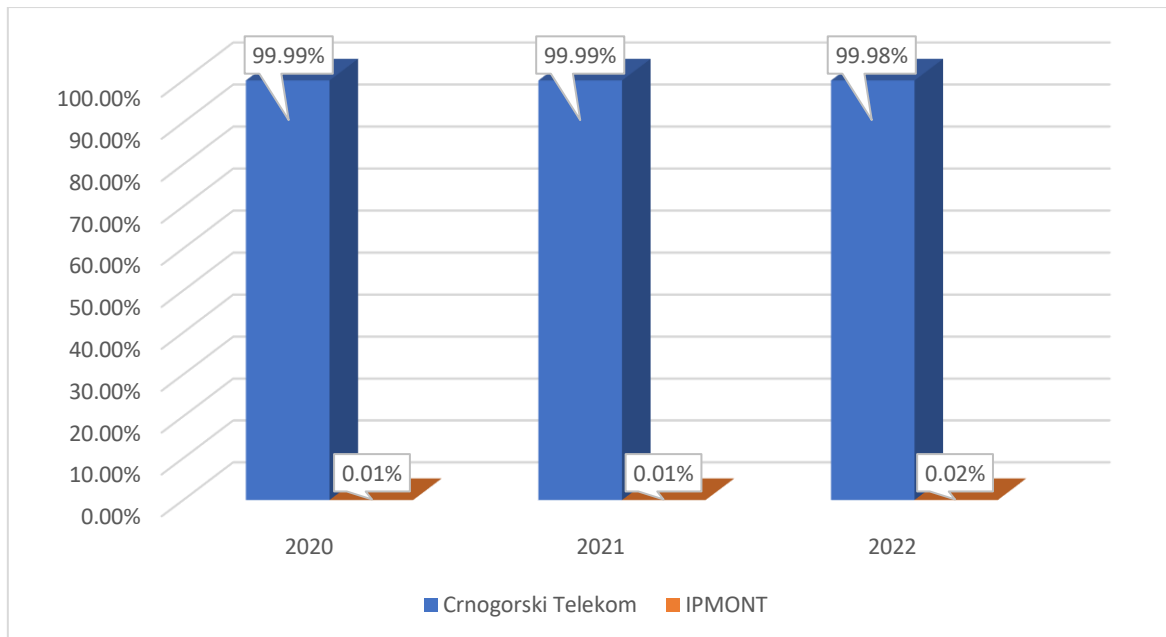

Grafik br.2: Kretanje broja korisnika usluge izbora operatora u periodu 2017.-2022.god.

Broj korisnika IP Monta koji su koristili uslugu izbora operatora se stabilizovao nakon izrazitog pada od 98,65% u 2019. godini u odnosu na 2018.godinu. Značajno smanjenje broja korisnika usluge izbora operatora je rezultat sve manje tražnje za uslugama fiksne telefonije generalno, zatim sve manje tražnje za uslugom ostvarivanja poziva putem usluge izbora operatora i preorijentacijom krajnjih korisnika na korišćenje paketa usluga alternativnih operatora koji pružaju usluge fiksne telefonije putem sopstvenih optičkih i kablovskih mreža.

Kako se usluga izbora operatora bazirala na veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža, ona je omogućavala krajnjim korisnicima fiksne mreže Crnogorskog Telekom-a da pri svakom pozivu, biranjem koda za izbor operatora 1011, izaberu IP Mont kao operatora preko kojeg će ostvarivati određene kategorije poziva.

S tim u vezi, Agencija je razmatrala odnos broja korisnika usluge izbora operatora sa brojem korisnika Crnogorskog Telekom-a:

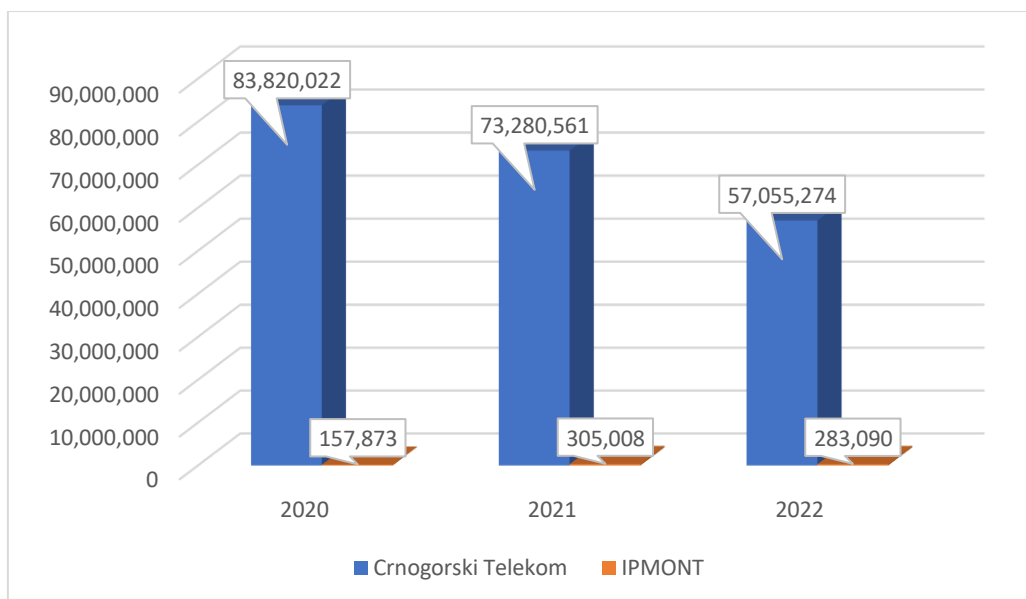

Grafik br.3: Tržišno učešće broja korisnika usluge izbora operatora u ukupnom broju korisnika fiksne mreže Crnogorskog Telekoma u periodu 2020-.2022.god.

Na osnovu podataka sa grafika je evidentno da je zanemarljivo tržišno učešće korisnika usluge izbora operatora u ukupnom broju korisnika preko fiksne mreže Crnogorskog Telekoma u 2022. godini (0,02%) i da je samo za 0,01 % veće u odnosu na učešća u 2021. i 2020.godini.

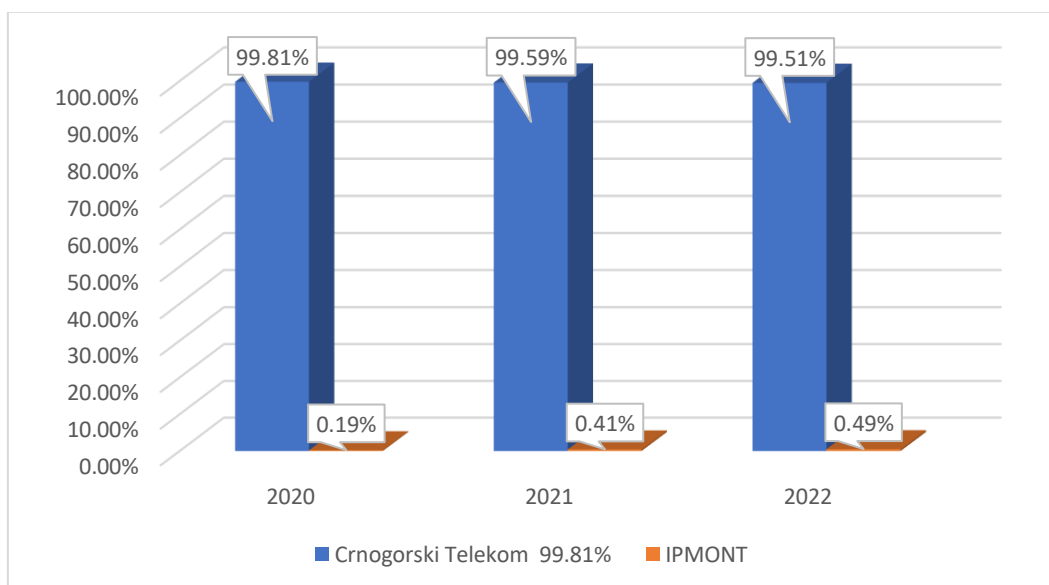
4.2.1.2. Učešće ostvarenog saobraćaja korisnika usluge izbora operatora u ukupnim ostvarenom odlaznom saobraćaju posredstvom mreže Crnogorskog Telekoma

Preko IPMonta je na kraju 2022.godine ostvareno 283.090 minuta saobraćaja, što je za 7,20% manje u odnosu na VoIP saobraćaj tokom 2021. godine. Od ukupnog saobraćaja 1,93% je ostvareno ka međunarodnim destinacijama, a 98,07% se odnosilo na nacionalni saobraćaj.

Grafik br.4: Uporedni pregled originiranih minuta Crnogorskog Telekoma i originiranih minuta putem usluge izbora operatora u periodu 2020.-2022.god.

Kako je jedino Crnogorski Telekom, osim pružanja usluge originacije poziva svom maloprodajnom segmentu, nudio uslugu originacije poziva putem usluge izbora operatora, njegov ukupni odlazni saobraćaj je umanjen za obim originiranih minuta koje je ostvario IPMONT.

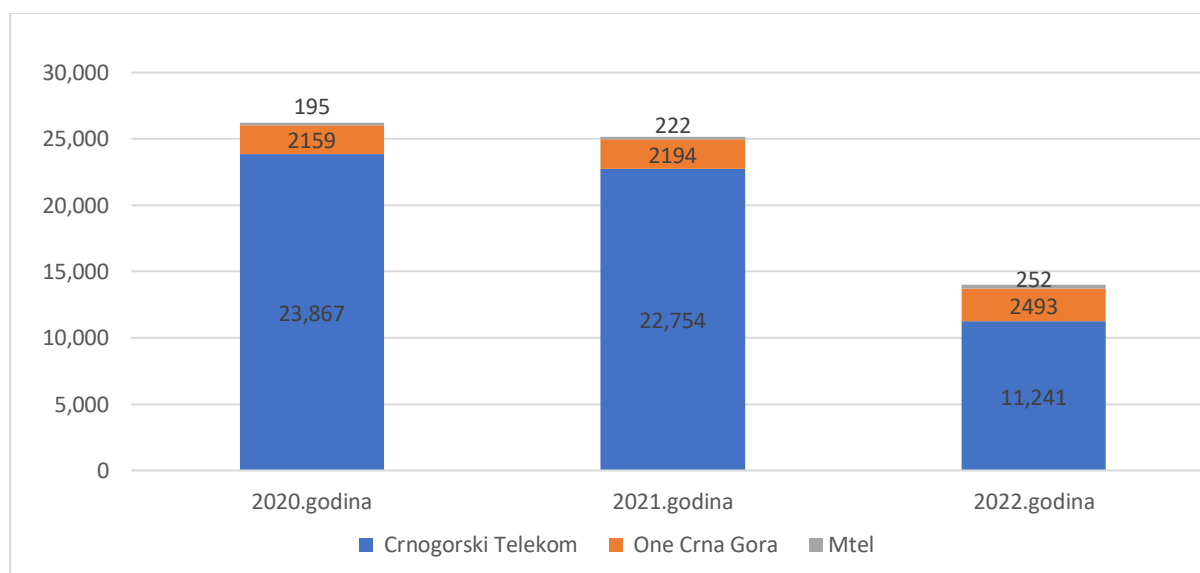
Grafik br.5: Tržišno učešće operatora prema ukupnom obimu započelih (originiranih) poziva iz fiksne mreže Crnogorskog Telekoma u periodu 2020.-2022.god.

Crnogorski Telekom ima najveće tržišno učešće od 99,51% prema obimu započelih (originiranih) minuta poziva iz sopstvene mreže u 2022.godini i koje je stabilno u analiziranom trogodišnjem periodu.

Na osnovu podataka sa grafika zaključujemo da je tržišno učešće IPMONT-a u ukupnom originiranom saobraćaju iz mreže Crnogorskog Telekomu u 2022. godini uvećano za 0,3 % u poređenju sa 2020. godinom.

4.2.1.2. Broj korisnika samostalne javno dostupne telefonske usluge (eng. *stand alone voice*)

Posljednjih godina interes krajnjih korisnika za samostalnom javno dostupnom telefonskom uslugom kontinuirano opada. Istovremeno, sve je više korisnika koji javno dostupnu telefonsku uslugu u fiksnoj mreži dopunjavaju uslugom širokopojasnog pristupa internetu, uslugom televizije kao i javno dostupnom telefonskom uslugom u mobilnoj mreži kroz tzv. pakete usluga putem kojih korisnici ostvaruju značajne popuste. Analizom dostupnih podataka i podataka iz popunjenih upitnika operatora Agencija je utvrdila da je Crnogorski Telekom na kraju 2022. godine imao 11.241 *standalone voice* korisnika, ili oko 11% od ukupnog broja korisnika, što potvrđuje da i dalje postoji baza korisnika kojima je potrebna isključivo *standalone voice* usluga.

Grafik br.6: Kretanje broja standalone korisnika po operatorima u periodu 2020.2022.godine

Na osnovu podataka sa grafika može se zaključiti da se većina korisnika za javno dostupnu telefonsku uslugu odlučuje posredno, kroz pakete usluga koje operatori nude svojim korisnicima uz značajne popuste u kojima se telefonska usluga u fiksnoj mreži nudi u kombinaciji sa pristupom internetu i uslugom televizije i čiji broj kontinuirano raste. Na kraju 2022.godine, Crnogorski Telekom je imao preko 90% korisnika koji su javno dostupne telefonske usluge koristili u kombinaciji sa nekom drugom uslugom, odnosno u okviru paketa usluga.

4.2.2. Nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke barijere razvoju infrastrukturne konkurencije

Imajući u vidu geografsku rasprostranjenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekom, te da repliciranje iste ne bi bilo ekonomski opravdano, Agencija ocjenjuje da nadzor nad takvom infrastrukturom predstavlja potencijalnu barijeru da ovo relevantno tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

Nadalje, činjenica da Crnogorski Telekom, u skladu sa uslovima iz Referentne interkonekcionu ponude i po troškovnoj orijentisanim cijenama usluga lokalne/nacionalne originacije, već godinama nudi uslugu polaznih poziva operatorima putem usluge izbora operatora, ista nije dovoljna da se konstatuje da bi ovo relevantno tržište, u odsustvu regulacije, težilo efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišno učešće Crnogorskog Telekom na ovom relevantnom tržištu tokom analiziranog perioda i dalje veoma visoko.

4.2.3. Potencijalna konkurencija

Kako tražnja za veleprodajnom uslugom originacije poziva u javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji direktno proizilazi iz tražnje za javno dostupnom uslugom na maloprodajnom nivou, i u tom smislu je od nje neodvojiva, neophodno je osvrnuti se na konkurenciju na maloprodajnom tržištu. Potencijalna konkurencija se odnosi na mogućnost da operatori, koji su prisutni na maloprodajnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži i maloprodajnim tržištima poziva na fiksnoj lokaciji, se uključe kao aktivni učesnici na Veleprodajnom tržištu započinjanja (originacije) poziva iz fiksnih mreža.

S tim u vezi, Agencija je razmatrala prisustvo i efekte mreža alternativnih operatora kao što su kablovske i optičke mreže, koje su značajno smanjile zavisnost alternativnih operatora od bakarne ili optičke mreže Crnogorskog Telekom, čime se stvorila potencijalna mogućnost alternativnih operatora da sami ponude veleprodajne usluge originacije poziva. S obzirom da mreže alternativnih operatora imaju ograničenu geografsku pokrivenost u poređenju sa mrežom Crnogorskog Telekom, što je naročito naglašeno kada su u pitanju kablovske mreže, Agencija ocjenjuje da u narednom periodu se ne može očekivati snažno prisustvo alternativnih operatora kao potencijalne konkurencije Crnogorskom Telekomu na ovom relevantnom tržištu. Naime, samo se za Crnogorski Telekom može reći da ga odlikuje "sveprisutnost" u smislu geografske pokrivenosti mrežom.

U tom smislu, Agencija je stava da je malo vjerovatno da će komercijalne ponude alternativnih operatora postati dostupne i izvršiti konkurentski pritisak na regulisanu uslugu originacije poziva iz mreže Crnogorskog Telekom-a.

4.2.4. Zaključak o drugom kriterijumu

Na osnovu svih činjenica iznesenih u razmatranju drugog kriterijuma, Agencija zaključuje da na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže ne postoji tendencija ka efikasnoj tržišnoj konkurenciji i da su i dalje prisutne visoke i trajne prepreke za ulazak na tržište.

U skladu s navedenim, Agencija zaključuje da je drugi kriterijum zadovoljen.

4.3. Treći kriterijum: primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu

Na osnovu dokumenta Evropske asocijacije regulatora o testu tri kriterijuma, regulatorna tijela treba da procijene da je li primjena propisa o zaštiti konkurencije dovoljna da ukloni nedostatke koji postoje ili koji se mogu javiti na tržištu elektronskih komunikacija. Navedena procjena obuhvata slijedeće:

4.3.1. Step en opšteg nekonkurentnog ponašanja

Propisi o zaštiti konkurencije smatraju se dovoljnim za otklanjanje nedostataka na tržištu u slučaju da ne postoji velika i učestala potreba za postupanjem Agencije za zaštitu konkurencije. S druge strane, ako nedostaci koji postoje ili se mogu javiti na tržištu zahtijevaju učestalu potrebu za intervencijom od strane Agencije za zaštitu konkurencije, poput zabrane svakog daljeg postupanja operatora kojem je utvrđena zloupotreba statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu, određivanja mjera, uslova i rokova za otklanjanje štetnih efekata, moglo bi se smatrati da propisi o zaštiti konkurencije nijesu dovoljni za otklanjanje nedostataka koji postoje na tržištu.

4.3.2. Step en kompleksnosti uklanjanja nekonkurentnog ponašanja

Određivanje stepena nekonkurentnog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom je zbog svoje složenosti efikasnije ukoliko se situacija na tržištu kontinuirano prati. Instrumentima *ex-ante* regulacije može se blagovremeno otkriti i spriječiti pokušaj prenošenja značajne tržišne snage sa jednog na drugo relevantno tržište od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom i na taj način izbjeći negativne posledice, što je otežano *ex-post* regulacijom.

Agenciji za zaštitu konkurencije svojevrsan problem može predstavljati kompleksnost određivanja stepena nekonkurentnog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom, iz razloga što ne raspolaže svim informacijama o poslovanju operatora koje su neophodne za utvrđivanje stvarnog stanja i situacije na tržištu. U navedenom slučaju, *ex-ante*

regulacija bi bila mnogo efikasnija za tržište, nego da se nekonkurentno ponašanje pokušava otkloniti *ex-post* regulacijom.

4.3.3. Nekonkurentno ponašanje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu ili na povezanim tržištima

Na tržištu se mogu dogoditi situacije u kojima je blagovremena intervencija neophodna kako bi se spriječile ozbiljne ili nepopravljive štete koje mogu biti nanešene konkurenciji od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. U navedenim slučajevima odnosno u situacijama u kojima je nužna brza intervencija od strane regulatorne institucije, propisi o zaštiti konkurencije, odnosno *ex-post* regulacija, ne bi bili dovoljni, već je u navedenim slučajevima potrebna *ex-ante* regulacija.

Primjena mjera *ex-ante* regulacije doprinosi razvoju konkurencije na tržištu kroz podsticanje efikasnosti ulaganja kod infrastrukture čiji obim nije lako replicirati.

4.3.4. Potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu

U nekim slučajevima primjena propisa o zaštiti konkurencije, odnosno *ex-post* regulacija može stvoriti određene probleme u podsticanju razvoja efikasne tržišne konkurencije u budućem razdoblju. Konkretno, u slučajevima u kojima je moguće replicirati infrastrukturu, odnosno u slučajevima u kojima je potrebno promovisati razvoj infrastrukturne konkurencije, primjena *ex-ante* regulacije mogla bi se dugoročno smatrati efikasnijom od primjene isključivo *ex-post* regulacije, odnosno od primjene propisa iz oblasti zaštite konkurencije. Naime, promovisanje razvoja infrastrukturne konkurencije zahtjeva unaprijed definisanje svih ključnih uslova, što propisima o zaštiti konkurencije nije moguće. Zatim, kod trećeg kriterijuma nije bitno uzeti u obzir samo činjenicu o tome jesu li propisi o zaštiti konkurencije dovoljni da se *ex-post* regulacijom riješi potencijalni problem koji se javio na tržištu, već je potrebno u obzir uzeti i činjenicu u kojem razdoblju, u slučaju da se pojavi određeni problem, propisi o zaštiti konkurencije mogu isti riješiti. Agencija smatra da bi propisi o zaštiti konkurencije bili dovoljni da *ex-post* regulacijom riješe potencijalni problem koji se dogodio na tržištu, međutim, smatra da isti u ovom trenutku nisu u mogućnosti dovoljno brzo riješiti potencijalni problem, gdje je blagovremen intervencija neophodna. Dakle, naknadno sankcionisanje zloupotreba statusa značajne tržišne snage, shodno Zakonu o zaštiti konkurencije, moglo bi se pokazati kao neblagovremeno za održavanje postojećeg stepena liberalizacije i uslova tržišne konkurencije.

Zakonom o zaštiti konkurencije („Sl. list Crne Gore” broj 44/12, 13/18 i 145/2021) predviđeno je da Agencija za zaštitu konkurencije preduzima mjere prema učesnicima i udruženjima učesnika za učinjene povrede konkurencije ili radi njihovog spriječavanja, prestanka već nastale povrede i otklanjanja štetnih posljedica po učesnike i potrošače. Naime, u članu 43 Zakona o zaštiti konkurencije propisano je da ako nadležni organ preko ovlašćenog lica utvrdi da je zloupotrijebljen dominantan položaj, rješenjem, shodno članu 59 Zakona, utvrđuje

povrede konkurencije te može da naloži mjere za otklanjanje utvrđene povrede konkurencije, odnosno sprječavanje njenog nastanka ili slične povrede i preduzimanje određene radnje ili zabranu preduzimanja određene radnje (mjere ponašanja).

Mjere moraju biti srazmjerne težini utvrđene povrede konkurencije i u neposrednoj vezi sa aktima ili radnjama koje su izazvale povredu.

Ako se utvrdi postojanje povrede konkurencije i značajne opasnosti od ponavljanja iste ili slične povrede kao neposredne posljedice strukture učesnika na tržištu, Agencija može da odredi mjeru koja ima za cilj promjenu u strukturi učesnika na tržištu radi otklanjanja te opasnosti (strukturne mjere), odnosno vraćanja na strukturu koja je postojala prije nastupanja utvrđene povrede.

Zakon o zaštiti konkurencije jasno i nedvosmisleno propisuje sve faze postupka koje treba sprovesti da bi se moglo donijeti konačno rješenje, ali analizirajući odredbe Zakona, zaključuje se da propisi o zaštiti konkurencije na relevantnom Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, ne bi omogućili dovoljno brzo rješavanje problema.

4.3.5. Zaključak o trećem kriterijumu

Na osnovu činjenica iznesenih u trećem kriterijumu Agencija zaključuje da su propisi o zaštiti konkurencije dovoljni da *ex-post* regulacijom riješe potencijalni problem koji bi se dogodio na relevantnom Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, ali takođe smatra da isti u ovom trenutku nisu u mogućnosti dovoljno brzo riješiti potencijalni problem na ovom relevantnom tržištu sklonom brzim promjenama, kada bi blagovremena intervencija bila neophodna.

U skladu s navedenim, Agencija zaključuje da je treći kriterijum zadovoljen.

4.4. Mišljenje Agencije o ispunjenosti uslova za sprovođenje *ex ante* regulacije na predmetnom relevantnom tržištu

Prema mišljenju Agencije, Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže je podložno prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji i to iz razloga što je zadovoljen Test tri kriterijuma, za koji je potrebno da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma shodno članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Na osnovu svega navedenog, Agencija ocjenjuje da je na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže neophodno sprovesti analizu relevantnog tržišta.

5. ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA

Saglasno odredbama poglavlja VI Zakona o elektronskim komunikacijama, koje se odnosi na zaštitu konkurencije u oblasti elektronskih komunikacija, postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procjene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike.

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu Agencija će, u skladu sa članom 68 Zakona o elektronskim komunikacijama, uzeti u obzir neke od sljedećih kriterijuma:

1. tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
2. barijere za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
3. nedostatak kompenzacione kupovne moći;
4. odsustvo potencijalne konkurencije;
5. ekonomija obima i ekonomija širine;
6. tehnološka prednost i superiornost;
7. nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
8. stepen vertikalne integracije;
9. stepen diverzifikacije usluga;
10. povlašćen pristup tržištima kapitala ili finansijskim resursima;
11. ograničenje povećanja kapaciteta;
12. povezanost usluga koje pruža.

Agencija je prilikom procjenjivanja značajne tržišne snage operatora na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže primjenila sljedeće kriterijume:

1. tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu;
2. kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti;
3. ekonomija obima i ekonomija širine;
4. stepen vertikalne integracije;
5. nedostatak kompenzacione kupovne moći.

5.1. Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu

Tržišno učešće je mjera relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom periodu.

Tržišno učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, visoko tržišno učešće nije samo po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu. Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25%, vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu i u skladu s tim, tržišno učešće operatora koje premašuje 50% je samo po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage tog operatora.

Pored toga, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isto stabilno tokom određenog vremenskog perioda. Činjenica da se tržišno učešće operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu postupno smanjuje, ukazuje da tržište postaje konkurentnije, međutim, ne isključuje postojanje značajne tržišne snage na istom. S druge strane, promjenjiva tržišna učešća pokazatelji su smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim učešćima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u broju ili prihodu usluga, koje operator nudi na tržištu.

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija je izračunala tržišno učešće na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i tumačila ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta²⁰.

Crnogorski Telekom je bio jedini operator koji je pružao uslugu originacije poziva iz fiksne mreže drugom operatoru u analiziranom periodu. Korisnici usluge izbora operatora kojima je operator IP Mont pružao VoIP uslugu su bili pretplatnici fiksne mreže Crnogorskog Telekoma.

Međutim, Crnogorski Telekom je obavijestio Agenciju dopisom broj 07-596 od 12.01.2024. godine da više ne koristi broj 1001 za uslugu izbora operatora od strane ranijeg korisnika IP Mont niti bilo kojeg drugog operatora korisnika.

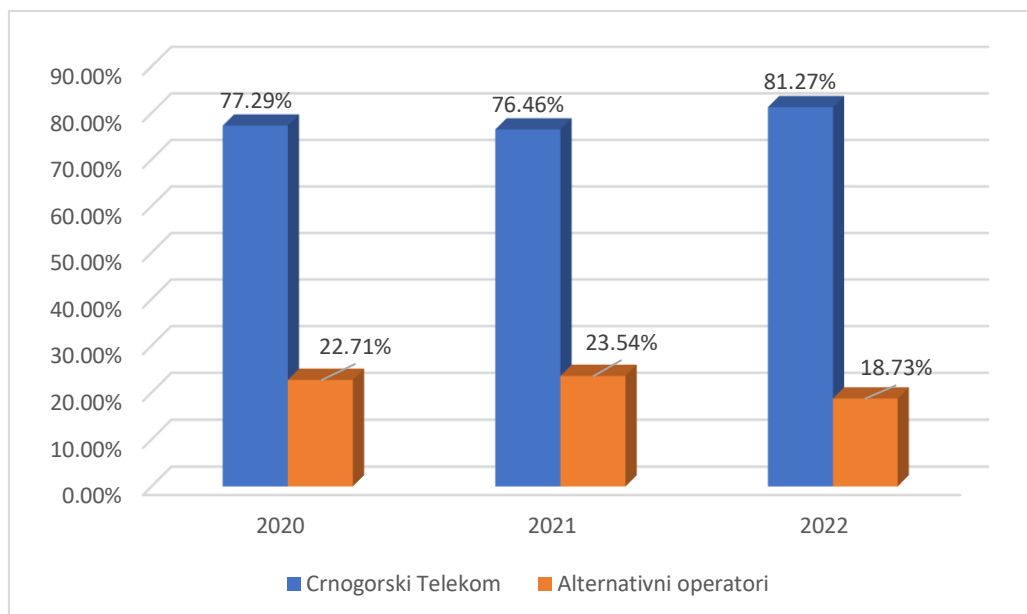
S obzirom da je u definiciju ovog relevantnog tržišta uključena i usluga započinjanja (originacije) poziva koju svi mrežni operatori pružaju za sopstvene potrebe, tj. kapaciteti samosnadbijevanja (*eng. self supply*), pri procjeni tržišnog učešća operatora se razmatraju podaci izvedeni sa maloprodajnog nivoa.

Vlasništvo nad mrežnom infrastrukturom omogućava Crnogorskom Telekomu i alternativnim operatorima (Mtel, ONE Crna Gora, Telemach Crna Gora i Orion Telekom) da vrše snadbijevanje svojih maloprodajnih segmenata poslovanja veleprodajnim uslugama originacije poziva i na taj način pružaju usluge govorne telefonije svojim krajnjim korisnicima.

---

²⁰ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (2002/C 165/03).

Agencija je koristila podatke koji su joj na raspolaganju, a koje operatori u okviru redovnih izvještaja dostavljaju Agenciji u sklopu godišnjih upitnika, i izračunala tržišno učešće operatora na bazi podataka sa maloprodajnog nivoa na veleprodajnom tržištu usluge započinjanja (originacije) poziva prema trajanju odlaznih poziva.

Grafik br.7: Tržišna učešća operatora prema ostvarenom saobraćaju u fiksnoj javnoj komunikacionoj mreži u periodu 2020.-2022.godine

Crnogorski Telekom ima najveće tržišno učešće od 81,27% prema obimu započelih (originiranih) minuta poziva iz sopstvene mreže u 2022.godini i koje je za 3,72% veće u odnosu na obim u 2020.godini. Crnogorski Telekom je u ovom segmentu zadržao izrazito visoko učešće na tržištu u analiziranom periodu.

Takođe, na osnovu podataka sa grafika zaključujemo da je tržišno učešće alternativnih operatora je na kraju 2022. godine iznosilo 18,73% i za 3,98% je niže u poređenju sa 2020. godinom.

Imajući u vidu činjenicu da svi operatori nemaju nacionalnu pokrivenost uslugom ovog relevantnog tržišta podaci nijesu u potpunosti međusobno uporedivi i ne daju sasvim objektivnu sliku stepena konkurentnosti na relevantnom tržištu. Naime, neki operatori usluge pružaju samo na područjima tzv. visoke koncentracije poslovnih subjekata gdje je ekonomski opravdano graditi sopstvenu pristupnu mrežu, odnosno replicirati mrežu Crnogorskog Telekoma. Međutim, na područjima manje koncentracije poslovnih subjekata, a time i manje tražnje, operatori nemaju ekonomskog interesa za gradnju sopstvene pristupne mreže. Ovo dodatno ide u prilog dokazivanja statusa Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom.

5.2. Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti

Nadzor infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti je, saglasno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage, važan kriterijum za procjenu postojanja značajne tržišne snage na jednom relevantnom tržištu. Navedeno je posebno izraženo u slučaju kada se pomenuta infrastruktura isključivo ili pretežno nalazi u vlasništvu određenog operatora, najčešće bivšeg monopoliste, i kada istovremeno postoje visoke i nepremostive barijere povezane sa izgradnjom iste takve infrastrukture, a pristup potrebnoj infrastrukturi je neophodan za pružanje usluga krajnjim korisnicima. Vlasništvo nad infrastrukturom može bivšem monopolisti donijeti troškovnu prednost, dok vrijeme i trošak koji su povezani sa repliciranjem takve infrastrukture predstavlja za druge operatore značajnu prepreku za ulazak na tržište. Vlasnik infrastrukture može dodatno prenijeti svoju značajnu tržišnu snagu na horizontalnim ili vertikalno povezanim tržištima.

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, razmatra se da li operator koristi i/ili kontroliše elektronsku komunikacionu mrežu, čija bi izgradnja bila otežana i ekonomski neopravdana potencijalnoj konkurenciji zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova (*eng. sunk cost*) ulaganja. Dakle, operator koji kontroliše elektronsku komunikacionu mrežu kreira barijeru uvođenju konkurencije na relevantno tržište.

Uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekomu, kao i činjenicu da je ista građena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno u vremenu kada je Crnogorski Telekom bio javno preduzeće, kao i u periodu kada je uživao ekskluzivna prava, repliciranje mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekomu isključivo za pružanje veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva nije ekonomski opravdano. Agencija je mišljenja da ulazak na veleprodajno tržište usluge započinjanja (originacije) poziva zahtijeva značajna ulaganja u izgradnju sopstvene pristupne mreže, a samim tim sa sobom nosi i velike nenadoknadle troškove, što udruženo predstavlja ograničenje ulasku na tržište potencijalnim operatorima.

Naime, operator koji bi htio da konkuriše Crnogorskom Telekomu kod pružanja usluge započinjanja (originacije) poziva morao bi izgraditi sopstvenu pristupnu mrežu sa značajnim stepenom pokrivenosti nacionalne teritorije. Trenutno, alternativni operatori bi imali kapacitet za pružanje veleprodajne usluge originacije poziva samo na ograničenom području, što ne bi ispunilo očekivanja potencijalnih operatora-korisnika usluge originacije poziva.

Agencija smatra da, u periodu na koji se odnosi ova analiza, nijedan operator nije bio motivisan da replicira mrežnu infrastrukturu Crnogorskog Telekomu i to, pogotovo, u mjeri u kojoj bi mogao ugroziti njegov tržišni položaj na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Alternativni operatori su napravili snažan prodor na maloprodajnim tržištima fiksne telefonije i, takođe, nude raznovrsni portfolio usluga krajnjim korisnicima, međutim, ekvivalentan trend nije prisutan u ponudi veleprodajne usluge originacije poziva.

Iz prethodno navedenog proizilazi da Crnogorski Telekom kontroliše infrastrukturu koja mu omogućava da pruža uslugu poziva koji potiču (originiraju) iz fiksne mreže na gotovo cijeloj teritoriji Crne Gore, dok bi alternativni operatori mogli nuditi istu samo na ograničenom području, a što je još jedan pokazatelj da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu obrađenom ovim dokumentom.

5.3. Ekonomija obima i ekonomija širine

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ekonomije obima (*eng. economies of scope*), uzima se u obzir da li povećanje obima pruženih elektronskih komunikacionih usluga rezultira smanjenjem prosječnih troškova operatora. Mogućnost snižavanja troškova, povećanja produktivnosti i samim tim postizanja nižih cijena, čini važan izvor konkurentske prednosti na tržištima gdje je cjenovna konkurencija primarna. Operator koji uživa prednosti ekonomije obima ima konkurentsku prednost i stvara barijeru ulasku potencijalne konkurencije na relevantno tržište. Ekonomija obima podrazumijeva uštede na troškovima do kojih dolazi, u slučaju ovog relevantnog tržišta, korišćenjem iste mrežne infrastrukture za pružanje niza različitih maloprodajnih usluga.

Crnogorski Telekom je dugo godina bio jedini operator koji je pružao pristup fiksnoj mreži i javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži krajnjim korisnicima na području Crne Gore i kao takav uživa prednosti ekonomije obima. Crnogorski Telekom koristi svoju mrežnu infrastrukturu, ne samo za pružanje usluga koje pripadaju veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, već i za pružanje drugih javnih elektronskih komunikacionih usluga.

S obzirom da Crnogorski Telekom, iz razloga što ima nadzor nad infrastrukturom koju je teško replicirati, većinu usluga pruža putem sopstvene mreže, dok alternativni operatori dijelom putem sopstvene mreže a dijelom putem iznajmljivanja veleprodajnih usluga pristupa mrežama drugih operatora, lako je zaključiti da je Crnogorski Telekom u poziciji u kojoj može koristiti prednosti ekonomije obima, dok kod alternativnih operatora to nije slučaj. Isto tako Crnogorski Telekom ima veću pretplatničku bazu koja generiše veći obim saobraćaja, čime ostvaruje prednosti ekonomije obima u odnosu na alternativne operatore.

Na osnovu gore navedenog, Agencija smatra da Crnogorski Telekom koristi prednosti ekonomije obima što predstavlja još jedan pokazatelj statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ekonomije širine (*eng. economies of scale*), razmatra se da li pružanje određenog broja usko povezanih usluga može rezultirati smanjenjem prosječnih troškova operatora. Ona reflektuje situaciju u kojoj se ostvaruju uštede do kojih dolazi objedinjavanjem velikog broja različitih aktivnosti unutar jedne kompanije korišćenjem zajedničkih inputa i zajedničkim unapređivanjem proizvodnje.

Ekonomija širine se odnosi na potencijalne prednosti koje operator ima kada koristi istu infrastrukturu za pružanje više različitih proizvoda ili usluga. Crnogorski Telekom je, polazeći od mreže predviđene za pružanje elektronskih komunikacionih usluga na fiksnoj

lokaciji, razvio mrežu koja, pored govorne usluge, omogućava korisnicima pružanje i drugih usluga, kao što su pristup internetu putem xDSL tehnologije i optike, kao i distribuciju medijskih sadržaja putem usluge IPTV. Dakle, Crnogorski Telekom koristi prednosti ekonomije širine budući da je istovremeno prisutan na više srodnih maloprodajnih tržišta i da koristeći iste mrežne elemente korisnicima pruža više različitih usluga, pojedinačno ili u paketu.

Pakete usluga nude i Crnogorski Telekom i alternativni operatori. Alternativni operatori koji su izgradili sopstvene mreže nijesu imali za primarni cilj pružanje govorne usluge, već je ona rezultat proširenja ponude usluga zbog kojih je njihova mreža prvobitno izgrađena, kao što su usluga distribucije medijskih sadržaja i usluga širokopojsnog pristupa internetu.

Agencija ističe da nijedan od alternativnih operatora nije preslikao vertikalno integrisanu strukturu Crnogorskog Telekoma, tako da je zaključak Agencije da, iako postoje operatori na ovom relevantnom tržištu koji isključivo primjenjuju samo-snadbijevanje (*eng. self. supply*) svog maloprodajnog segmenta uslugom originacije poziva iz fiksnih mreža, nijedan od njih nije uspio da se "uspješno" takmiči sa Crnogorskim Telekomom na veleprodajnom i maloprodajnom nivou.

Uprkos trendu izgradnje i razvoja mreža alternativnih operatora, Crnogorski Telekom je i dalje najveći operator javno dostupnih telefonskih usluga putem fiksne mreže.

Agencija, iz gore navedenih razloga, ocjenjuje da postojanje ekonomije obima i ekonomije širine predstavlja prepreku ulasku na predmetno relevantno tržište, a samim tim i još jedan dokaz postojanja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma.

5.4. Step en vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva da je operator istovremeno prisutan na više različitih, vertikalno povezanih tržišta. Operator može odlučiti da uđe na tržište ulaganjem u uzlazna (*eng.upstream*) veleprodajna tržišta pristupa infrastrukturi i silazna (*eng.downstream*) maloprodajna tržišta usluga. Prisustvo na višim i nižim nivoima u lancu pružanja usluga stvara podsticaj takvom operatoru da diskriminiše postojeće i potencijalne konkurente koji su veleprodajni kupci, a takođe pruža i mogućnost za prenošenje značajne tržišne snage sa veleprodajnog na maloprodajni segment tržišta. Ova praksa je poznata kao tzv. vertikalna poluga (*eng. Vertical leveraging*).

Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom infrastrukturom na gotovo čitavom području Crne Gore, a vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na konkurente na maloprodajnom tržištu, što bi mu, u odsustvu regulacije, omogućilo zloupotrebu statusa značajne tržišne snage na veleprodajnom tržištu.

U slučaju ovog relevantnog tržišta, nijedan operator koji pruža usluge fiksne telefonije na maloprodajnom tržištu ne odražava vertikalno integrisanu strukturu Crnogorskog Telekoma tj. prisutnost na višem i nižem nivou u lancu pružanja usluga. S tim u vezi, Agencija je mišljenja da se alternativni operatori, koji su orijentisani isključivo na pružanje usluga

govorne telefonije na maloprodajnom nivou, ne mogu ravnopravno takmičiti sa Crnogorskim Telekomom na predmetnom veleprodajnom relevantnom tržištu.

Imajući u vidu dosadašnju cjenovnu regulaciju Agencije, kako na veleprodajnom tako i na maloprodajnom nivou, te nizak nivo tražnje za veleprodajnom uslugom originacije poziva iz fiksne mreže, nije vjerovatno da će ubuduće doći do većih promjena u pogledu zastupljenosti ove usluge, niti da će Crnogorski Telekom moći vršiti antikonkurentski uticaj kao vertikalno integrisani operator.

Zaključak je da Crnogorski Telekom ima visok stepen vertikalne integracije koji dodatno jača njegovu tržišnu poziciju i posljedično slabi tržišnu poziciju ostalih operatora na tržištu.

5.5. Nedostatak kompenzacione kupovne moći

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, Agencija je razmatrala da li operator pruža veleprodajne usluge određenim operatorima sa jakom pregovaračkom pozicijom, koji vrše značajan uticaj na nivo konkurentnosti i onemogućavaju operatoru da se ponaša nezavisno od konkurencije i krajnjih korisnika. Jaka pregovaračka pozicija, odnosno kompenzaciona kupovna moć, proizlazi iz velikog učešća drugih operatora u ukupnim prihodima operatora koji pruža određenu veleprodajnu uslugu. Takođe, kompenzaciona kupovna moć postoji kada operator određene veleprodajne usluge ima takvu ekonomsku snagu koja mu omogućava da u razumnom roku odgovori na povećanje cijena i preorijentiše se na nekog drugog operatora.

Navedena praksa je moguća u situaciji kada na tržištu postoji više operatora koji nude ili su u mogućnosti da nude istu uslugu i koji imaju veliku bazu korisnika, što na analiziranom relevantnom tržištu u Crnoj Gori nije slučaj.

Ukoliko se ustanovi da operator ne pruža usluge drugim operatorima koji ispunjavaju navedene uslove, konstatuje se odsustvo ili postojanje niske kompenzacione kupovne moći i potvrđuje pozicija značajne tržišne snage na relevantnom tržištu.

Agencija zaključuje da na ovom relevantnom tržištu postoji nedostatak kompenzacione kupovne moći, odnosno, ne postoji operator koji može uticati na određivanje cijena Crnogorskog Telekoma.

5.6. Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom

Agencija na osnovu svega do sada navedenog u analizi relevantnog veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže ocjenjuje da Crnogorski Telekom A.D. Podgorica ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike. Iz tog razloga, Agencija je zaključila da je Crnogorski Telekom A.D. Podgorica operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma A.D. Podgorica Agencija je utvrdila na osnovu visokog tržišnog učešća u posmatranom periodu, kao i analizom faktora uticaja iz člana 68 Zakona o elektronskim komunikacijama, kao što su kontrola infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti, nedostatak kompenzacione kupovne moći, ekonomije obima, ekonomije širine i stepen vertikalne integracije.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da rezultati analize po ostalim kriterijumima u procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu nemaju značaj, ne bi mogli dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage i ne mogu uticati na donijeti zaključak.

6. PREPREKE RAZVOJU KONKURENCIJE

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu *ex ante* regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjih korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 69 stav 3, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata sa tržišta, sprječavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika²¹.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, i pored toga što treba da budu u skladu sa evropskom praksom, treba da budu primjerene i nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, evropska regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela a pokazuju stvarne situacije u sektoru elektronskih komunikacija, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu ili određeno tržište, a koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posljedičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenosnje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam „tipičnog monopolskog ponašanja“ (*textbook monopoly behaviour*).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje nije u skladu sa podsticanjem razvoja efikasne konkurencije i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje izborom adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, značajna tržišna snaga operatora ukazuje na postojanje prepreka razvoju konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj

---

²¹ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora usljed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

6.1. Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su kao prepreka razvoju konkurencije, kada je u pitanju tržišna dimenzija, poznata četiri različita slučaja, u zavisnosti od nivoa na kojem se dešavaju, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage;
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage;
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu;
4. Završavanje (terminacija) poziva.

6.1.1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage odnosi se na situaciju kada operator pruža usluge na veleprodajnom tržištu i na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu²², pri čemu operator ima značajnu tržišnu snagu na veleprodajnom tržištu. Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište. Ukoliko prenošenje tržišne snage uspije, operator će tada imati značajnu tržišnu snagu i na veleprodajnom i na maloprodajnom tržištu.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa;
- Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija;
- Taktike odlaganja;
- Integralni/kombinovani paketi usluga;

---

²² Ista konstatacija važi za bilo koja dva vertikalno povezana tržišta, tj. može da se primijeni i na dva srodna vertikalno povezana veleprodajna tržišta

- Nerazumni/neopravdani zahtjevi;
- Diskriminacija kvalitetom usluga;
- Strateški dizajn proizvoda;
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Unakrsno subvencioniranje;
- Predatorske cijene.

6.1.2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage odnosi se na situaciju kada operator posluje na različitim tržištima koja nijesu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati da prenese tržišnu snagu s jednog tržišta, na kojem ima značajnu tržišnu snagu, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage može se realizovati između dva maloprodajna tržišta, dva veleprodajna tržišta ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

6.1.3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu može dovesti do problema u funkcionisanju konkurencije, a može se pojaviti kako na veleprodajnom, tako i na maloprodajnom tržištu, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

6.1.4. Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome treba izvršiti povezivanje dvije ili više mreža, kako bi krajnji korisnici različitih mreža imali mogućnost ostvarivanja međusobne komunikacije. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža međusobno dogovore uslove interkonekcije na nivou veleprodaje, pa nakon toga formiraju cijene na maloprodajnom nivou, na kome ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti. Iako se problemi opisani u ovom slučaju mogu podvesti pod probleme koji su definisani u prethodna tri slučaja, zbog specifičnosti i značaja terminacije poziva, ovaj slučaj je naveden kao poseban.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i);
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).

6.2. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju konkurencije

Druga dimenzija koju bi trebalo razmotriti kod postupanja operatora, odnosno mogućih prepreka razvoju konkurencije, je uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju konkurencije. Naime, svaka prepreka razvoju konkurencije odnosno svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj, tj. svako postupanje je uzrok koji dovodi do određene posljedice na tržištu, što utiče na postojeće ili potencijalne konkurente i krajnje korisnike. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije je drugi način sagledavanja problema prepreka razvoju konkurencije, ali pomaže pri dinamičkom, vremenskom sagledavanju određenih prepreka razvoju konkurencije, odnosno, postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posljedičnu dimenziju prepreka razvoju konkurencije kroz elemente:

- **Strateške promjenljive:** cijena, kvalitet, vrijeme, informacije itd.
- **Postupanje:** cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odlaganja, sakrivanje/uskraćivanje informacija.
- **Posljedice:** povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (*eng. foreclosure*).

6.3. Prepreke razvoju efikasne konkurencije na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže

U ovom poglavlju Agencija je analizirala i detaljno obrazložila moguće prepreke razvoju konkurencije koje se u odsustvu regulacije, a u vremenskom periodu na koji se odnosi analiza, mogu pojaviti na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. Prepreke razvoju konkurencije proizilaze iz sposobnosti ili namjere operatora da na tržištu iskoristi svoje veliko tržišno učešće odnosno dominantan položaj.

Operator sa značajnom tržišnom snagom ima potencijalnu mogućnost da utiče na širok raspon parametara konkurentnosti, uključujući cijene, inovativnost, kvalitet usluge. Pored toga, operator sa značajnom tržišnom snagom može, putem veleprodajne usluge, pokušati izvišiti prenošenje tržišne snage sa tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište.

Agencija je aktuelne i potencijalne forme vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage podijelila u sljedeće tri kategorije:

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa;
- Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnoj osnovi;
- Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

6.3.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

U evropskoj sudskoj praksi odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa se ne odnosi samo na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom u potpunosti odbija da pruži/ponudi veleprodajnu uslugu, nego i na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu pod nerazumnim/neopravdanim uslovima²³. U ovom dijelu se obrađuje samo potpuno odbijanje dogovora ili uskraćivanje pristupa, dok se drugi dio iz navedenog primjera obrađuje u ostalim preprekama razvoju konkurencije kao što su neopravdani zahtjevi, previsoke cijene, itd.

Kao što je definisano u prethodnim djelovima dokumenta u kojima je obrađivano određivanje značajne tržišne snage, kao i prepreke razvoju konkurencije, važno je definisati izvor značajne tržišne snage. Na tržištu koje je predmet ovog dokumenta izvor značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma je široko razvijena pristupna mreža, odnosno pristup velikom broju krajnjih korisnika.

Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu može prenijeti svoju tržišnu snagu na maloprodajni nivo tako što može odbiti dogovor ili uskratiti pristup operatorima koji se na maloprodajnom nivou nadmeću s njegovim maloprodajnim dijelom ili povezanim društvima. Takvo ponašanje posebno predstavlja prepreku razvoju konkurencije u slučajevima kada operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou pruža

---

²³ Dokument ERG-a, ERG (06) 33

uslugu koja je neophodna drugim operatorima pri pružanju usluge na povezanom maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, mogao imati, u svrhu prenošenja svoje tržišne snage na maloprodajni nivo, snažan podsticaj za odbijanje zahtjeva za pregovore i uskraćivanje pristupa usluzi započinjanja (originacije) poziva za potrebe pristupa u svrhu pružanja usluga izbora i predizbora operatora za potrebe pristupa veleprodajnim korisnicima. Na navedeni način bi Crnogorski Telekom iskoristio svoj položaj značajne tržišne snage, koji se ogleda u dostupnosti najvećem broju korisnika putem razvijene pristupne mreže i, odbijanjem pregovora ili uskraćivanjem pristupa svakom postojećem (ukidanje pristupa) i potencijalnom novom operatoru (uskraćivanje pristupa). Na ovaj način bi Crnogorski Telekom izvršio vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na vertikalno povezano maloprodajno tržište i to na način da ostali operatori ne bi bili u mogućnosti pružati usluge krajnjim korisnicima putem usluga izbora i predizbora operatora ili da uslugom izbora i predizbora operatora ne bi bile moguće sve vrste poziva.

Drugim riječima, odbijanjem ili uskraćivanjem pomenutog pristupa direktno bi se uticalo na povećanje troškova ostalih operatora koji bi, u takvoj situaciji, kako bi krajnjim korisnicima ponudili potpunu uslugu na pripadajućem maloprodajnom tržištu, bili prisiljeni preći na drugu veleprodajnu uslugu koja se nalazi više na ljestvici investicija (preskakanje stepenica na ljestvici investicija) ili graditi sopstvenu infrastrukturu do krajnjeg korisnika.

Prethodno navedenim postupcima Crnogorski Telekom bi mogao prenijeti svoju značajnu tržišnu snagu sa veleprodajnog tržišta određenog ovim dokumentom na povezana maloprodajna tržišta.

6.3.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnoj osnovi

Kada je u pitanju prenošenje značajne tržišne snage na ne-cjenovnim osnovama, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, mogao pokušati da zadrži svoju značajnu tržišnu snagu korišćenjem više načina ponašanja preko kojih bi drugim operatorima mogao stvarati prepreke razvoju konkurencije. Tu se prvenstveno misli na diskriminaciju u korišćenju informacija ili uskraćivanje informacija, taktike odlaganja, neopravdane zahtjeve, neopravdano korišćenje informacija o konkurentima, diskriminaciju kvalitetom usluga kao i na razne druge oblike diskriminacije koje nijesu vezane za cijene.

Diskriminacija u korišćenju informacija ili uskraćivanje informacija predstavlja situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu svom maloprodajnom dijelu pruža informacije koje su važne za pružanje usluga na maloprodajnom tržištu, a iste ne pruža operatorima koji koriste ili planiraju da koriste veleprodajnu uslugu operatora sa značajnom tržišnom snagom, a na osnovu koje planiraju da pružaju usluge na maloprodajnom tržištu koje će biti konkurentne uslugama koje pruža njegov maloprodajni dio. Pored toga, navedena prepreka se odnosi na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom odbija da pruži i neke druge informacije koje su važne za korišćenje veleprodajne usluge. Na taj način, operator sa značajnom tržišnom snagom prenosi svoj

položaj na maloprodajni nivo, na taj način što dovodi operatore korisnike veleprodajne usluge u nepovoljan položaj u odnosu na sopstveni maloprodajni dio, odnosno povezana društva.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom, u odsustvu regulacije, operatorima koji koriste ili planiraju da koriste veleprodajne usluge koje su dio ovog relevantnog tržišta, mogao da uskraćuje važne informacije, tako što operatorima ne bi pružio jednako detaljne informacije kao i svom maloprodajnom dijelu, i/ili potrebne informacije ne bi pružio pravovremeno kako bi operator korisnik navedene veleprodajne usluge mogao reagovati na povezanom maloprodajnom nivou i konkurisati njegovom maloprodajnom dijelu koji raspolaže potrebnim informacijama.

Naime, u slučaju promjena u topologiji mreže, doći će i do određenih promjena i u pružanju usluge započinjanja (originacije) poziva, kao jedne od usluga interkonekcije, pa bi Crnogorski Telekom, ukoliko ne bi imao odgovarajuću obavezu, mogao uskratiti informacije o planiranim promjenama u mreži i topologiji mreže svojim postojećim i potencijalnim konkurentima. Na taj način, Crnogorski Telekom bi mogao iskoristiti prednosti prvog ulaska i dovesti svoj maloprodajni dio u povoljniji položaj na povezanom maloprodajnom tržištu od postojećih i potencijalnih konkurenata, tj. mogao bi da prenese svoju značajnu tržišnu snagu na povezano maloprodajno tržište, što kao posljedicu ima jačanje tržišnog položaja Crnogorskog Telekoma i negativan uticaj na efikasnu konkurenciju na maloprodajnom nivou.

Taktike odlaganja se odnose na situacije u kojima operator sa značajnom tržišnom snagom ne odbija da pruži određene veleprodajne usluge, ali istu pruža sa zakašnjenjem u odnosu na svoj maloprodajni dio (spostvene potrebe) ili povezana društva, i na taj način dovodi postojeće i potencijalne konkurente u neravnopravan položaj na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, s obzirom da im je veleprodajna usluga neophodna za pružanje usluga krajnjim korisnicima.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao imati interesa da pruža veleprodajne usluge postojećim i potencijalnim konkurentima na povezanom maloprodajnom tržištu u rokovima koji su duži od onih u kojima iste usluge pruža svom maloprodajnom dijelu.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao koristiti taktike odlaganja u pregovorima s potencijalnim novim operatorima koji ulaze na tržište. Crnogorski Telekom ne bi morao da odbija da potpiše ugovor o interkonekciji i pristupu sa novim operatorima na tržištu, već bi mogao da pokuša, što je moguće više da odloži potpisivanje navedenog ugovora s ciljem očuvanja svog tržišnog učešća na pripadajućem maloprodajnom tržištu i vertikalno povezanom veleprodajnom tržištu. U tom slučaju potencijalni konkurenti na pripadajućem maloprodajnom tržištu i vertikalno povezanom veleprodajnom tržištu ne bi na vrijeme mogli ponuditi uslugu svojim krajnjim korisnicima čime bi i njihov poslovni plan bio ugrožen. Ovim postupcima Crnogorskog Telekoma, došlo bi do prenošenja značajne tržišne snage sa veleprodajnog tržišta koje je predmet ove analize na vertikalno povezano maloprodajno tržište.

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove pod kojima se pružaju određene veleprodajne usluge, a koji nijesu neophodni za pružanje tih usluga. Takvi zahtjevi neopravdano povećavaju troškove i oduzimaju vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata koji koriste navedenu veleprodajnu uslugu kako bi pružali usluge na povezanom maloprodajnom tržištu, a na kojima predstavljaju konkurenciju maloprodajnom dijelu ili povezanom društvu operatora sa značajnom tržišnom snagom. U odsustvu regulacije operator sa značajnom tržišnom snagom mogao bi koristiti razne oblike neopravdanih zahtjeva kojim bi mogao uticati na poslovne odluke i troškove postojećih i potencijalnih konkurenata.

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove ugovora o pristupu i interkonekciji koji nijesu neophodni za pružanje veleprodajne usluge, ali isto tako povećavaju troškove i vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata na veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao nametnuti potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja u pogledu uslova i iznosa ili neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva, a sve u cilju povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata, a što bi moglo da dovede do prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma na povezano maloprodajno tržište.

Isto tako, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao tražiti nivo informacija o potrebama za uslugom započinjanja (originacije) poziva, iznad potrebnog i tehnički opravdanog nivoa za pružanje navedene usluge. Navedeno ponašanje Crnogorskog Telekoma dovelo bi do povećanja troškova novog operatora i za posledicu bi imalo probleme u poslovanju i njegov izlazak sa tržišta. U navedenoj situaciji došlo bi do prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano veleprodajno i maloprodajno tržište.

Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima predstavlja situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom koristi podatke koje dobije od postojećih ili potencijalnih konkurenata, na veleprodajnom ili maloprodajnom nivou, u toku pružanja veleprodajnih usluga. Operator sa značajnom tržišnom snagom ove podatke koristi kako bi povećao troškove ili kako bi smanjio zaradu konkurenata na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao, kao operator sa značajnom tržišnom snagom, tražiti određene informacije od potencijalnih i postojećih konkurenata u vezi planiranja kapaciteta saobraćaja za potrebe pružanja usluge započinjanja (originacije) poziva iz kojih bi se mogli prepoznati planovi konkurenata na maloprodajnom tržištu ili određenom geografskom dijelu maloprodajnog tržišta na kome potencijalni konkurenti imaju u planu pružanje usluga. Takođe, mogao bi zatražiti informacije i o budućim kolokacijama na kojima konkurenti planiraju realizovati interkonekciju. Iz navedenih informacija bi se vrlo lako mogli prepoznati planovi konkurenata na maloprodajnom tržištu. Crnogorski Telekom bi mogao koristiti informacije novih konkurenata za potrebe svog maloprodajnog dijela (sopstvene potrebe) i to na način da pripremi posebne uslove za pojedine kategorije krajnjih korisnika da bi ih motivisao da ne promijene operatora, što bi moglo da dovede do pada maloprodajnih

prihoda konkurenata, ili do povećanja troškova konkurenata (npr. dodatni troškovi marketinga za privlačenje korisnika

Na taj način, Crnogorski Telekom bi mogao ostvariti prednosti nad ostalim konkurentima prenošenjem značajne tržišne snage na veleprodajnom tržištu na odgovarajuće maloprodajno tržište, što bi moglo da dovede do povećanja troškova ostalih operatora, problema u poslovanju i na kraju do mogućeg izlaska sa tržišta.

Diskriminacija kvalitetom usluge je mogućnost operatora sa značajnom tržišnom snagom da utiče na povećanje troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata ili smanjenje prihoda na nivou maloprodaje, tako što će ih dovesti u neravnopravan položaj kvalitetom pružanja usluga. Diskriminacijom kvalitetom veleprodajne usluge, operator sa značajnom tržišnom snagom direktno utiče na kvalitet usluge koja se pruža krajnjem korisniku, a s obzirom da je korisnik posebno osjetljiv na parametre kvaliteta usluge, takvo postupanje dovodi do nezadovoljstva i gubitka povjerenja krajnjih korisnika u operatora koji pruža takve usluge. Pored toga, kvalitet usluge je važan činitelj u optimizaciji i racionalizaciji troškova poslovanja operatora.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao vršiti diskriminaciju novih operatora kvalitetom usluga i to na način da nudi uslugu započinjanja (originacije) poziva koja je neophodna za pružanje veleprodajne ili maloprodajne usluge, a koja je kvalitetom lošija od usluge koju nudi svome maloprodajnom dijelu.

Postoji mogućnost da u slučaju pada mreže ili problema u mreži, Crnogorski Telekom daje prioritet sopstvenom odlaznom saobraćaju na štetu odlaznog saobraćaja novog operatora koji nude usluge krajnjim korisnicima. Pored toga, Crnogorski Telekom bi mogao uticati na uklanjanje mogućih kvarova pri pružanju predmetnih veleprodajnih usluga i povezanih kapaciteta (npr. duži rokovi za otklanjanje kvara). Na navedeni način bi moglo doći do situacije u kojoj postojeći ili potencijalni konkurent gubi povjerenje krajnjih korisnika.

Postupci diskriminacije kvalitetom usluga mogli bi dovesti do neopravdanog povećanja troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata s posljedicom izlaska s tržišta, a što bi dovelo do zaključka da je Crnogorski Telekom izvršio prenošenje značajne tržišne snage sa veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano maloprodajno tržište što bi za posljedicu imalo sprječavanje razvoja efikasne konkurencije na štetu krajnjih korisnika.

6.3.3. Prenosnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi

Kada je u pitanju prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, mogao pokušati da zadrži svoju značajnu tržišnu snagu korišćenjem više načina ponašanja preko kojih bi drugim operatorima mogao stvarati prepreke razvoju konkurencije. U tom kontekstu se prvenstveno misli na diskriminaciju cijena i unakrsno subvencioniranje.

Diskriminacija cijenama se odnosi na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu koja je neophodna za pružanje određenih maloprodajnih

usluga po različitim cijenama svom maloprodajnom dijelu u odnosu na postojeće i potencijalne konkurente na povezanom maloprodajnom tržištu.

Operator sa značajnom tržišnom snagom je u mogućnosti da odredi različite cijene različitim operatorima fiksnih mreža za uslugu započinjanja (originacije) poziva.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao odrediti cijenu usluge započinjanja (originacije) poziva za svoj maloprodajni dio koja se razlikuje od cijene usluge započinjanja (originacije) poziva koju naplaćuje novim konkurentskim operatorima na pripadajućem veleprodajnom i maloprodajnom tržištu. U navedenom slučaju Crnogorski Telekom bi mogao iskoristiti svoju značajnu tržišnu snagu i putem diskriminacije na cjenovnoj osnovi uticati na povećanje troškova konkurencije za uslugu započinjanja (originacije) poziva, a što bi dovelo do cjenovnog stezanja profitne marže – istiskivanja cijenama (*eng. margin squeeze*) drugih operatora, a dugoročno bi dovelo do sprječavanja razvoja konkurencije i izlaska drugih operatora sa tržišta.

Unakrsno subvencioniranje se odnosi na situaciju u kojoj postoje dva različita tržišta i dvije različite cijene na navedenim tržištima. U odsustvu regulacije operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu na kom ima taj status, formira cijenu usluge iznad troškova, dok na drugom tržištu (povezanom maloprodajnom tržištu) pruža uslugu po cijeni koja je ispod troškova, što dovodi do istiskivanja cijenama i do prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog na povezano maloprodajno tržište.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao ponuditi veleprodajnu uslugu započinjanja (originacije) poziva iznad troška i na taj način uticati na povećanje troškova operatora koji koriste navedenu uslugu, a istovremeno cijene na maloprodajnoj osnovi postaviti ispod troška. Takvo postupanje Crnogorskog Telekoma bi dovelo do istiskivanja cijenama i dovelo bi do toga da operatori koji koriste veleprodajne usluge koje su dio ovog relevantnog tržišta, kako bi pružali usluge na povezanom maloprodajnom tržištu, iskazuju gubitke u poslovanju, što bi ih na kraju natjeralo da izađu sa tržišta. Pored toga, Crnogorski Telekom bi mogao da prenese značajnu tržišnu snagu sa veleprodajnog tržišta na povezano maloprodajno tržište i da ojača svoj položaj na tržištu, što bi imalo negativan uticaj na razvoj efikasne konkurencije.

7. ODREĐIVANJE OBAVEZA OPERATORU SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM

Na osnovu sprovedene analize Agencija je utvrdila da veleprodajno tržište visokokvalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji nije dovoljno konkurentno i identifikovala Crnogorski Telekom A.D. Podgorica kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu, koga će kao takvog imenovati u rješenju koje je dužna da donese prema članu 69 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom snagom podrazumijeva propisivanje i nametanje *ex ante* obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu – odstupanju od efikasne konkurencije. Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz članova 71, 73, 74, 75 i 76 Zakona, a one su sljedeće:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovo korišćenje;
4. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
5. Kontrola cijena i vođenje troškovnog računovodstva.

Pri određivanju ovih obaveza Agencija uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje naređenih mjera. Rješenje treba da sadrži i realne rokove u kojima se moraju sprovesti određene mjere. Prema Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sljedeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje ukloniti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije. U skladu sa tim, Crnogorskom Telekomu A.D. Podgorica, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, zadržavaju se obaveze koje su nametnute prethodnom analizom, odnosno određuju mu se sljedeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovo korišćenje;
4. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
5. Kontrola cijena i vođenje troškovnog računovodstva.

7.1. Obaveza objavljivanja podataka

Agencija može, shodno članu 71 Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu objavljivanja podataka – transparentnosti u vezi pristupa i/ili interkonekcije, na način da učini dostupnim određene podatke, kao što su:

- računovodstvene informacije,
- tehničke specifikacije,
- karakteristike mreže,
- uslove korišćenja,
- cijene usluga.

Pored toga, u skladu sa odredbama člana 71 Zakona o elektronskim komunikacijama, ukoliko je operatoru sa značajnom tržišnom snagom određena i obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti, Agencija može zahtijevati od operatora da objavi referentnu ponudu za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i objektivnim potrebama drugih operatora i dovoljno raščlanjenu u skladu sa potrebama tržišta i treba da sadrži odgovarajuće rokove, uslove i cijene usluga. Na osnovu takve ponude drugi operatori, koji žele određenu uslugu, ne moraju vezano plaćati mogućnosti koje nijesu potrebne za pružanje zahtijevane usluge, odnosno neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu povezani sa pružanjem zahtijevane usluge. Referentna ponuda treba da sadrži spisak usluga koje su raščlanjene u skladu sa potrebama ostalih operatora i sa njima povezane uslove, uključujući i cijene i popuste ili principe njihovog određivanja.

Agencija smatra da je, na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, potrebno zadržati obavezu u pogledu objavljivanja podataka – transparentnosti u vezi pristupa i/ili interkonekcije.

Crnogorski Telekom je u skladu sa ranije sprovedenim analizama na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i nametnutom regulatornom obavezom objavljivanja podataka tj. transparentnosti, objavljivao odgovarajuće Referentne ponude.

Navedena regulatorna obaveza je određena sa ciljem rješavanja prepreka razvoju efikasne konkurencije koje se odnose na diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na ne-cjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi diskriminatorno ponašanje samo kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojim operator sa značajnom tržišnom snagom nudi predmetnu veleprodajnu uslugu.

U skladu sa prethodno navedenim, Agencija nalaže Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, obavezu objavljivanja podataka koju će ispuniti kako slijedi:

- Crnogorski Telekom je dužan da objavi Referentnu interkonekcionu ponudu za sve usluge koje su obuhvaćene definicijom relevantnog tržišta;
- Crnogorski Telekom je dužan da dostavlja Agenciji detaljne izvještaje o relevantnim pokazateljima efikasnosti – KPI (*eng. Key Performance Indicators*) na kvartalnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije.

U skladu sa navedenim, Referentna interkonekciona ponuda mora biti jasno definisana, i sadržati sljedeće elemente:

1. Opšte odredbe koje tiču predmeta ponude, načina usklađivanja interkonekcionih ugovora, primjene i važenja Referentne interkonekcionne ponude, kao i zahtjeve za postupak pregovaranja i sl.;
2. Opis usluga koje su predmet Referentne interkonekcionne ponude;
3. Ugovor o nivou relevantne usluge (*eng. Service Level Agreement – SLA*);
4. Arhitektura međupovezivanja i tehnički uslovi uspostavljanja interkonekcije, sinhronizacije, specifikacija protokola za interkonekciju i signalizacionih protokola i sl.;
5. Planiranje i naručivanje usluga interkonekcije;
6. Interkonekcionne tačke i interkonekcionni linkovi;
7. Cijene usluga interkonekcije;
8. Obračun plaćanja, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;
9. Kvalitet usluga;
10. Upravljanje, rad i održavanje usluge;
11. Odgovornost i naknada štete;
12. Povjerljivost informacija i poslovna tajna i
13. Rješavanje sporova.

Referentna interkonekciona ponuda mora sadržati dio koji se odnosi na uslove korišćenja zajedničkog prostora – kolokacije, u kojem će biti definisani sljedeći elementi:

- (1) Opšte odredbe koje se tiču predmeta ponude, vremena stupanja na snagu i važenja Referentne interkonekcionne ponude, zahtjeva i odbijanja zahtjeva za kolokaciju, postupka uspostavljanja i otkazivanja kolokacije i sl.;
- (2) Opis usluge;
- (3) Tehnička realizacija koja se odnosi na tehničke uslove i pravila korišćenja kolokacijskog prostora, sigurnosne mjere u pogledu pristupa objektima operatora za interkonekciju koji pruža uslugu kolokacije;
- (4) Postupci planiranja i realizacije planiranih kapaciteta i rezervacije lokacije i kolokacijskog prostora;
- (5) Cijene i naknade svih usluga koje odnose na uslugu kolokacije;
- (6) Obračun, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;
- (7) Kvalitet usluga;
- (8) Povjerljivost informacija i poslovna tajna i
- (9) Izmjene ugovora o pružanju usluga kolokacije.

Kada je u pitanju Referentna interkonekciona ponuda, koju je Crnogorski Telekom dužan da objavi, kao dio ispunjavanja obaveze objavljivanja podataka, važno je istaći značaj objavljivanja odgovarajućeg SLA u okviru Referentne interkonekционе ponude. Obaveza objavljivanja SLA je značajna, jer bi bez njenog ispunjavanja operator sa značajnom tržišnom snagom mogao imati motiva da diskriminiše druge operatore u odnosu na svoj maloprodajni dio ili povezana društva kada je u pitanju kvalitet veleprodajnih usluga. Kako bi spriječila ovakvo ponašanje operatora, Agencija je odredila Crnogorskom Telekomu obavezu objavljivanja odgovarajućeg SLA u okviru Referentne ponude, kao garanciju odgovarajućeg nivoa kvaliteta veleprodajnih usluga koje se nude drugim operatorima.

U skladu sa prethodno navedenim SLA (*eng. Service Level Agreement*) treba da obuhvata, između ostalog, sljedeće:

- Sve neophodne aspekte pružanja usluga, kao i garancije za parametre kvaliteta. SLA treba, između ostalog, da obuhvati aspekte naručivanja, obezbjeđivanja (realizacije), funcionisanja (raspoloživosti) i održavanja (popravki) usluga;
- Odgovarajuće visine naknada u slučaju neispunjavanja garantovanih nivoa pojedinih parametara kvaliteta usluga, kao i procedure za isplatu istih koje će biti proaktivne i neće zahtijevati pojedinačne zahtjeve od strane operatora.

U okviru obaveze objavljivanja podataka (transparentnosti), Crnogorski Telekom je u obavezi da dostavlja Agenciji detaljne izvještaje o relevantnim pokazateljima efikasnosti – KPI (*eng. Key Performance Indicators*), koji se odnose na pružanje relevantne usluge, na kvartalnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije.

Crnogorski Telekom je, na zahtjev Agencije, dužan da objavi pojedinačne ili sve vrijednosti KPI-a na svojoj Internet stranici, pri čemu će se voditi računa o zaštiti povjerljivih podataka. Crnogorski Telekom je dužan da dostavi Agenciji sve podatke na kvartalnoj osnovi, pri čemu će označiti podatke koje smatra povjerljivim, kako bi Agencija mogla pratiti i u slučaju potrebe spriječiti bilo kakvu diskriminaciju drugih operatora.

Agencija ocjenjuje da izvještaj o vrijednostima KPI-a treba obavezno da sadrži sljedeće:

- Prosječno vrijeme uspostavljanja usluge interkonekcije;
- Prosječno vrijeme za otklanjanje kvara interkonekcionog linka;
- KPI koji se odnose na pružanje usluge zajedničkog korišćenja prostora (kolokacije).

Agencija može naknadno tražiti od Crnogorskog Telekoma praćenje i izvještavanje za neke druge KPI vrijednosti, u slučaju potreba Agencije ili zahtjeva na tržištu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da, u roku od 90 dana od dana donošenja Rješenja o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, objavi inoviranu Referentnu interkonekcionu ponudu saglasno regulatornim obavezama koje proističu iz analize relevantnog veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže.

Agencija naglašava da je Referentna interkonekciona ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju. Ako Referentna interkonekciona ponuda nije u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama

ili uslovima na tržištu i ovim dokumentom navedenim zahtjevima, nakon sprovedene javne rasprave, Agencija može Rješenjem narediti njenu izmjenu u roku do 30 dana. Takođe, operator može i sam inicirati izmjenu Referentne ponude, o čemu je dužan da pisanim putem obavijesti Agenciju.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

Agencija smatra da je proporcionalno i opravdano zadržati nametnutu obavezu objavljivanja podataka Crnogorskom Telekomu, jer doprinosi transparentnijem radu Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Jasan pregled uslova za korišćenje usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, u praksi obezbjeđuje da Crnogorski Telekom nudi uslugu pod istim uslovima i istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugim riječima, zadržavanje navedene obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora, mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminisani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge. U slučaju da se ova obaveza ne zadrži Crnogorski Telekom bi mogao da nudi uslugu operatorima pod različitim uslovima i cijenama. Agencija ocjenjuje da bi tada bio otežan ulazak alternativnih operatora na ovo tržište, a takođe i smanjena efikasnost konkurencije na drugim tržištima.

Primarna funkcija obaveze objavljivanja podataka je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu nediskriminatornosti, učini još efikasnijim.

Sprovođenje obaveze objavljivanja podataka omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, naložena regulatorna obaveza je dodatna obaveza sa ciljem uklanjanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je sve oblike diskriminatornog ponašanja moguće utvrditi samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu. Nametanje ove obaveze obezbjeđuje da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminisani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Primarna funkcija obaveze objavljivanja podataka je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti, učini još efikasnijim. Primjena obaveze objavljivanja podataka ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i antikonkurentsku praksu cjenovnog stezanja profitne marže – istiskivanja cijenama (*eng. margin squeeze*) drugih operatora.

Obavezi objavljivanja podataka komplementarna je obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internim transfernim cijenama operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Iz svega navedenog, Agencija ocjenjuje da je ova regulatorna obaveza koja se zadržava, sa određenim rokovima, proporcionalana i opravdana, te da ne predstavlja veliko dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja i pojačava efikasnost konkurencije na relevantnom tržištu.

7.2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti

Agencija može, shodno članu 73 Zakona, operatoru sa značajnom tržišnog snagom na određenom relevantnom tržištu, naložiti mjeru obezbjeđivanja usluge pristupa i/ili interkonekcije pod jednakim uslovima.

Agencija Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, zadržava obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti.

U okviru ove obaveze Crnogorski Telekom je dužan:

- da pruža usluge drugim operatorima, kod istih okolnosti, pod istim uslovima u pogledu rokova, cijena i informacija;
- da pruža drugim operatorima usluge i informacije pod istim uslovima i sa istim nivoom kvaliteta usluge po kojima pruža te usluge maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima;
- da dostavi sve ugovore o interkonekciji zaključene na osnovu Referentne interkonekcionne ponude sa operatorima korisnicima usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, i to u roku od 10 (deset) dana od dana zaključenja ugovora.

Određivanjem mjere obezbjeđivanja nediskriminatornosti obezbjeđuje se da operator sa značajnom tržišnom snagom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet usluga pri pružanju usluge pristupa i/ili interkonekcije svim operatorima uključujući i one operatore koji su djelovi privrednog društva ili sa njime povezanog društva. Pri tome, usluge i informacije se moraju pružiti drugim operatorima u istim rokovima kao što se obezbjeđuju svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. To znači da Crnogorski Telekom ne smije, prilikom pružanja usluga koje pripadaju relevantnom tržištu, prouzrokovati nerazumno kašnjenje ili tražiti neopravdane ugovorne uslove i rokove.

Agencija smatra da je potrebno zadržati obavezu Crnogorskom Telekomu da pruža informacije o planiranim promjenama u mreži, koje imaju uticaj na pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva, kako bi operatori korisnici usluga na relevantnom tržištu bili u mogućnosti da pravovremeno reaguju i da se prilagode nastalim promjenama. Iz tog razloga, Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obavještava

operatore o planiranim promjenama u mreži najmanje godinu dana unaprijed od početka sprovođenja navedenih promjena.

Agencija smatra da je važna komponenta ispunjavanja obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti i obaveza Crnogorskog Telekoma da dostavi Agenciji sve zaključene ugovore sa drugim operatorima, za pružanje usluga koje pripadaju relevantnom tržištu, u roku od 10 dana od dana njihovog zaključivanja. To će Agenciji omogućiti da provjeri poštovanje obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti, a u slučaju nepoštovanja iste, da pravovremeno reaguje.

Zadržavanjem ove regulatorne obaveze Crnogorskom Telekomu otklanjaju se prepreke razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj i necjenovnoj osnovi. Ova obaveza je komplementarna obavezi omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, jer omogućava da se efikasnije sprovodi regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

U slučaju da se ova obaveza ne nametne ili ne realizuje Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu može sprovoditi aktivnosti, koje se odnose na pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva, a koje su diskriminatorne u pogledu cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Takođe, operator sa značajnom tržišnom snagom može obračunavati usluge započinjanja (originacije) poziva konkurentskim operatorima po višim cijenama u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja profitne marže – istiskivanja cijena (eng. *margin squeeze*) drugih operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, Crnogorski Telekom može primjenjivati i antikonkurentne taktike odlaganja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Naime, Agencija smatra da je važno da i informacije koje operator sa značajnom tržišnom snagom dobije od alternativnih pružaoca usluga ne iskoristi za potrebe svog maloprodajnog dijela i time dovede alternativnog pružaoca usluga u neravnopravan položaj.

Nabrojane aktivnosti dovode u neravnopravan položaj konkurentne kompanije, a u krajnjem i korisnike. Diskriminatorno ponašanje Crnogorskog Telekoma može staviti određenog operatora, ili sa njim povezano društvo, u privilegovan položaj u odnosu na ostale operatore, stvoriti mu bolje uslove pri poslovanju, pa tako smanjiti efikasnost konkurencije ili potpuno istisnuti konkurenciju sa tržišta. Ovo je suprotno interesima krajnjih korisnika, kojima odgovara da je na tržištu veći broj operatora, koji nude širu paletu usluga po razumnim cijenama.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti će podrazumijevati da svi pružaoci usluga koriste uslugu započinjanja (originacije) poziva od veleprodajnog operatora pod istim uslovima kao i njegov maloprodajni dio ili povezana društva.

Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti je komplementarna obavezi objavljivanja podataka – transparentnosti. Takođe, Agencija ocjenjuje da bi se uz ovu obavezu mogla efikasnije sprovoditi i regulatorna obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

Agencija ocjenjuje da je zadržavanje ove regulatorne obaveze adekvatno, da ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već samo kvalitativno definiše njegov odnos prema drugim operatorima na veleprodajnom tržištu.

7.3. Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovo korišćenje

Agencija može, shodno članu 75 Zakona o elektronskim komunikacijama naložiti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih opravdanih zahtjeva za pristup i korišćenje određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, uključujući i pristupnu mrežu.

U slučaju postojanja prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na odbijanje zaključivanja ugovora o interkonekciji i operatorskom pristupu i postojanja velikih razlika u pregovaračkoj moći operatora, gdje operatori zavise od infrastrukture drugog operatora za pružanje maloprodajnih usluga, potrebno je da Agencija postavi okvire, odnosno odredi odgovarajuće regulatorne obaveze, kako bi se onemogućilo uskraćivanje operatorskog pristupa i interkonekcije ili bilo koje drugo neprihvatljivo uslovljavanje.

Pravilnik o pristupu i interkonekciji („Sl. list Crne Gore“, br. 24/14) propisuje uslove za obezbjeđivanje pristupa i interkonekcije, prava i obaveze operatora u vezi sa pristupom i interkonekcijom, uslove pod kojima operatori mogu ograničiti pristup i interkonekciju.

Agencija smatra da bi uskraćivanje operatorskog pristupa ili bilo kakvo drugo neprihvatljivo uslovljavanje ili ograničavanje korišćenja usluga koje pripadaju relevantnom tržištu, spriječilo efikasnu konkurenciju na maloprodajnom nivou i bilo bi suprotno interesima krajnjih korisnika usluga. S obzirom da Crnogorski Telekom posjeduje pristupnu mrežu i prateću infrastrukturu koju, u periodu na koji se odnosi analiza, nije lako replicirati, potrebno je da se Crnogorskom Telekomu nametne obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, kako bi mu se onemogućilo prenošenje značajne tržišne snage na maloprodajni nivo.

Iz navedenih razloga, Agencija je ocijenila da je neophodno zadržati Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na posmatranom relevantnom tržištu, prethodnom analizom nametnutu obavezu omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, kako bi se spriječilo narušavanje ili ograničavanje konkurencije, što je posebno važno na tržištima na kojima operatori zavise od infrastrukture drugog operatora kako bi mogli da pružaju usluge na maloprodajnom nivou. Određivanjem navedene obaveze, Agencija želi da spriječi prenošenje značajne tržišne snage na maloprodajni nivo i da izbjegne ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je opisano u prethodnom poglavlju analize.

Crnogorski Telekom je u obavezi da:

- u dobroj vjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima za pristup elementima mreže i njihovom korišćenju;
- omogućiti pristup posebnim djelovima mreže i/ili opreme koji nijesu aktivni i/ili da obezbijedi pristup lokalnoj petlji, radi omogućavanja izbora i/ili predizbora operatora i/ili ponuda za preprodaju pretplatničkih linija;
- izvrši interkonekciju elektronske komunikacione mreže;
- ne uskrati prethodno ostvareni pristup;
- obezbijedi određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;
- odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnostima koje su neophodne za interoperabilnost usluga ili mreža, uključujući i virtuelne mreže;
- obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme;
- obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za ostvarivanje interoperabilnosti usluga za krajnje korisnike usluga, uključujući usluge inteligentnih mreža, distributivnih sistema ili rominga u mobilnim mrežama;
- obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima koji su potrebni za obezbjeđivanje lojalne konkurencije prilikom pružanja usluga.

Crnogorski Telekom je dužan da pruži pristup svojoj mreži operatorima koji pružaju usluge sa dodatom vrijednošću.

Crnogorski Telekom, kada mu je upućen potpun zahtjev za pristup i interkonekciju, dužan je, shodno Pravilniku o pristupu i interkonekciji, da odgovori na zahtjev u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva. Ukoliko zahtjev za pristup ili interkonekciju nije potpun, Crnogorski Telekom traži da podnosilac zahtjeva dopuni svoj zahtjev u roku od 7 dana od dana podnošenja nepotpunog zahtjeva.

Pristup Crnogorski Telekom može ograničiti samo u slučaju da pristup nije izvodljiv iz tehničkih razloga. U tom slučaju Crnogorski Telekom je dužan da detaljno obrazloži razloge svog odbijanja zahtjeva i dostavi ih podnosiocu zahtjeva, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Operatori su dužni da zaključe ugovor o pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva. Potpisani ugovori o pristupu ili interkonekciji se dostavljaju Agenciji radi evidencije i ocjene usklađenosti sa Zakonom, u roku od 10 dana od dana potpisivanja.

Crnogorski Telekom mora u dobroj vjeri pregovarati sa operatorima koji žele pristup mreži o zahtjevima u vezi pristupa. Agencija smatra da je ta obaveza potrebno i efikasno sredstvo za postizanje kasnijih sporazuma o pristupu uslugama koje pripadaju relevantnom tržištu. U slučaju da se ova obaveza ne nametne Crnogorski Telekom bi mogao nametnuti potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, bankarskih garancija, u pogledu uslova i iznosa ili

neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge i to samo iz razloga povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Isto tako Crnogorski Telekom bi mogao tražiti nivo informacija iznad potrebnog i tehnički opravdanog za pružanje predmetnih usluga.

Crnogorski Telekom je u obavezi da omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima, na način da operatori koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtijevane usluge.

Crnogorski Telekom ne smije uskratiti prethodno ostvareni operatorski pristup i interkonekciju, s obzirom da bi to imalo za rezultat povećanje troškova operatora koji su imali ostvaren pristup ili interkonekciju.

Crnogorski Telekom je dužan da obezbijedi određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu.

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da pripremi otvoren pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim značajnim tehnologijama, koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost mreža i usluga. Nepripremanje tih elemenata bi moglo značiti da konkurenti ne mogu ponuditi uslugu istog kvaliteta na maloprodajnom tržištu ili čak onemogućavanje pristupa novih operatora na postojeće tržište, ukoliko je nužno povezivanje mreža Crnogorskog Telekoma i alternativnog operatora. Agencija ocjenjuje da je ova obaveza neophodna za uspostavljanje i održavanje konkurencije na tržištu, jer bi u protivnom konkurentima bio onemogućen pristup na tržište ili ne bi mogli ponuditi uslugu istog kvaliteta na maloprodajnom tržištu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture, koji su neophodni za odgovarajuću instalaciju i povezivanje opreme, koja omogućava korišćenje usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže. U skladu sa navedenom obavezom, Crnogorski Telekom je obavezan da operatorima obezbijedi izbor vrste kolokacije, pri čemu mora uzeti u obzir zahtjeve operatora. Crnogorski Telekom može odbiti određeni zahtjev za kolokaciju ili druge oblike zajedničkog korišćenja infrastrukture samo iz opravdanih i transparentnih razloga.

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za obezbjeđivanje korisnicima interoperabilnosti usluga, na način da osigura pružanje relevantne usluge po fer i razumnim uslovima, a koji se ne razlikuju od uslova koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanom društvu.

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, kojim se pospješuje konkurencija kod pružanja relevantnih usluga.

Propisivanje obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je opravdano i proporcionalno aktuelnim i potencijalnim preprekama na ovom tržištu, jer se radi o regulatornoj obavezi koja doprinosi većem stepenu konkurencije na odgovarajućem maloprodajnom tržištu.

Agencija ocjenjuje da zadržavanje obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, iako osnovna obaveza za pospješivanje konkurencije, nije sama po sebi dovoljna da na efikasan način ukloni prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. U skladu sa tim, zadržavanje obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je komplementarno su obavezama nediskriminatornosti i obezbjeđenja preglednosti, odnosno objavljivanja referentne ponude. Nadalje, obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva je prateća i neophodna obaveza sa aspekta obezbjeđenja efikasne konkurencije i zaštite interesa krajnjih korisnika.

7.4. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno članu 74 Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, naložiti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Obaveza odvajanja računovodstva obavezuje vertikalno integrisane operatore sa značajnom tržišnom snagom da učine transparentnim svoje veleprodajne cijene i interne transferne cijene, kako bi se moglo osigurati načelo nediskriminacije, ali i spriječiti međusobno subvencioniranje između različitih aktivnosti, koje dovodi do neregularnih uslova tržišne konkurencije.

U slučaju ovog dokumenta, čiji je predmet analiza relevantnog veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, Agencija Crnogorskom Telekomu, kao operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, zadržava obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija treba da je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije 2005/698/Evropske komisije o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

Zadržavanje ove obaveze omogućava Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluga koje pripadaju relevantnom tržištu, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

Agencija je 2011.godine propisala Metodologiju za računovodstveno odvajanje i troškovno računovodstvo koja propisuje metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih lica. Metodologija za računovodstveno odvajanje i troškovno

računovodstvo je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije 2005/698/EC o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

Crnogorski Telekom je shodno ovoj regulatornoj obavezi, koja je bila propisana i prethodnom analizom, implementirao propisani sistem, od strane Agencije, odvojenog i troškovnog računovodstva, te pripremao i dostavljao odvojene račune dobiti i gubitka po relevantnim tržištima, odnosno uslugama. Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom vodeći računa o stepenu poverljivosti.

Crnogorski Telekom je, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, sproveo odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na uslugu započinjanja (originacije) poziva od ostalih veleprodajnih usluga i usluga maloprodajnih tržišta, što omogućava Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama započinjanja (originacije) poziva iz mreže Crnogorskog Telekoma, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza objavljivanja podataka i obezbjeđivanja nediskriminatornosti, Agencija ocjenjuje neophodnim zadržavanje, prethodnom analizom određene, obaveze odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjene prakse cjenovnog stezanja profitne marže – istiskivanja cijena (*eng. margin squeeze*) drugih operatora.

Polazeći od već nametnutih obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti i objavljivanja podataka (transparentnosti), Agencija ocjenjuje zadržavanje obaveze odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija adekvatnim i proporcionalnim.

7.5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 76 ZEK-a operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti preduzimanje mjera u vezi sa povratom troškova, kontrolom cijena određenih usluga koje se pružaju radi obezbjeđivanja pristupa i/ili interkonekcije i vođenja troškovnog računovodstva.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova, uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem, takođe, zahtijevati da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 77 stav 2 ZEK-a predviđa da Agencija ima pravo da propiše mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima unaprijeđenja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređenja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući pri tome u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog veleprodajnog tržišta poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, Agencija zadržava prethodnom analizom propisanu obavezu kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nametanjem ove obaveze, odnosno insistiranjem na sprovođenju aktivnosti koje su ranije započete i koje su proistekle, kako iz prethodne analize ovog tržišta tako i iz sprovođenja projekta uvođenja troškovnog računovodstva kod Crnogorskog Telekoma, Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Iz navedenih razloga ovu obavezu je neophodno nametnuti Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, te Agencija ocjenjuje da je naložena obaveza zajedno sa postavljenim rokovima adekvatna i proporcionalna mogućim problemima u razvoju konkurencije.

Crnogorski Telekom je, shodno Metodologiji računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva iz 2011. godine, sproveo propisani sistem troškovnog računovodstva na način i u rokovima propisanim Metodologijom.

Agencija je verifikovala rezultate troškovnog modela usvajanjem odluka o prihvatanju sprovedenih aktivnosti Crnogorskog Telekoma na Projektu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva na bazi tekućeg troškovnog računovodstva (CCA) kao troškovne osnovice i dugoročnih inkrementalnih troškova (LRIC) kao računovodstvene metodologije za fiksnu mrežu. Budući da su regulatorni finansijski izvještaji operatora, kao rezultat primijenjenog troškovnog računovodstva u prethodnom desetogodišnjem periodu, potvrđivali da cijene relevantnih usluga nijesu troškovno orjentisane, Agencija je propisivala obavezu Crnogorskom Telekomu da uskladi cijene sa rezultatima troškovnih modela.

Agencija može, u skladu sa članom 77 stav 1 ZEK-a, da primijeni metod troškovnog računovodstva koji može biti različit od metoda koje primjenjuje operator. Imajući ovu odredbu u vidu kao i „Studiju o opravdanosti izrade troškovnih modela Agencije po bottom-up LRIC troškovnoj metodologiji, Agencija je sprovela Projekat “ Izrada i implementacija bottom-up troškovnih modela za fiksnu i mobilnu mrežu“.

Agencija je u 2023.godini implementirala rezultate sopstvenih *bottom-up* (BU)LRIC troškovnog modela za fiksnu mrežu prilikom utvrđivanja veleprodajnih cijena usluga ovog relevantnog tržišta. U pitanju su usluga originacije poziva iz fiksne mreže i usluga originacija poziva za pristup brojevima operatora, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, posebnih službi i sl. za koje su utvrđene prosječne cijene na bazi rezultata troškovnog modela i koje je Crnogorski Telekom u obavezi da primjenjuje do kraja trogodišnjeg perioda regulacije, odnosno u skladu sa Rješenjem Agencije o regulaciji veleprodajnih cijena usluga u skladu sa rezultatima BULRIC modela za fiksnu mrežu.

Osim gore navedene obaveze, Crnogorski Telekom je dužan da, u sklopu regulatorne obaveze kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva, nastavi sa izradom top-down LRIC troškovnog modela, odnosno sa izvršavanjem obaveze računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva, na način i u rokovima propisanim dokumentom Agencije "Metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva".

Prilog 1: Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na Nacrt Odluke o pokretanju ponovnog postupka Testa Tri kriterijuma

AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST PODGORICA			
19.12.2022			
Priloga	Broj	Prilog	Vrijednost
0102	7486	1	

Crna Gora
Agencija za zaštitu konkurencije

Adresa: ul Svetlane Kane Rađević br. 3
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 239024
fax: +382 20 239015
www.azzk.me

Broj: 04-354/22-857/2
Podgorica, 19.12.2022. godine

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**
n/r g-din. Darka Grgurovića, izvršni direktor
Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C
81000 PODGORICA

PREDMET: Izjašnjenje i mišljenje na dostavljenu Odluku Savjeta Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije

Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „Agencija“) je 23. novembra 2022. godine primila obavještenje Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „AEKIP“) o Odluci Savjeta AEKIP o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije (u daljem tekstu: „Odluka“), sve u skladu sa nadležnostima AEKIP i Sporazuma o saradnji Agencije i AEKIP na planu obezbjeđivanja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija.

Agencija razumije da se predmetnom Odlukom pokreće novi postupak dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije prilikom procjene značajne tržišne snage operatora primjenom testa tri kriterijuma, a imajući u vidu neophodnost utvrđivanja svih odlučnih činjenica u odnosu na eventualno promijenjene uslove poslovanja na pojedinačno definisanim tržištima. U tom smislu, Agencija na predmetnu dostavljenu Odluku nema sugestija i komentara. S obzirom da će nakon eventualnog donošenja predmetne Odluke od strane AEKIP-a, ispunjenost Test tri kriterijuma biti dostavljen na mišljenje na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima, i to: (1) Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, (2) Maloprodajno tržište javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pružaju na fiksnoj lokaciji, (3) Maloprodajno tržište javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pružaju na fiksnoj lokaciji, (4) Veleprodajno tržište poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i (5) Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža, na koja će se Agencija naknadno izjasniti shodno čl. 19 stav 16 Zakona o zaštiti konkurencije („Sl. list CG“, br. 44/12, 13/18 i 145/21).

S poštovanjem,

Načelnik Odsjeka
mr. Radojka Ćirković
RADOJKA

DIREKTOR
dr. Nebojša Jovović
N. Jovović

Prilog 2: Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na Nacrt Testova Tri kriterijuma

Crna Gora
Agencija za zaštitu konkurencije
Savjet

Adresa: ul. Svetlane Kane Radević br. 3
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 239 010
fax: +382 20 239 015
www.azsk.me

Broj: 01-354/23-628/3

Podgorica, 22.11.2023. godine

Savjet Agencije za zaštitu konkurencije, na osnovu člana 19 stav 2 tačka 16 i člana 20f stav 1 tačka 10 Zakona o zaštiti konkurencije („Sl. list CG“, br. 44/12, 13/18 i 145/21), u postupku davanja mišljenja po Zahtjevu Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost br. 04-354/23-628/1 od 25.10.2023. godine, a na osnovu predloga mišljenja direktora Agencije za zaštitu konkurencije, na sjednici održanoj 22.11.2023. donosi

MIŠLJENJE

Agencija za zaštitu konkurencije **nema primjedbi** na predložene tekstove *Nacrta Testa tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima*, i to:

- 1) Maloprodajnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica,
- 2) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
- 3) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
- 4) Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže i
- 5) Veleprodajnom tržištu pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža.

Obrazloženje

Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „**Agencija**“) je dana, 25.10.2023. godine, primila od strane Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „**EKIP**“) Zahtjev br. 0302-6473/1 od 23.10.2023. godine, zaveden kod Agencije pod br. 04-354/23-628/1 za izjašnjenje i mišljenje na *Nacrt Testova tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima*:

- 1) Maloprodajnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica,
- 2) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
- 3) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji,
- 4) Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže,

5) Veleprodajnom tržištu pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža,

a za potrebe nadležnosti i rada EKIP-a, u skladu sa odredbama poglavlja VI Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list CG”, br. 40/13, 56/13, 2/17 i 49/19), kao i Sporazumom o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i preduprjeđenja štetnih efekata, nedostataka konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija, koji je potpisan 28.04.2009. godine između Uprave za zaštitu konkurencije (čiji je pravni sljedbenik Agencija za zaštitu konkurencije) i Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost.

Agenciji je dana 23.11.2022. godine dostavljena Odluka Savjeta EKIP-a o pokretanju ponovnog postupka provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma sa ciljem dokazivanja opravdanosti dalje primjene prethodne regulacije (u daljem tekstu: „**Odluka**“), sve u skladu sa nadležnostima EKIP-a.

Agencija se aktom br. 04-354/22-857/2 od 19.12.2022. godine, izjasnila da na dostavljenu Odluku nema sugestija i komentara, a da će nakon dostavljanja Nacrta Testa tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima, dati Mišljenje, shodno čl. 19 stav 16 Zakona o zaštiti konkurencije („Sl. list CG”, br. 44/12, 13/18 i 145/21) (u daljem tekstu: „**Zakon**“).

Pravni osnov za davanje mišljenja Agencije na predloženi tekst *Nacrta Testa tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima*, predstavljaju odredbe člana 22 stav 1 tačka 7 Zakona, kao i odredbe člana 65 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. List Crne Gore” br. broj 40/13, 56/13, 2/17 i 49/19) (u daljem tekstu: „**ZEK**“), kojim je propisano da u postupku utvrđivanja, praćenja i preispitivanja relevantnih tržišta u Crnoj Gori na tržištu elektronskih komunikacija, EKIP saraduje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije, kao i da shodno članu 66 ZEK-a, EKIP sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije. Takođe, nekadašnja Uprava za zaštitu konkurencije je sa EKIP-om potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i preduprjeđenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija, potpisan 28.04.2009. godine (u daljem tekstu: „**Sporazum**“).

Uvidom u dostavljene tekstove *Nacrta Testova tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima*, Agencija je utvrdila da je EKIP u postupku analize primjenjivala evropske direktive koje su na snazi na području elektronskih komunikacija, a koje su implementirane u crnogorsko zakonodavstvo kroz ZEK.

Shodno navedenom, prilikom izrade *Nacrta Testova tri kriterijuma na pojedinačno definisanim relevantnim tržištima*, EKIP je polazila od Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija, koja podliježe *ex ante* regulaciji (2014/710/EC) i Smjernica Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, shodno zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge. Tržišta obuhvaćena navedenom Preporukom EK su relevantna tržišta koja su podložna *ex ante* regulaciji, imajući u vidu činjenicu da su na istim zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlašćenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste iz navedene Preporuke, podložna *ex ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

Kod Testa tri kriterijuma naglasak je na razvoju i strukturi tržišta i EKIP može prethodno regulisati gore navedena tržišta jedino u slučaju ako su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma. Prema članu 65 stav 3 ZEK-a, EKIP može utvrditi da prethodnoj regulaciji mogu biti podložna tržišta koja istovremeno ispunjavaju sljedeće kriterijume:

1. Postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne ili regulatorne prirode;
2. Struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine i
3. Primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obzbeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

EKIP je utvrdila da je Test tri kriterijuma, shodno članu 65 ZEK-a zadovoljen na (i) Veleprodajnom tržištu pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža i (ii) Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, te da su stoga ova tržišta podložna prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji.

Dalje, utvrdila je da Test tri kriterijuma na (i) Maloprodajnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, za fizička i pravna lica, (ii) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji i (iii) Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koja se pruža na fiksnoj lokaciji, nije zadovoljen, te shodno navedenom EKIP je zaključila da navedena tržišta nijesu podložna prethodnoj (*ex ante*) regulaciji.

Ukoliko EKIP utvrdi da određeno relevantno tržište nije podložno prethodnoj regulaciji, donosi rješenje o ukidanju svih prethodno određenih regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom.

Članom 11 ZEK-a utvrđene su, između ostalih, nadležnosti EKIP-a da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Zakon upućuje da akti ili radnje kojima se vrši povreda konkurencije, su: sporazumi kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija; zloupotreba dominantnog položaja; koncentracije kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija ili slobodan razvoj otvorene tržišne ekonomije, a naročito stvaranje, odnosno jačanje dominantnog položaja na tržištu.

Na osnovu sprovednog Nacta Testa tri kriterijuma EKIP je ocjenila da je na Veleprodajnom tržištu pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža i na Veleprodajnom tržištu poziva koji potiču (originiraju) iz javne fiksne telefonske mreže, nepohodno sprovesti analizu relevantnog tržišta.

Na Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica koja se pružaju na fiksnoj lokaciji i Maloprodajnom tržištu javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koja se pružaju na fiksnoj lokaciji, EKIP zaključuje da Crnogorskom Telekomu treba ukinuti regulatorne obaveze na maloprodajnom nivou, koje

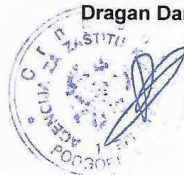
su mu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, bile određene rješenjem EKIP-a iz 2020. godine.

EKIP je za Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, ocjenila da je neophodno zadržati prelazni period u derogulaciji navedenog tržišta, u cilju osiguranja regulatorne predvidivosti i zaštite krajnjih korisnika. EKIP je mišljenja da bi prelazni period od tri godine podrazumijevao zadržavanje mogućnosti izbora/predizbora operatora i obaveze iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou tokom koga bi Crnogorski Telekom nastavio da pruža usluge u skladu sa Rješenjem EKIP-a od 07.09.2023. godine. EKIP će po isteku prelaznog perioda pratiti dalji razvoj Maloprodajnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, i ukoliko dođe do značajnih promjena na tržištu koje bi mogle ugroziti efikasnu konkurenciju, ponovo će sprovesti test tri kriterijuma.

Predložene analize predstavljaju izuzetno kvalitetan doprinos razvoju tržišta kao i efikasne konkurencije iz više razloga, a naročito iz razloga transparentnosti, koji predstavlja izuzetno značajan element pravne predvidljivosti i pravne sigurnosti učesnika na tržištu.

U skladu sa ciljem i duhom Sporazuma, Agencija ističe da je na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji EKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlaštenjima u *ex ante* kontroli definisanih tržišta, kao i saradnji u slučaju postojanja potencijalne radnje povrede konkurencije koju Agencija može ispitivati u *ex post* postupku.

PREDSJEDNIK SAVJETA
Dragan Damjanović

Dostavljeno:

- Agenciji za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 9, 81000 Podgorica
- u spise predmeta
- a/a

**Prilog 3: Pregled odgovora Agencije na komentare, primjedbe i sugestije Crnogorskog Telekom
na nacrtu Testova tri kriterijuma na pet relevantnih tržišta**

Broj komentara	Dio teksta u nacrtu Testa tri kriterijuma	Komentar Crnogorskog Telekom	Odgovor Agencije na komentar
1.	<p>” Rast stope penetracije i rast broja pretplatnika od 13,75% u 2022. godini u odnosu na 2021. godinu je prvenstveno rezultat rasta tražnje za korišćenjem novih usluga u mobilnom portfoliju, poput usluga prenosa podataka, ali i rezultat značajnog stepena fiksno-mobilne supstitucije”.</p>	<p>“Iako je detaljna provedba i provjera ispunjenosti relevantnih kriterijuma i potkriterijuma dovela do zaključaka koje smo očekivali moramo iskazati svoj stav da nijesmo saglasni s nekim konstatacijama iznijetim u dokumentima koji se tiču usluga koje čine pojedino tržište, a na to jeste važno ukazati da bi se pravilno ocijenilo u budućim analizama drugih relevantnih tržišta.</p> <p>Naime, ne možemo se saglasiti da se pozivi iz mobilne mreže smatraju komplementarnom uslugom usluzi pozivima iz fiksne mreže, već da su to po svemu substitutivne usluge, a upravo procenat penetracije korisnika telefonskih usluga u mobilnoj mreži na to ukazuje .Agencija navodi da je taj procenat od 2020 do 2022 godine porastao za 18% tj krajem 2022 je iznosio 205,4.% Agencija konstatuje da povećanje penetracije korisnika telefonskih usluga u mobilnim mrežama</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Crnogorskog Telekom iz razloga što je Agencija pri definisanju predmetnih relevantnih tržišta analizu supstitucije sproveda u skladu sa Preporukom Evropske komisije o relevantnim tržištima usluga iz 2014.godine i pratećim Eksplanatornim dokumentom (SWD(2014) 298. Naime, da bi se pozivi koji potiču iz mobilnih mreža mogli smatrati supstitutima pozivima koji potiču iz fiksnih mreža, potrebno je da iste usluge budu zamjenjive u oba smjera, što nije slučaj. Uprkos brojnim pogodnostima koje su na strani mobilne telefonije, i dalje postoje bitne razlike koje idu u prilog tome da se pozivi realizovani putem mobilnih mreža prije mogu smatrati komplementarnom nego supstitutivnom uslugom pozivima koji se realizuju putem fiksnih mreža sa fiksne lokacije. Ostvarivanje poziva putem fiksnih mreža se može smatrati uslugom koja se, prije svega, vezuje za domaćinstva ili preduzeća i uobičajeno se koristi od strane više lica, dok je pristup putem mobilnih mreža</p>

		<p>ukazuje na veće korišćenje usluga i značajan trend fiksno-mobilne supstitucije. Smatramo da ne samo da ukazuje na značajan trend već je zaista u pitanju puna fiksno- mobilna supstitucija, dakle obostrana zamjenjivost.</p>	<p>personalizovana usluga koja je namijenjena pojedincu, vlasniku mobilnog telefona i odgovarajuće SIM kartice. Navike korisnika da jednu fiksnu liniju koristi više lica, zajedno sa činjenicom da su cijene poziva realizovanih iz mobilnih mreža i dalje više od cijene poziva realizovanih iz fiksnih mreža, što naročito dolazi do izražaja kada se prekorače besplatni minuti u okviru tarifnih paketa, idu u prilog navedenoj tvrdnji. Takođe, i pored prednosti i funkcionalnosti mobilne telefonije, krajnji korisnici i dalje pored mobilne pretplate zadržavaju fiksni telefonski priključak, koji im omogućava da uz usluge poziva u nacionalnoj fiksnoj mreži sve više koriste i usluge pristupa internetu i usluge IPTV-a, što dodatno potvrđuje da je riječ o komplementarnim a ne supstitutivnim uslugama.</p> <p>U prilog ovoj tvrdnji Agencije su i navodi u Eksplanatornom dokumentu SWD(2020) 337 uz važeću Preporuku Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2020.godine gdje se ističe: “Uprkos kontinuiranom porastu broja korisnika u državama Evropske unije koji koriste usluge pristupa fiksnim i mobilnim mrežama, konkretno od ukupnog broja korisnika, njih 54% imaju i fiksni i mobilni pristup, dok 37% ima samo mobilni pristup i 7% samo pristup fiksnoj mreži, ove brojke</p>
--	--	--	---

			ukazuju na veći stepen komplementarnosti nego supstitutivnosti između ovih usluga u većini država članica“.
2.	<p>“Pored VoIP poziva koji osiguravaju poseban virtuelni kanal za prenos govora, postoje i tzv. “neupravljeni “(eng. non-managed) pozivi koji se pružaju putem internetskog protokola, ali koji u isto vrijeme u jednom svom dijelu prolaze kroz javni internet i kao takvi nemaju garantovani kvalitet, iz čega proizilazi da je riječ o usluzi koja po kvalitetu ne odgovara javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, i kao takva ne predstavlja supstitut pozivima koji potiču iz fiksnih mreža. Neupravljeni pozivi najčešće se pružaju kao OTT (eng. Over the Top) usluge. Ovakve vrste usluga se u većini slučajeva ograničavaju na ostvarivanje poziva do drugih korisnika koji upotrebljavaju istu OTT aplikaciju. Pored toga, i korisnik koji zove i pozvani korisnik moraju biti ulogovani na istu aplikaciju, za čiju su im upotrebu potrebni posebni</p>	<p>U ranijim prilikama komentarisanja rezultata provodjenja testa tri kriterijuma na istim tržištima koja su i sada predmet ovih javnih konsultacija, ukazivali smo na rezultate raznih istraživanja koji govore o korišćenju internet platformi za uslugu poziva, a ovoga puta je Agencija i sama to navela u dokumentima (Istraživanje zadovoljstva korisnika koje je provela Agencija „Damar“ aprila 2022 godine) iz koga se vidi da je kao glavni razlog upotrebe interneta– komunikacija putem različitih platformi te da taj procenat iznosi 67,8%. Agencija i sama navodi da je to usluga koja vrši konkurentski pritisak na fiksne govorne usluge.</p> <p>Smatramo cjelishodnim ukazati i na rezultate poslednjeg istraživanja koje je za potrebe Agencije radila agencija „Damar“ maja /juna 2023 godine (dostupno na web stranici www.ekip.me) iz koga se može vidjeti da je procenat smart telefona u Crnoj Gori u period 2021-2023 kretao od 87,5 do 97,2 a da je Viber najrasprostranjenija aplikacija kao i u ranijem periodu tako i u 2023. godini (u periodu 2021 -2023 procenat</p>	<p>Agencija je saglasna sa konstatacijama Crnogorskog Telekomu o korišćenju internet platformi za uslugu poziva jer se i sama referencirala na jedan od zaključaka u izvještaju “Istraživanje zadovoljstva korisnika koje je sprovedla Agencija “Damar” aprila 2022 godine, koji ukazuju da je upotreba neupravljenih govornih usluga značajno uvećana poslednjih godina. Uprkos ovom trendu, neupravljeni VoIP pozivi se ne smatraju supstitutivnom uslugom javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži u postupku definicije relevantnih maloprodajnih ili veleprodajnih tržišta. Prilikom razmatranja stepena supstitutivnosti fiksnih govornih usluga neupravljanim VoIP uslugama Agencija je sagledala niz faktora kao što su: karakteristike usluga, da li riječ o uslugama koje su pogodne za zadovoljavanje stalnih potreba korisnika, kvalitet usluga, cijene, namjenu korišćenja i sl. Saglasno Smjernicama Evropske komisije o analizama relevantnih tržišta, proizvodi ili usluge koje su samo u maloj ili relativnoj mjeri zamenljivi jedni sa drugima ne čine dio istog relevantnog tržišta.</p>

	<p>uređaji poput smart telefona, tableta ili računara”.</p>	<p>korišćenja te aplikacije se kretao od 97,8 do 97,2.) Pored Viber-a značajan procenat korišćenja bilježi aplikacija WhatsApp (43 do 54, 7). Budući da su u pitanju aplikacije koje se koriste za govorne usluge, tekstualne i multimedijalne poruke, smatramo da to dovoljno govori u prilog tvrdnje da te OTT usluge vrše značajan konkurentski pritisak na sve govorne usluge bilo iz fiksne ili mobilne mreže elektronskih komunikacija, tako da zaista predstavlja zamjensku uslugu za obje kategorije poziva.</p> <p>Zbog prethodno navedenih argumenta rezultata relevantnih istraživanja smatramo spornim ovaj zaključak pa i iz razloga što je poznato da jedan prosječni korisnik u našoj zemlji koristi više od jedne aplikacije, pa 4 ili 5, a i više, tako da je korisnik dostupan putem različitih platformi. Aplikacije se, opštepoznato je, veoma mnogo koriste kao zamjenska usluga svim pozivima a pa i međunarodnim pozivima iz fiksne mreže. Uostalom valja podsjetiti da je u tački 36 Smjernica za analizu tržišta i ocjenu značajne tržišne snage na temelju regulatornog okvira EU-a za elektronske komunikacione mreže i usluge iz 2018 godine propisano da „ kao potencijalna sila u tržišnom natjecanju s postojećim maloprodajnim komunikacijskim</p>	<p>Nadalje, u skladu sa trenutnom regulatornom praksom, Evropska komisija ne smatra neupravljanu VoIP usluge, usled razlika u funkcionalnostima, zamjenom za javno dostupne telefonske usluge pa samim tim ni dijelom opsega usluga u definicijama relevantnih maloprodajnih ili veleprodajnih tržišta, što i ističe u Eksplanatornom dokumentu SWD(2020) 337 uz važeću Preporuku Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2020.godine.</p> <p>U svom komentaru Crnogorski Telekom se poziva na tačku 36 Smjernica za analizu tržišta i ocjenu značajne tržišne snage na temelju regulatornog okvira EU-a za elektronske komunikacione mreže i usluge iz 2018 godine gdje je propisano da “ kao potencijalna sila u tržišnom natjecanju sa postojećim maloprodajnim komunikacijskim uslugama pojavile su se takozvane „over-the-top” (OTT) usluge ili drugi komunikacijski putovi povezani s internetom. Stoga bi državna regulatorna tijela trebala ocijeniti mogu li se, na osnovi usmjerenoj prema budućnosti, u okviru takvih usluga ponuditi proizvodi koji će djelimično ili potpuno zamijeniti tradicionalne telekomunikacione usluge”. Agencija je u nacrtima Testa tri kriterijuma na Malopordajnom tržištu pristupa fiksnoj mreži</p>
--	---	---	---

		<p>uslugama pojavile su se takozvane „over-the-top“ (OTT) usluge ili drugi komunikacijski putovi povezani s internetom. Stoga bi državna regulatorna tijela trebala ocijeniti mogu li se, na osnovi usmjerenoj prema budućnosti, u okviru takvih usluga ponuditi proizvodi koji će djelimično ili potpuno zamijeniti tradicionalne telekomunikacione usluge (36)“.</p>	<p>na fiksnoj lokaciji, Maloprodajnom tržištu lokalnih i međumjesnih poziva iz fiksne mreže i Maloprodajnom tržištu međunarodnih poziva iz fiksne mreže na fiksnoj lokaciji upravo i pristupila analizi uticaja neupravljanje govorne usluge na fiksne govorne usluge kao indirektnog konkurentskog ograničenja, čime je pristupom usmjerenom prema budućnosti (<i>eng. forward-looking basis</i>) dokazala da ove usluge vrše snažan indirektni konkurentski uticaj usled čega je, pored ostalih uslova, dokazano da predmetna maloprodajna tržišta teže efikasnoj konkurenciji u narednom periodu, te da ne ispunjavaju drugi kriterijum iz Testa tri kriterijuma.</p>
3	<p>„Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže pristupnom mrežom baziranoj na kablovima sa bakarnim paricama i kablovima sa optičkim vlaknima putem kojih pruža javne elektronske komunikacione usluge na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore. S druge strane, alternativni operatori se dominantno opredjeljuju da uslugu pristupa fiksnoj mreži i usluge govorne telefonije, uz geografska ograničenja, nude krajnjim korisnicima korišćenjem sopstvene</p>	<p>Cijenimo potrebnim ukazati na potrebu većeg stepena konsistentne procjene pojedinih kriterijuma kod svih pet dokumenta koji su predmet ovog javnog konsultativnog procesa. Ovdje ukazujemo na jedan zaključak sadržan u tekstu Nacrta koji se odnosi na uslugu međunarodnih poziva iz fiksne mreže (tačka 4.1.1.2. Prisustvo nenadoknadivih troškova na str 45)u kome se kaže sljedeće :</p> <p>„Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže pristupnom mrežom baziranoj na kablovima sa bakarnim paricama i kablovima sa optičkim vlaknima putem</p>	<p>Agencija je prilikom razmatranja podkriterijuma koji se odnose na strukturne barijere u sklopu prvog kriterijuma morala praviti jasnu distinkciju između Veleprodajnog tržišta originacije poziva iz fiksne mreže i Maloprodajnih tržišta usluga pristupa i poziva (lokalnih, međumjesnih i međunarodnih) iz fiksne mreže, imajući u vidu razlike u definicijama tih tržišta, razlike u korisnicima usluga tih tržišta (u slučaju veleprodaje su operatori korisnici pristupa mreži operatora, a u slučaju maloprodajnih tržišta krajnji korisnici usluga tih tržišta). Nadalje, istovjetan i konzistentan pristup nije moguć i zbog razlika u stepenu konkurentnosti</p>

<p>pristupne mreže koju realizuju pretežno putem koaksijalnih i/ili optičkih kablova i u manjoj mjeri preko fiksnog bežičnog pristupa. Kako ulazak alternativnih operatora u ranijem periodu nije onemogućen značajnim troškovima i vremenom potrebnim da se izgrade alternativne mreže da bi se uspješno takmičile sa mrežom Crnogorskog Telekoma kao aktuelnog operatora sa značajnom tržišnom snagom, Agencija ocjenjuje da navedene činjenice ukazuju da prisustvo nepovratnih troškova ne predstavlja značajnu prepreku za ulazak na tržište maloprodajnih usluga."</p> <p>S druge strane u dokumentu Nacrta testa tri kriterijuma koji se odnosi na pozive koji potiču iz fiksne mreže na str 47 stoji sljedeće:</p> <p>„Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže pristupnom mrežom baziranoj na kablovima sa bakrnim paricama i kablovima sa optičkim vlaknima</p>	<p>kojih pruža javne elektronske komunikacione usluge na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore. S druge strane, alternativni operatori se dominantno opredjeljuju da uslugu pristupa fiksnoj mreži i usluge govorne telefonije, uz geografska ograničenja, nude krajnjim korisnicima korišćenjem sopstvene pristupne mreže koju realizuju pretežno putem koaksijalnih i/ili optičkih kablova i u manjoj mjeri preko fiksnog bežičnog pristupa.</p> <p>Kako ulazak alternativnih operatora u ranijem periodu nije onemogućen značajnim troškovima i vremenom potrebnim da se izgrade alternativne mreže da bi se uspješno takmičile sa mrežom Crnogorskog Telekoma kao aktuelnog operatora sa značajnom tržišnom snagom, Agencija ocjenjuje da navedene činjenice ukazuju da prisustvo nepovratnih troškova ne predstavlja značajnu prepreku za ulazak na tržište maloprodajnih usluga."</p> <p>S druge strane u dokumentu Nacrta testa tri kriterijuma koji se odnosi na pozive koji potiču iz fiksne mreže na str 47 stoji sljedeće:</p> <p>„Crnogorski Telekom je jedini operator koji raspolaže pristupnom mrežom baziranoj na kablovima sa bakrnim paricama i kablovima</p>	<p>na pomenutim Veleprodajnom i Maloprodajnim tržištima i na kraju razlika u smislu prisustva, odnosno odsustva strukturnih barijera za ulazak konkurencije na istim.</p> <p>U Preporuci Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2014.godine se navodi da "strukturne barijere za ulazak na tržište proizilaze iz originalnih troškova ili uslova tražnje koji stvaraju asimetrične uslove na način da postojeći ometaju ili spriječavaju ulazak novih učesnika na predmetno relevantno tržište".</p> <p>S obzirom da Crnogorski Telekom osporava zaključak Agencije u pogledu prisustva ispunjenosti prvog kriterijuma u sprovedenom Testu tri kriterijuma na Veleprodajnom tržištu originacije poziva iz fiksnih mreža, ponovićemo neke od konstatacija sadržane u dokumentu.</p> <p>Veleprodajna usluga originacije poziva iz fiksne mreže Crnogorskog Telekoma podliježe direktnom konkurentskom pritisku jedino od usluga samosnadbijevanja (<i>eng.self supply</i>) alternativnih operatora koji na maloprodajnom nivou pružaju usluge pristupa i usluge govornih poziva iz fiksne mreže.</p>
---	--	--

	<p>putem kojih pruža javne elektronske komunikacione usluge na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore.</p> <p>S obzirom da je operatorima otežano izgraditi novu infrastrukturu sa nacionalnom pokrivenošću za pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji, prvenstveno zbog visokih nenadoknadivih troškova i potrebnog vremena izgradnje infrastrukture, Agencija smatra da je prisustvo nenadoknadivih troškova strukturna prepreka razvoju konkurencije na ovom tržištu.”</p>	<p>sa optičkim vlaknima putem kojih pruža javne elektronske komunikacione usluge na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore.</p> <p>S obzirom da je operatorima otežano izgraditi novu infrastrukturu sa nacionalnom pokrivenošću za pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji, prvenstveno zbog visokih nenadoknadivih troškova i potrebnog vremena izgradnje infrastrukture, Agencija smatra da je prisustvo nenadoknadivih troškova strukturna prepreka razvoju konkurencije na ovom tržištu.”</p> <p>Kako je u pitanju ista mreža i isti učesnici na tržištu i na kraju u oba slučaja u pitanju su pozivi iz fiksne mreže, smatramo da , nezavisno od toga da li je tržište veleprodajno ili maloprodajno, ova konstatacija mora biti istovjetna u svim dokumentima, a jasno je da je zaključak u dokumentu testa tri kriterijuma koji se odnosi na međunarodne pozive ima uporište u stvarnoj situaciji na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori.</p> <p>Kako je kriterijum „prisustvo nenadoknadivih troškova,, veoma važan</p>	<p><u>U okviru pokriterijuma Nadzor infrastrukture koju nije lako replicirati</u>, Agencija je zaključila: “Uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekom-a i činjenicu da je ista izgrađivana tokom dugog vremenskog perioda, repliciranje pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma nije ekonomski opravdano. Pored toga, Agencija smatra da postojanje veleprodajnih ponuda, na bazi kojih ostali operatori mogu krajnjim korisnicima ponuditi javno dostupnu telefonsku uslugu, samo djelimično ublažava, ali ne i uklanja u potpunosti visoke i trajne strukturne prepreke ulasku operatora na ovo relevantno tržište”.</p> <p>Agencija, naime, ne osporava činjenicu da je razvoj alternativnih mreža, kao što su kablovske i optičke mreže, umanjio “zavisnost” potencijalnog operatora od mreže Crnogorskog Telekoma, međutim iste imaju ograničenu nacionalnu pokrivenost, a iz ugla potencijalnog operatora i ograničeni kapacitet da ponude usluge originacije poziva za <i>standalone</i> fiksne telefonske usluge. Stoga je Agencija zaključila da se potencijalni tražilac usluge originacije poziva, u slučaju malog ali neznatnog povećanja veleprodajne cijene usluge</p>
--	--	--	--

		<p>segment za ocjenu ispunjenosti prvog kriterijuma testa onda predlažemo da Agencija u finalnom dokumentu donese drugačiji zaključak u pogledu ispunjenosti tog kriterijuma tj donese zaključak da prvi kriterijum za veleprodajno tržište poziva koji originaraju iz fiksne meže nije zadovoljen. Ovo stoga što je u dokumentu jedino kod tog potkriterijuma od svih potkriterijuma koji su ocjenjivani u okviru segmenta „strukturne barijere ulaska na tržište“, konstatovno da je to preperka razvoju konkurencije na tržištu. Kod ostalih segmenta: ekonomija obima, ekonomija širine, stepen vertikalne integracije, tehnološke prednosti, stepen diversifikacije usluga i preperke za kranje korisnike da predju na mrežu drugog operatora, to nije utvrđeno niti postoje objektivni uslovi da se to utvrdi. Čak ni kod segmenta „nadzor infrastrukture koju nije lako replicirati“, to nije konstatovano jer godinama svjedočimo trendu izgradnje i razvoja sopstvenih mreža alternativnih operatora na koji i Agencija ukazuje u dokumentima koji su predmet ovog konsultativnog procesa.</p> <p>Naravno, generalno posmatrano, izgradnja mreže uzrokuje visoke investicije na čiji se povrat teško može računati u razumnom</p>	<p>originacije poziva iz mreže Crnogorskog Telekom-a, ne bi preorijentisao na korišćenje veleprodajne usluge originacije poziva iz mreža alternativnih operatora iz razloga ograničene geografske pokrivenosti i dodatnih troškova koje bi prouzrokovala takva preorijentacija.</p> <p>Nadalje, u pogledu podkriterijuma <u>Prisustvo nenadoknadivih troškova</u> Agencija je istakla činjenicu da je Crnogorski Telekom vlasnik elektronske komunikacione infrastrukture i mreže, dok je Mtel vlasnik elektronske komunikacione mreže koju uglavnom postavlja na sopstvenoj ali u većoj mjeri na iznajmljenoj infrastrukturi (tk kanalizaciji Crnogorskog Telekoma i Komunalnih usluga, kao i stubovima CEDIS-a i Komunalnih usluga).</p> <p>S obzirom da je alternativnim operatorima otežano izgraditi infrastrukturu sa nacionalnom pokrivenošću za pružanje usluge originacije poziva iz javnih komunikacionih mreža, prvenstveno zbog visokih nenadoknadivih troškova i potrebnog vremena izgradnje infrastrukture, Agencija je zaključila da je prisustvo nenadoknadivih troškova strukturalna preperka razvoju konkurencije na ovom tržištu.</p>
--	--	--	--

		<p>vremenskom periodu, ali primjer crnogorskog tržišta pokazuje da su dostupni različiti modeli saradnje na polju zajedničkog korišćenja infrastrukture koji čine da situacija sa povratom investicija ne mora biti neminovna takva, tako da generalno ne postoje snažne barijere za ulazak na tržište usluga koje se pružaju putem fiksne mreže.</p>	<p>Na kraju, Crnogorski Telekom je jedini operator koji pruža relevantnu uslugu ovog veleprodajnog tržišta, a i na maloprodajnim relevantnim tržištima ima veću pretplatničku bazu koja generiše najveći obim saobraćaja, čime ostvaruje prednosti <u>prema pokriterijumu ekonomije obima</u> u odnosu na alternativne operatore.</p> <p>Sve navedeno potvrđuje stav Agencije o prisustvu visokih strukturnih barijera ulasku na relevantno Veleprodajno tržište originacije poziva iz fiksne mreže.</p>
4.	<p>“Nakon razmatranja stepena sličnosti i karakteristika paketa usluga, Agencija zaključuje da su određeni paketi usluga vrlo slični, što ukazuje na to da mrežni mobilni operatori osmišljavaju slične tržišne strategije, što je potvrda podsticaja da se dogovaraju i uključe u koordinisane antikonkurentske aktivnosti.”</p>	<p>Smatramo da se taj dio teksta mora isključiti iz konstatacije jer antikonkurentska praksa nije utvrđena, već samo postoji mogućnost kada na tržištu djeluje vertikalno integrisani operator.</p> <p>Slične konstatacije koordinisanog ponašanja operatora spomenute su na str. 56, 58 kao i na strani 60 istog dokumenta iz čega se može zaključiti da je Agencija stava da zaista postoje koordinisane aktivnosti, a u stvari je riječ pretpostavkama da se one mogu desiti s obzirom na simetričnu poziciju postojećih operatora ali ne i da se takva aktivnost dešava. Stoga je potrebno prilikom pripreme finalnog dokumenta brisati takve konstatacije koje insinuiraju postojanje antikonkurenstke prakse, već umjesto toga</p>	<p>Agencija djelimično uvažava sugestiju Crnogorskog Telekoma. Naime, Agencija je konstatovala da “ postojeći mobilni operatori bi se mogli ravnopravno takmičiti po ovom pitanju jer svaki pojedinačni operator bi mogao podjednako iskoristiti tržišnu snagu i primjenjivati antikonkurentsku praksu vertikalnog prenošenja značajne snage sa uzlaznih veleprodajnih (<i>eng.upstream</i>) do silaznih maloprodajnih (<i>eng.downstream</i>) tržišta“, čime je ukazano da postoji mogućnost ali da u tom smislu antikonkurentska praksa nije utvrđena.</p> <p>Međutim, Agencija je saglasna sa drugom primjedbom da je <u>potencijalno prisustvo</u> koordinisanih aktivnosti operatora koje može proisteci iz simetrične pozicije operatora</p>

		treba konstatovati da samo postoji potencijal za njih, ne i da se one dešavaju.	dovoljno kod ocjene drugog kriterijuma, odnosno ocjene da li relevantno tržište teži efikasnoj konkurenciji. Agencija će u tom smislu napraviti korekciju u Testu veleprodajnog tržišta pristupa i originacije poziva iz mobilnih mreža.
--	--	---	--